

समर्पणम्

विद्यासङ्गः मुहूर्तदिव यमन्यगात्यांमृतेलितः प्रभृति ।
 यस्याऽवदातमेरा धानीयाऽऽधाद्विवैरुपरिपोषम् ॥१॥
 यस्याऽऽचाल्यात्मीतिः प्रयते हन्त देवभारत्याम् ।
 आर्याऽऽचारविचारप्रगुणायां सस्कृतौ च भारत्याम् ॥२॥
 वेङ्कटमाधवविरचितमुग्देदस्यातुलं भाष्यम् ।
 सम्पादयिता विशदं बहुतरभाष्यान्तरोद्धारणः ॥३॥
 वेत्ता बहुभाषाणां परमार्थरहस्यविचिरक्तगिराम् ।
 सस्कृता चोद्धर्ता निरुक्तशास्त्रस्य यस्तरोस्तस्मै ॥४॥
 एम्.ए., डी. फिल्., आफिसर एकेडमीत्याशुपाधिभूषाय ।
 पञ्चापविश्वविद्यालयस्य सस्कृतविभागपुराय ॥५॥
 सस्कृतसाहित्यस्याचार्याय दिगन्तकान्तकीर्तिनुये ।
 प्राकृतत्वैप्यनुसन्त्या प्रयुजते तत्कृता सहायकृते ॥६॥
 दीनोद्धृतिव्यसनिने दयासमुद्राय दानशीलाय ।
 सत्ये धृतरताय श्रीलश्रीलक्ष्मणस्वरूपाय ॥७॥
 तत्प्रोत्साहितमनसा तद्गुणगणात्तचित्तेन ।
 श्रीहारिताम्रपीताम्बरबुधकृतया प्रकाशिकया ॥८॥
 प्रणिहितशोभा गाथासप्तशती यत्नतः मुसम्पाद्य ।
 उपहियतेऽतनुविनय मयका जगदीशविभेण ॥९॥

Published by

Pt. Jagdish Lal, Shastri, M A , M O L ,
Hotu Singh Road, Sant Nagar,
Lahore.

Reprinted from the Oriental College Magazine,
Vol 18, No. 68, February, 1942.

•

Printed by

Pt Shri Krishana Dixit
at the Bombay Machine Press,
Mohan Lal Road, Lahore.

समर्पणम्

विद्यासङ्गः मुहूर्तदिव यमन्यात्पांसुकैलितः प्रभृति ।
यस्याऽवदातमेथा धात्रीवाऽऽधाद्विवेकपरिपोषम् ॥१॥
यस्याऽऽवाल्यात्प्रीतिः प्रवर्तते हन्त देवभारत्याम् ।
आर्याऽऽचारविचारमगुणायां संस्कृतौ च भारत्याम् ॥२॥
वेङ्कटमाधवविरचितमृग्वेदस्यातुलं भाष्यम् ।
सम्पादयिता विशदं बहुतरभाष्यान्तरोद्दरणैः ॥३॥
वेत्ता बहुभाषाणां परमार्थरहस्यविन्निरुक्तगिराम् ।
संस्कर्ता चोद्धर्ता निरुक्तशास्त्रस्य यस्मिन्स्वस्मै ॥४॥
एम्.ए., डी. फिल., आफिसर एकेडमीत्याद्युपाधिभूषाय ।
पद्मविभवविद्यालयस्य संस्कृतविभागमुख्याय ॥५॥
संस्कृतसाहित्यस्याचार्याय दिगन्तकान्तकीर्तिजुषे ।
प्राकृतत्वेष्वनुसन्ध्यां प्रयुञ्जते तत्कृतां सहायकृते ॥६॥
दीनोद्धृतिव्यसनिने दयासमुद्राय दानशील्य ।
सत्ये धृतव्रताय श्रीलश्रीलक्ष्मणस्वरूपाय ॥७॥
तत्त्वोत्साहितमनसा तद्गुणगणात्तच्चित्तेन ।
श्रीद्वारिणाम्रपीताम्बरबुधकृतया प्रकाशिकया ॥८॥
मणिहितशोभा गाथासप्तशती यत्नतः मुसम्पाद्य ।
उपहियतेऽतनुविनये मयका जगदीशविषेण ॥९॥

INTRODUCTION.

This edition of Pītāmbara's commentary on Gāthāsaptas'atī(S'atakas IV-VII) is based on a single ms. preserved in the Panjab University Library. I have designated this ms. as P. Unfortunately this ms. is incomplete. It begins from folio 118^r and ends with folio 179^v. This comprises the last 15 Gāthās of the fourth, 100 Gāthās of the fifth, 55 of the sixth and 98 of the seventh s'atakas. The leaves from 118^r to 179^v constitute a continuous whole. Leaves 1^r to 117^v must have been missing in the original ms. on which the present ms. is based. The scribe seems to be aware of the incomplete nature of the basic ms. He remarks on the left hand margin on folio 149^v बुद्धिर्द्वय इति ४४४. The number of the missing stanza as given by the scribe is however incorrect. It should be 43 and not 44. The number of the verse सह तेन वि सा (P.92). is also not given. The following verse is however numbered as 632. Obviously one verse between 629 and 632 is omitted. Further the ms. assigns the figure 670 to verse चतुर्लोक्य (P. 110) although the number 669 is not assigned to any verse. The scribe of the ms. is thus conscious of the omission of the verse 669^l.

Description of the ms. is the following :—

Size: 10" × 4½". No. of leaves: 62. No. of lines per folio: 11. Material: Paper. Characters: Devanāgarī. No date is given. The name of the scribe is not known. The ms. looks about 200 years old. It is incomplete. It begins

1. For the fidelity of the scribe see P. 98. L. 15. A passage is quoted but the quotation is not complete. The scribe could have easily filled up the gap in the quotation by having recourse to the work from which the passage is quoted. But he did not do so and left the quotation incomplete.

from folio 118r which has preserved the last few lines of the commentary on stanza 388. Folio 121v. L. 4 ends the fourth S'ataka. The colophon of the fourth S'ataka runs thus: इति हारिताम्रश्रीपीताम्बरकृताया सप्तशत्याशीकाया चतुर्थं शतम् । Fifth S'ataka begins from folio 121v. L. 5 with words: पञ्चमशतोपक्रमे पुनर्मङ्गलमारभते । The fifth S'ataka ends on folio 145r. L. 4 with the colophon: इति हारिताम्रश्रीपीताम्बरकृताया सप्तशत्याशीकाया पञ्चमं गाथाशतम् । Sixth S'ataka begins from folio 145r, L. 4 with words बहुविधशङ्कया षष्ठशतोपक्रमे तद्धारणाय भगवतो महेश्वरस्य स्तुतिमुखेन नमस्वारगाधामाह । It ends on folio 157r, lines 10-11 with the colophon इति हारिताम्रश्रीपीताम्बरकृताया सप्तशत्याशीकाया षष्ठं शतम् । Seventh S'ataka begins from folio 157r, L. 11 with words सप्तशतोपक्रमे महद्गल्पिना गाधामाह । It ends in the middle of folio 179v without any remarks.

Authorship of Gāthāsaptas'atī.

Gāthāsaptas'atī is an anthology in old Māhārāṣṭrī collection of dialect. It consists, as the title implies, of 700 Gāthās in the Āryā metre. The compilation was made by king Hāla. It contains a number of verses of his own but the greater portion of the work represents the labour of other lyrical poets of the age. But Dr. Keith thinks it 'possible, even probable, that in its origin the *Sattasāi* was no mere anthology, but a careful collection of verses largely his own or refashioned by himself on the basis of older verses, and that in course of time by interpolation and change the collection lost much of its individuality'. The author himself admits that the seven centuries of embellished verses were arranged from among a crore by him². We know from *Gāthāsaptas'atī* that the person who arranged these verses was one Hāla, beloved of

1. History of Sanskrit Literature, 1928 P.224. 2. सप्त शतानि कविवन्यन्तेन कोटैर्मथे । हालेन विरचितानि सालद्वाराण्य गाधानाम् ॥ 1.3. 3. See note 2. on this Page.

the poets. The versified colophon¹ at the end of the fifth Sataka speaks of a certain king S'alavahana who compiled this anthology of verses. Moreover a verse² attributed to Prthivīstha eulogizes the king S'alavahana. The names Hala and S'alavahana occurring in Gīthīsaptasatī refer to one and the same person. This is borne out by the testimony of Hamānekārtha³ and Trikīndasānēkārtha⁴ Kos'as

S'alavahana or S'alavahana ?

Our ms. reads S'alavahana, instead of S'alavahana throughout. The Sanskrit form S'alavahana⁵ corresponds to the prakrit form S'alavahana⁶. Moreover the form S'alavahana occurs in Haimakosa⁷ and its commentary Anēkārthakāra-vaikarakaumudī⁸ and the Abhidhānāntamanī⁹, a commentary on Haimanīmanīla. Besides, the form S'alavahana is more akin to S'atavahana. Hemacandra¹⁰ identifies S'alavahana with S'atavahana.

S'alavahana or S'atavahana—a dynastic name

S'alavahana or S'atavahana is not the name of a particular king but it is a dynastic name. The origin of this title in relation with the first king of S'atavahana is explained in Somadeva's Kathāsarits'gara¹⁰

1 इह पञ्चमं समायत सुश्लिषपदवणमुन्दरं मरुगम् । गायानत
भराधिपशालवाहननिमित्ते कोपः । 2 आवणाद् कुलाद् दोषिभ्रं जागर्त उष्णदण्डे । गौरीभ्र
हिअभदइओ अहवा सालाहणणरिदो । V 469 3 शालो हाडे मस्यभेदे 'हाल सातवाहन-
पाधिबे' । 4 'शालो हालनृपेऽपि च' ।

5 Gīthīsaptasatī, verse 469, Des in īmanīla 'सालाहणमि हालो' ।
6 'शालो हाले मस्यभेदे' । 7 शलनि शाल । इयति वा । इयामाद्या इति ल् । हाल सात-
वाहननृपः । तत्र यथा 'जत्रे शालमहीशाल प्रतिग्रानपुरे पुरा ।' इति । यथा-दित्र गते हालय
सुधराधिपे ।' 8 'हलन्यरातिहृदय हालः । उवलदित्वाण्य । सात दत्तमुख वाहनमस्य सात-
वाहन । सालवाहनोऽपि ।' 9 'शालो हाले मस्यभेदे' 'हाल सातवाहनपाधिबे' Hamāne
kārtha 10 सातेन यस्माद्दोऽभूत्सात् सातवाहनम् । नासा चकार कान्येन राज्ये चैनं
न्यवेशयत् ।

Satavahana kings and the author of Gāthasaptasatī

The Satavahanas of Kashmir are distinct from the Satavahanas of South. These latter have been identified with Andhrabhrtya kings¹. The reign of the Satavahanas or Andhrabhrtyas lasted from B C 73 to about A. D 218. The list of kings under the given period varies in different Puranas.

Vayupu	Matsyapu	Visnupu.	Bhagavatapu
सिन्धुक	शिशुक	शिप्रक	वृषलो राजा कश्चित्
कृष्ण	कृष्ण	कृष्ण	कृष्ण
	मङ्गकर्णि	श्रीशातकर्णि	शान्तकण
	पूर्णोत्सङ्ग	पूर्णोत्सङ्ग	पौणमास
	स्कन्धस्तम्भि		
शातकर्णि	शातकर्णि	शातकर्णि	
	लम्बोदर	लम्बोदर	लम्बोदर
अपीलव	अपीतक	इवीलक	हिधिलक
	मेघस्वाति	मेघस्वाति	मेघस्वाति
	स्वाति		
	स्कन्दस्वाति		
	भृगेन्द्रस्वातिकर्ण		
	कुन्तलस्वाति		
पटिमाधि	पुलोमाधि	पटुमात्	अटमान
नेमिकृष्ण	गौरकृष्ण or नौरिकृष्ण	अरिष्टकर्मन्	अनिष्टकर्मन् हालेय
हाल	हाल	हाल	
सप्तक or मण्डलक	मण्डुलक	पत्तलक	तलक
पुरीकृषेण	पुरीन्द्रसेन	प्रविद्धमेन	पुरीपभीह
शातकर्णि	सुन्दर स्वातिकर्ण	सुन्दर	सुनन्दन
चकोर शातकर्णि	चकोर स्वातिकर्ण	चकोर	चकोर
शिवस्वाति	शिवस्वाति	शिवस्वाति	शिवस्वाति
गौतमीपुत्र	गौतमीपुत्र	गौतमीपुत्र	गौतमीपुत्र

1. Early History of the Dekkan, R G Bhandarkar, Bombay 1884, Sections VI-VII.

	पुलिमत्	पुलिमत्	पुरीमान् (मत्)
	शिवश्री	शिवश्री	मेदशिरम्
	शिवस्कन्द	शिवस्कन्ध	शिवस्कन्द
यज्ञश्रीशातकर्णि	यज्ञश्रीशातकर्णि	यज्ञश्री	यज्ञश्री
विजय	विजय	विजय	विजय
दण्डश्री शातकर्णि	चण्डश्री शातकर्णि	चन्द्रश्री	चन्द्रविजा
पुलोमवि	पुलोमविन्	पुलोमार्चि	सुलोमधि

Sātavāhana of Gāthāsaptas'atī has been identified with S'ātakarṇi, the third in the list of Vāyupurāṇa and placed in the first century of the Christian era. This view is based on the reading of the colophon of a ms. of Gāthāsaptas'atī described by Dr. Peterson¹. According to this colophon², the author of Gāthāsaptas'atī is king Hāla Sātavāhana of Pratiṣṭhānapura in Kuntalades'a. He is described as the son of S'ātakarṇa Dvīpakarna, the husband of Malayavati, the patron of S'arvavarman, Guṇāḍhya and other poets. The reference to Malayavati in relation to Hāla Sātavāhana, the son of S'ātakarna Dvīpakarna brings in collaboration the following statement of Vātsyāyana : कर्णया कुन्तलः शातकर्णिः शातवाहनेन महादेवीं मलयवतीं जघान्.

Yet according to Dr. Bhandarkar it is possible to identify the compiler of this anthology with king Hāla (the 7th in the list of Vāyupurāṇa). One is apt to believe that the mention of Hāla S'ālavāhana in some of the verses in the text favouring Hāla's identification with the author of this work is a

1. Third Report P. 349. 2. गाथासप्तशतीपुस्तके-‘राएण विरद्भाए कुन्तल-जगवभङ्गेण हालेण । सत्तमई अ समत्त सत्तममज्जासअ एअ ।’ इति सत्तम शतकम् । इति श्रीमत्कुन्तलजनपदेश्वर-प्रतिष्ठानपत्तनाधीश-शतकर्णोपिनामक-द्वीपिकर्णात्मज-मलयवतीप्राणप्रिय-कालापप्रवर्तकशर्ववर्मधीसख-मलयवत्युपदेशपण्डितीभूत-त्यक्तभापात्रयस्वीकृतपैशाचिकपाण्डितराज-गुणाश्रयनिर्मितभस्मीभषडूहल्कयावशिष्टसप्तमाशावलोकनप्राकृतादिवाग्भक्तप्रीतकविवत्सलशला-शुपनामक-श्रीसातवाहननरेन्द्रनिर्मिता विविधान्योक्तिमयप्राकृतगीर्णिका शुचिरसप्रधाना काव्यो-त्तमा सप्तशत्यवसानमगात् ।

stronger evidence than that of the colophon of a ms of *Gathasaptasatī* in support of *Satakarni's* authorship of this text. But this is far from true. The colophon distinctly states that king *Satakarni Satavahana* was also called *Hala*. It is safe to assert, therefore, that the king *Satakarni Hala* (the third in the list of *Vayupu*) was the compiler of this anthology.

But Dr Keith regards such like methods (Cf *EHI* P 220, *EI* XII 320) of arriving at the probable date of *Gathasaptasatī* as mechanical and fallacious¹.

Dr Keith relies upon the evidence of the *Prākṛits* in the ascertainment of the date of this anthology. Judging from the evidence of the *Prākṛits* of *Asvaghosa* and the inscriptions he holds that the weakening of consonants which is the dominant feature of *Māhārāṣṭrī* cannot have set in as is found in *Hala* until about A D 200. This makes it likely, he says, that the poetry was produced in the period from A D 200 to A D 450.

But too much stress must not be laid on the evidence of the *Prākṛits*. If we believe that the order in which the poets are arranged in the introductory verses of *Bana's Harsacarita*² is chronological, an old date for our poet is unavoidable. According to this order our poet is earlier than *Bhāsa* and *Kalidasa*. He is popular in subsequent literature³ for his

1 Keith *History of Sanskrit Literature* P 223 224. 2 Cf *Luders Bruchstücke Buddh Dramen*, P 64, *Jacobi, Ausg Erzählungen in Māhārāṣṭrī*, (PP XIV ff) 3 The verse wherein *Satavāhana* is referred to is the following — अविनाशिनमग्राम्यमकरोत् सातवाहन । विमुञ्चजातिभिः कोप रक्षेत्रिय मुवापित ॥ 4 The following is attributed to *Rajas ekhara* — नगयां प्रथिता गायी सातवाहनभूमुजा । व्यधुःस्तु विस्तारमहो विप्र परम्परा । The following two verses are found in *Ramacaritamahākāvya* of *Sri Abhinanda*, the son of *satananda* — नम

literary taste But he is certainly later than king Vikramāditya of the first century B C, since a verse¹ in the Gāthāsaptas'atī refers to king Vikramāditya¹ Pītāmbara, the commentator, calls this Vikramāditya as Saahasīnka This epithet Sāhasīnka must be distinguished from Navasahasīnka which applies to Sindhularaja, the father of the king Bhoja of Dhīrā who reigned in the 11th century A D

The locality

The king śalavahana belonged to Pratisthānapura in the Kuntalades'ā The Kuntala country comprise the territory between Kāmagiri and Dvaraka² Prabandhakoś'ā of Rajas ekharasūri³ speaks of the dominion of king Śalavahana to the south of Godavari river From the Kathāsaritigara⁴ we know that Pratisthanapura is in the south The Mahārāstri Prakrit which is the language of the verse, confirms the view that the Sattasaī was composed and arranged in Mahārāstra, the region where Mahārāstri is spoken

Characteristics of Pītāmbara's commentary on Gāthāsaptas'atī

Certain verses of Gāthāsaptas'atī are quoted in the Sarasvatīkathābharana of king Bhoja For example, the verse एहिसि etc (No 393) is cited in Sk as an instance of

श्रीहारवर्षाय येन ह्यालदनन्तरम् । स्वकोप कविकोषाणामाविर्भावाय सम्भृत ॥ and ह्यलेनोत्तम
पूजया कविवृष श्रीपालितो ललित ख्याति कामपि कालिदासकवयो नीता शकारातिना ।
श्रीहर्षो विततार गद्यकवये वाणाय वाणीपत्र सद्य सत्रिययाभिनन्दमपि च श्रीहारवर्षोऽप्रहीत् ॥

1 Gāthāsaptas'atī V. 466 —सवाहनसुखरगतोपितेन दक्षता तव करं
लाक्षाम् । चरणेन विक्रमादित्यचरिनमनुशिक्षित तस्या । 2 Cf S'aktisamgam-
atantra as quoted by M M Durgāprasāda in his
introduction to Gāthāsaptas'atī —“ कामगिरिं समारभ्य द्वारकान्त
मदेश्वरि । श्रीकृन्तलाभिषो देशो हूणदेश शृणु प्रिये !” 3 सद्य भण गोदावरि
पुव्वसमुद्देण साहियासती । सालाहणकुलसरिसं जइ ते कूले कुल अत्यि ॥ उत्तरओ हिमवतो
दाहिणओ सालवाहणो राभा । समभारभरकता तण न पत्त्यए पुहता ॥ 4. VI. 38. 108.
सोऽइ दरिद्रो वितार्थी प्रयातो दक्षिणापथम् । प्राग् पुर प्रतिष्ठान नरसिंहस्य भूपते ॥

Vāsakasajjā. But according to Pītāmbara this verse is an example of Vipralabdā heroine. It is clear, therefore, that at times Pītāmbara differs from the authority of Sk. 1

Pītāmbara is aware of textual variations of the Gāthāsaptas'atī. He cites and interprets some important variations¹. Sometimes he finds fault with some variations without assigning any reasons².

While commenting on stanzas Pītāmbara does not read the Prakrit text. He merely cites the Prakrit Pratika of each verse. He however gives the Sanskrit paraphrase, but sometimes omits the Sanskrit paraphrase too³.

Pītāmbara is well-versed in Poetics or rhetorics and has expounded the various poetical ornaments in the stanzas of the Gāthās⁴. He is a scholarly commentator and avoids repetitions⁵.

Pītāmbara's Sanskrit paraphrase of the original Prakrit text is not always given. Moreover Pītāmbara's Sanskrit paraphrase differs considerably from the original Prakrit text of the verse as edited by Weber ; whereas the Sanskrit paraphrase as edited in the Kāvya-mālā series edition of Gāthāsaptas'atī⁶ generally corresponds with Weber's Prakrit text. I have generally followed the Sanskrit paraphrase as given in the Kāvya-mālā series edition. Variants of Pītāmbara's Sanskrit text have been recorded in footnotes. This will enable the reader to construe Pītāmbara's entire Sanskrit text of the verses of Gāthāsaptas'atī. But in rare cases Pītāmbara's Sanskrit paraphrase of a verse has greater corres-

1. e.g. P. 14. Lines 13-14. 2. P. 45. Lines 15-16 : अल्परसिके
 वनेषु इत्येव क्वापि, स चामार्थानिवाप्तमिति । 3. Cf. note 9 on P. 16. V. 419.
 4. e.g. P. 17. Lines 1-9. 5. P. 98. Lines 3-4: अर्धद्वयमन्यत्पूर्वगाथार्थदूयेन
 तुन्यम् । P. 122. Lines 16-17. पमुवदणो इत्याद्यगाथायामेवापेक्षयमपरमुक्त नेदितव्यम् ।

pondence with Weber's Prakrit text of that verse. In such cases Pitāmbara's Sanskrit text has been adopted in preference to the readings of the Kāvyaṃilā edition, and Kāvyaṃilā edition's readings of the Sanskrit text have been given in the footnotes.¹

It is remarkable to note, that sometimes Pitāmbara's commentary does not agree with Pitāmbara's Sanskrit paraphrase of the verse.

Pitāmbara is inconsistent in the method of assigning marks of enumeration to the verses. He does not count four verses at the end of the fourth S'ataka, because they exceed the fourth century. Of these the first three are Gīthīs and he assigns reasons² for commenting upon them; the fourth verse is a versified colophon of the fourth S'ataka. Pitāmbara does not also count the last verses of the fifth and seventh S'atakas. These two are also versified colophons. But he counts the last verse of the sixth S'ataka which too is the versified colophon. This is necessitated by the fact that the verse (१२५ वा१ वसव्यने) at the end of the sixth S'ataka completes the sixth S'ataka, while the versified colophons at the end of the fourth, fifth and seventh S'atakas exceed these respective centuries. But this does not agree with the methodical arrangement of the text into S'atakas. Following the practice of not counting the versified colophons at the end of the fourth, fifth and seventh S'atakas, Pitāmbara should not have, as a rule, counted the versified colophon at the end of the sixth S'ataka as well.

1. Cf. notes 3, 4, 9, 3, on Pages 33, 34, 67 and 83 respectively. 2 Cf. note 1. on Page 85. 3. P. 8. L. 12 : सुके दीपानरे च वसव्याने इत्यस्य; सतापिहमनि वसव्यने ।

A noteworthy trait of Pītambara's commentary is that it supplies names of several lyrical poets whose verses are cited in the *Gāthasaptasatī* and about whose identity hitherto nothing was known from other commentaries on *Gāthasaptasatī*. The extant commentary of Pītambara has supplied for the first time the correct names of the poets of the following lyrics —

388, 390, 391, 395, 398, 402, 403, 405, 406, 413, 415, 417, 418, 422, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 468, 459, 470, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 508, 509, 510, 511, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 595, 596, 597, 598, 599, 601, 602, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 632, 633, 634, 635

Another characteristic of Pītambara's commentary is its reference to other works. The commentary is rich in citations from and references to different works. As many as 17 works are found quoted in the portion of the commentary now available. (1) *Astadhyāyī* of Pāṇini, (2) *Nāṭyasāstra* of Bharata, (3) *Bhagavadgīta*, (4-6) *Abhijñāna Śākuntala*, *Meghadūta* and *Kumarasambhava* of Kālidāsa, (7) *Dāṇḍin's Kāvyaḍars'a*, (8) *Kāvya-prakāśa* of Mammata, (9) *Sarasvatīkanthābharana* of Bhoja, (10) *Mudrārāksasa* of Viśiṅhadatta (11) *Vararuci's prakṛitaprakāśa*, (12) *Ratirāhasya*, (13) *Upasargavṛtti*, (14) *Amarakośa*, (15) *Medinikōśa*, (16) *Viśvaḷōka*, (17) *Dīptaraṅgakośa*. There are a few citations which are not ascribed to any

author or work and are untraceable¹ Passages seem to have been quoted from memory with the result that quotations are not always identical with their original texts¹ There are undoubtedly scribal errors in the quoted passages² but all variations cannot be attributed to scribal irresponsibility A slight textual variation in these citations does in no way stand against assigning them to their particular texts Here and there a passage from one work is wrongly ascribed to another⁴

Pitāmbara's reference to other commentaries on Gāthasaptasatī

There are more than thirteen commentaries on Gāthasaptasatī Aufrecht in his catalogus catalogorum mentions the names of only six commentators (1) Kulānātha, (2) Gangādhara, (3) Pitāmbara (4) Premarāja, (5) Bhuvanapāla, (6) Sīdhirānadeva, (7) A commentary by an unknown author is also mentioned by him Besides this list there is another commentary called (8) Tūparyadīpikā by Mādhavayajvamsra (vide catalogue of Mss P U Library Nos 4302, 8243) Pitāmbara in his commentary refers to five other commentators, viz (9) Kulāpati, (10) Bhattaraghava, (11) Caitanya, (12) Bhatta, (13) Bhojarāja⁵ Besides, he refers to the views of a few other commentators without mentioning their names⁶

1 Cf P 1 Lines 10 12, P 3 Lines 5 6, 17 18, P 6 Lines 7-8, P 19 Lines 7 8 etc 2 P 16 N 3, P 17 N 11, P 19 N 4, P 21 N 4, P 24 N 3, P 30 notes 13 14, P 53 N. 4 3 Cf P 57 N 4 4 P 12 N 2 5 P 72 L 20 षणिभे घन्यं यथा स्यादेवमिति कुलपतिटीकायाम् । P 75 L 10 शान्मलीनूलमिति भट्टराषवचनन्ययो-
द्धीनाया देशीति व्याख्यानम् । P 6 L 15 'मणित कच्छकुञ्जिते' भट्टीका । P 17 L 15 आम मेध्यानुमतौ भट्टीकायाम् । P 53 L 18 अद्भुतेऽशोक इति भट्टीका । P 62 L 16 उल्लापोऽप्यवसायवाच्यमिति भट्टीका । P 82 L 5 स्वर्गोत्पत्ति-
निर्वाचनमिति भट्टीका, P 82, lines 19 20 पत्सु सूर्यं देशीति भट्टोजरानटी-
कयोर्व्याख्यानम् । P 84 L 10 सिधति कुप्यतीति विज्ञानं भट्टकायाम् ।

6 P 26 L 5 होराणास्त्र ज्योतिस्शास्त्रमिति टीकान्तरे । P. 36 lines 20-21
ओहाने वृषभायसा गौरुच्यते इति टीकान्तर । P 40 L 21 स्वर्गो वयाप्राक् पथ्य इति
टीकान्तरे । P 68 lines 13 14 इयं च गाथा टीकान्तर न प्राप्ता । P 72 L 19

Pitambarā distinguishes between Bhatta and Bhatta-
raghava. It appears likely at first sight that the name Bhatta
refers to the commentator Gangadhara-bhatta whose commen-
tary is published in the Kavyamala series edition. But almost
all the passages ascribed to Bhatta by Pitambarā do not exist
in the published edition of Gangadhara-bhatta's commentary
on *Gathasaptasatī*. Pitambarā quotes Bhatta 7 times. Only
one citation can conjecturally be said to belong to
Gangadhara-bhatta.

The chief distinguishing feature of the commentary is its
originality of interpretation. Visvanatha's dictum that
'addiction to good poetry produces sagacity in regard to merit,
wealth, enjoyment and liberation, has been quite an enigma
to the world. How could a poem the veterans asked, which
described in detail the physical charms of a young lady could
lead to merit धर्म or liberation मोक्ष? Pitambarā has
answered this question well. In common with Gangadhara-
bhatta, he explains, first of all, the highly erotic verses of
Gathasaptasatī in relation to their æsthetic taste काम. Then
he proceeds to interpret the same with regard to धर्म अर्थ and
मोक्ष (merit, wealth and liberation). Take, for instance, the
following verse from *Gathasaptasatī*

कस्य ह्यसिञ्चति भणिए को मे अस्मिन्ति जपमाणीए ।

उच्चिन्मरोद्गीए अन्हे वि हआविआ तीए ॥ ३११ ॥ (P 5)

"When she was questioned 'of whom thinkest thou?'
she replied, 'who is mine?' Looking sad in tears she caused
us too to burst forth into tears."

Herein a lady-messenger describes before her master the

धणिआ निजचनिताया दरीति टीकान्तर । P 82 L 5 छिल्लोदअ मुसविह्वनणं (1)
विज्ञानविशेष इति टीकान्तर । P 99 L 5 तंवा धुरिनि प्राचीनटीकायाम् । P 114
L 15 उच्चिन्नं प्रविह्वलत्वात् प्रचोदनमिति प्राचान्तरिका ।

miserable state of her mistress. Her husband's neglect has made her an object of the on-lookers' pity. It suggests that the husband's attention is diverted to some other lady. This is the erotic aspect of the verse. But there are other aspects. The lady is in distress. Her grief incites grief in the beholder. To share the grief of others is meritorious. The lady when asked by her lady-friend as to whom she thought about said that she had none to think about. Her sympathisers might simply find a clue to her sorrow in her measured words. The common folk can guess nothing. The lady was wise enough not to express her secret directly since it is a political maxim that a person should not express his or her *secret* to those who do not partake of his or her joys and sorrows. The fourth view is that sympathetic persons who shared her grief shed tears. Sympathy is an essential requisite of those seeking liberation.

On another occasion a lady has been slightly offended by her husband who is solely devoted to her. She is angry. She bursts forth into tears, but a female friend of hers administers her an admonishing rebuke :

किं हससि ? किं व सोअसि ? किं कुपसि ? सुअणु ! एअमेअस्स ?

वेम्म विसं व विसम सादसु को वधिअं तरइ ॥

'Why weepst thou ? What pinest thou for ? Why art thou enraged, O fair one ! You are the very object of your lord's love. Love's course is as sharp as poison. Say who can stay it ?'

The lady-friend reasons with the offended lady that her grief is a sheer waste, since her lord sincerely loves her. Love's course is uncheckable. None, therefore, can wean her lord away from her side. This interpretation of the verse pertains purely to Kāma. Pitāmbara's interpretation of this verse in relation to Dharma, Artha and Moksa can be stated thus : 'Weep not' is the dictum enjoined by the S'āstras (इति वचनः).

Love should not lose itself in sands—is the political maxim (इति नीतिः). Weeping is futile; disintegration from such emotions as grief etc., is a sure way to liberation (इति युक्तिः).

A lady dwells upon the unsteadiness of her lord in the following :—

कमलेषु भ्रमसि परिमलसि सत्तल माल्द पि णो मुअसि ।

तरलतण तुह अहो महुअर । जइ पाउला हरइ ॥ ६२२ ॥

'Around the lotuses thou rovest, borderest upon Jasmine, leavest thou not even Mālatī. I wonder, if thine unsteadiness, o bee, the rose can take away'.

Herein by the rose is meant a fair lady. The speaker invites the attention of a frivolous lover to this fair lady and bids the lover to be steadfast

Pitāmbara's interpretation of this verse in relation to Dharma is that a person should not let the public know where he has or has not done this or that particular act. The unsteadiness of the bee in this verse is self-exposed and hence the bee stands condemned. Pitāmbara draws out of this verse another maxim in relation to Polity. A devotion directed to a single person always bears fruit. According to Pitāmbara the verse also teaches that a diversion of attention to many directions is an obstacle to steadfastness

A lady in the following verse intends to suggest the traveller's doing the reverse of what she says :—

एव गिमज्ज अत्ता एव अह एव परिअणो सअलो ।

पथिअ । रत्तीअथअ । मा मह सअणे गिमज्जिहिंसि ॥६७१॥

'My respected mother-in-law lies here ; here I myself and here the attendants. Do not,—o traveller, since you get blind at night (like other people afflicted with night-blindness) lie down upon my couch, (mistaking it for your own).

(1) The erotic sense of the verse is self-evident. (2) The holy law forbids that one should lie on another's bed. (इति धर्मः). (3) An enterprising person would not lie down on

couches in a house abounding in fair sex (सुखी गृहः). (4) A Yogi should not sleep at night except at a specified time (सुखी गृहः).

It is not only that Pitāmbara interprets a predominantly erotic verse with reference to merit, wealth and liberation but he also interprets a predominantly religious verse with regard to its esthetic taste¹.

Acknowledgment of obligation.

It is my pleasant duty to put on record my sincerest gratitude to my revered professor Dr. Lakshman Sarup, M. A. (Punjab), D. Phil. (Oxon.), officier d' Academie (France), Head of the Sanskrit Department and the professor of Sanskrit Literature at the University of the Panjab, Lahore, under whose benign patronage and skilful guidance I have the privilege to work and who has taken an exceptionally keen interest in the preparation as well as the publication of the present volume. To him I am indebted for his literary and material help to a degree for which no amount of thanks would suffice. I am obliged to all my predecessors who have worked in the field and particularly to Dr. Bhandarkar who has thrown a considerable light on the vexed problem of the identification of Sātavāhanas with Andhrabhrtyas. I have to thank Pandit Bālāsahāya Shastri, of the Punjab University Library, Sanskrit Section, who has been a source of constant inspiration and cheerfulness throughout my working hours in the Library.

Dated 10th January 1942.

Jagdish Lal.

1. Cf. verses 401, 469.

GĀTHĀSAPTAS'ATĪPRAKĀS'IKĀ.

अप्रकाशितपूर्वा

हारिताम्रपीताम्बरविरचिता

गाथासप्तशतीप्रकाशिका

वसणम्मि अणुच्चिग्गा विहवम्मि अगच्चिआ भप धीरा ।

होति अहिण्णसहावा समेषु विसमेसु सप्पुरिसा ॥ ३८८ ॥

व्यसनेऽनुद्धिमा विभवेऽगर्विता भये धीराः ।

भवत्यभिप्रस्वभावाः समेषु विषमेषु सत्पुरुषाः ॥^१

वसणम्मीति^१ ।

तथैव फाले व्यसनं न मीहयेत् ।

सुखं च दुःखं च तथैव मध्यमे

निपेवते यः सतु सत्तमो नरः ॥

इति । सत्पुरुषत्वं च लोकद्वयसाधनमिति धर्मः । विभवक्षयेऽपि धैर्यमवलम्बनीयमिति नीतिः । योगिना सुखदुःखयोरनुद्धिमेन भवितव्यमिति युक्तिः । प्रतानस्य ॥ ३८८ ॥

अज्ज सहि ! केण गोसे के पि मण्णे वल्लहं हरंतेण ।

अम्हं मअणसराहअहिअवणप्फोटणं गीअं ॥ ३८९^२ ॥

अथ सहि^३ ! केन प्रातः^४ कामपि मन्ये^५ वल्लभां स्मरता ।

अस्माकं मदनशराऽऽहतहृदयप्रणस्फोटनं गीतम् ॥

सहि अज्जेति^६ । येनापि गीतं गानं कृतमित्यर्थः । मदनशराणामाहतेनाऽऽहनेन हृदये शो प्रणः चतस्रस्य स्फोटकं प्रकाशकं गीतम् । अयमभिसन्धिः-यथाऽर्द्धप्रियस्य स्मरन्ती ताम्यामि तथा सोऽपि मम स्मरन् ताम्यतीति । प्रमाते गोष्ठशब्दः । प्राद्धे मुहूर्त्ते धर्मादि स्मरणीयमिति धर्मः । दुष्टं च प्रणं स्फोटनीयमिति नीतिः । क्षान्तिना सुखं दुःखं वा न^६ स्मरणीयं धर्म एव स्मरणीय इति युक्तिः । फेरावस्य ॥३८९^३ ॥

१. Supplied by the Editor.

४. P. reads प्रमाते for प्रातः.

२. P. reads ॥३८९॥ for ॥ ३८९॥

५. अज्ज सहोति is suggested.

३. Missing in P.

६. 'n' is supplied by the Editor.

उद्वृत्तमहारंभे थणए दडूण मुद्धवहुआए ।

ओसण्णकवोलाए णीससिअं पढमघरिणीए ॥३९०॥

उत्तिष्ठन्महारम्भौ स्तनौ दृष्ट्वा मुग्धवध्वाः ।

अवसन्नरूपोलया निःश्वसितं प्रथमगृह्णिया ॥

अतीतयौवनया सपत्या सपरन्याश्च स्तनौ महारम्भौ दृष्ट्वा स्वगौरवव्यतिरेक-
माशङ्कमानया दीर्घ निःश्वसितमित्येकाऽपरस्यै कथयति—उद्वृत्तेति । उत्तिष्ठमानौ प्रवृद्धिं
गच्छन्तौ महाभोगौ स्तनौ । रोपादवस्त्रिद्यत्कपोलया वा । परेषां सम्पदि केनाप्युप-
तापो न कर्तव्य इति धर्मः । वार्येनाग्निरिवाऽपि शत्रुर्न रक्षणीय इति नीतिः ।
संसारोऽयं नित्यमेव दुःखहेतुरिति युक्तिः । कण्ठाभरणे^३ नायिका पश्चाद्दूढा कनीय-
सीयमिति । नीलभानोः ॥ ३९० ॥

गरुअल्लुहाउलिअस्स वि वल्लहकरिणीमुहं ह्वरंतस्स ।

सरसो मुणालकवलो गअस्स हत्थे च्चिअ मिलाणो ॥३९१॥

गुरुकञ्जुधाकुलितस्यापि वल्लभकरिण्योमुखं स्मरतः ।

सरसो मृणालकवलो गजस्य हस्त एव म्लानः^४ ॥

गरुअल्लुहेति । वल्लभा चासौ करिणी चेति तस्या मुखम् । पशुजातीनामीदृशः
प्रेयसीविषयेऽनुरागो भवति । त्वद्विधाश्चेतनाः कथमुदासत इति तात्पर्यम् । भर्तुरि-
विनीताया एव वल्लभाया लोकद्वयमुज्ज्वलमिति धर्मः । अनुकूला अपि पुत्रकलत्रादयो-
ऽनुकूलनीया इति नीतिः । तत्त्वज्ञानामा^५ (?) वितान्तःकरणस्याहारादिरसो न भवतीति
युक्तिः । मत्तगजेन्द्रस्य ॥ ३९१ ॥

पसिअ पिए ! का कुविआ ? सुअणु ! तुमं परअणम्मि को कोवो ?

को हु परो ? णाह ! तुमं कीस अउण्णाण मे सत्ती ? ॥ ३९२ ॥

प्रसीद प्रिये ! का कुपिता ? सुतनु ! त्वं परजने कः कोपः ?

कः खलु परो ? नाथ ! त्वं किमित्येपुण्यानां मे शक्तिः ?

१. P. reads उत्तिष्ठमहा० for उत्ति-
ष्ठन्महा०.

२. Calcutta Edition 1883.
P. 345.

३. वस्तुनः for म्लानः P.

४. लाविता० is suggested for
माविता०

५. P. reads कीस for किमिति.

कश्चिन्नायको गृहीतमानां कामप्यनुनयमानस्तयोरुत्तरप्रत्युत्तरेणा स्वधिपये सानु-
कम्पो दृढानुबन्धश्च क्रियते—पसिञ्च इति । नाथेति कृत्वा त्वं मां ससम्बोधनमभिदपासि ।
तत्र मम अपुंर्यानां पापानां क्रीस' किं शक्तिरपि तु न शक्तिः । समापुण्यस्येति वा, यथाइं
तत्र नाथो भवामि तथा न मम शक्तिरित्यर्थः । क्रीस प्रश्ने । नायिका चेत्यमुत्तमा । तदुक्तम्—

दोषानुरूपकोपाऽनुनीता च प्रसीदति ।

रज्यते च मृशं नाथे गुणाहार्योत्तमेति सा ॥

इति । रष्ट्रेपि प्रिये उत्तमा नायिका गौरवं न त्यजतीति ध्वनितम् । सत्यपि
कोपे^३ परुषं न वक्तव्यमिति धर्मः । अतिस्निग्धस्य किमपि व्यलीकं न कर्तव्यमिति
नीतिः । अधर्मात्तत्त्वज्ञानं नोत्पद्यत इति तत्र कर्तव्यमिति युक्तिः । कुविन्दस्य ॥३६२॥

एहिसि मुमं चि णिमिसं व जगिगअं जामिणीअ पढमद्धं ।

सेस संतावपरव्वसाइ वरिसं व बोलीणं ॥ ३९३ ॥

एष्यसि त्वमिति निमिपमिव जागरितं यामिन्याः प्रथमार्द्धम् ।

शेषं सन्तापपरवशाया^४ वर्षमिव व्यतिक्रान्तम् ॥

कस्याश्चिद्विप्रलब्धगाथाश्चरितं दूती नायके वर्णयति । नायिकै^२ वा प्रातरनागतं पति-
मुपालभते—एहितीति । सुखं स्यादिति वासनया यामिन्याः प्रथमार्द्धं निमेषमिव शेषमपरार्द्धं
भवदनागमनाद्दुःखोत्पत्त्येव रूपोपि समयो वत्सरायितः ॥ विप्रलब्धेयम् । तदुक्तम्—

प्रोष्यदूती स्वयं गत्वा सङ्केतं नागतः प्रियः ।

यस्यास्तेन विना दुःस्या विप्रलब्धा तु सा यथा ॥

इति । कृते यस्मिन् कर्मणि पश्चात्तापो भवति तत्कर्म नाचरणीयमिति धर्मः ।
सुखसङ्केनान्यमानस्कतयाऽतीतोऽपि कालो न ज्ञायत इति तत्र विषेयमिति नीतिः ।
एकमेव वस्तु श्वस्याभेदेन सुखकरं दुःखकरं चेति विचिन्त्य संसारस्यानित्यतामिति
च योगिना^५ तत्र योगिनोदासीनेन भवितव्यमिति युक्तिः । कण्ठाभरणे^६ वासक-
सङ्गेयम् । अल्लस्य ॥ ३६३ ॥

अवलंबह ! मा संकह ! ण इमा गहलंघिआ परिब्भमइ ।

अत्यक्कगज्जि उब्भंतहित्थहिअभा पहिअजाभा ॥३९४॥

१. क्रीस for क्रीस P.

२. One syllable is too short
in the first Pāda.

३. पे is supplied by the Editor.

४. वशाया for वशाया P.

५. योगिना is redundant.

६. P. 847.

अवलम्बध्वं मा शङ्कध्वं नेयं प्रदलहिता परिभ्रमति^१ ।

आकस्मिकगर्जितोद्गान्तत्रस्त^२हृदया पथिकजाया ॥

सखी विरहिण्याः सप्तमीमुन्मादावस्थां नायकं श्रावयति—अवलंबहेति । प्रहै-
रविप्रभृतिभिर्लहिता अतिक्रान्ता ये भवन्ति तेषामियं दशा भवति नान्येषां तेनास्या
प्रहदोषोपि नास्ति । हित्येति पाठे शून्येत्यर्थः । नित्यं संकस्ववेन^३ (?) भवितव्यमिति
धर्मः । तत्त्वापरिज्ञाने यत्र कुत्रापि शङ्का न कर्तव्येति नीतिः । मुमुक्षुणा विकले दीने च
नित्यं दयापरेण भवितव्यमिति युक्तिः । कण्ठाभरणे^४ प्रेमपुष्टिपु उन्मादोपमिति ।
दुर्द्धरस्य ॥ ३६४ ॥

केसररअविच्छड्डे मअरंदो होइ जेत्तिओ कमले ।

जइ भमर ! तेत्तिओ अण्णहिं पि ता सोहसि भमंतो ॥ ३९५ ॥

केसररजोविस्तृते^५ मकरन्दो भवति यावान्कमले ।

यदि भ्रमर ! तावानन्यत्रापि^६ तदा शोभसे भ्रमन्^७ ॥

अन्यासक्तं नायकमुचितानुनयेनात्मसात्कर्तुमधिकव्यसका काचिदाह—केसररअ
इति । केसरः किञ्चलकस्तस्य रज इव विस्तीर्णोऽधिको मकरन्दः पुष्परसो यावान्
कमले भवति तावान् यदि भ्रमर ! अन्यस्मिन् तदा भ्रमन् त्वं शोभस इत्यन्वयः ।
मकरन्दं लह इति पाठे यावन्तं मकरन्दं लभसे तावन्तमन्यत्रापि यदि लभस इति
योज्यम् । तथाहमेव भवदुरागभाजनं नान्येत्यभिप्रायः । विच्छड्डं विस्तृते देशी ।
अधिकफले कर्मणि प्रवृत्तिः कर्तव्येति धर्मः । अधिकलाभं विना स्थितिलाभपरित्यागो
न कर्तव्य इति नीतिः । योगिना एकत्रैवोपदेशमश्रुं कर्तव्यमिति युक्तिः । तस्यैव
॥ ३६५ ॥^८

पेच्छंति अणिमिसच्छा पहिआ हलिअस्स पिट्ठपंडुरिअं ।

धूअं दुद्धसमुद्धत्तरंतलच्छिं विअ सअह्ला ॥३९६॥

१. भवति for परिभ्रमति P.

२. अकस्माद् for आकस्मिक P.

३. हत for त्रस्त P.

४. The reading is doubtful.

५. P. 339.

६. रजो विस्तीर्णः for रजोविस्तृते P.

७. अन्यस्मिन्नपि for अन्यत्रापि P.

८. भ्रमरं for भ्रमन् P.

९. P. reads ३६४ for ३६५.

प्रेक्षन्तेऽनिमिपात्ताः^१ पथिका हलिकस्य^२ पिष्टपाण्डुरिताम् ।

दुहितरं^३ दुग्धसमुद्रोत्पन्नलक्ष्मीमिव^४ सतृप्याः ॥

कस्यविद् गृहस्थस्य सुतां रूपयौवनसम्पन्नां पिष्टातककृष्णाकीर्णां दृष्ट्वा केचित्प-
थिकाः सविस्मया अनिमिपात्ता^५ निरीक्षन्त इत्येकाऽपरस्याः कथयन्-पेच्छन्तीति ।
अनिमिपात्तं यथा स्यादेवम् । यथाऽनिमिपात्ता देवा दुग्धसमुद्रादुत्तरन्ती लक्ष्मीं प्रेक्षन्ते
तथेत्यर्थः । धूदा सुतायाम् । पिष्टं पिष्टातकं तण्डुलकृष्णादिसाधितं पलपास इति ख्यातम्,
दुग्धसम्बन्धात् पाण्डुरिता लक्ष्मीरपि, 'निसर्गैरमयीयानां विकृतिरपि रमणीये'ति
दर्शनम् । तदुक्तं कालिदासेन^६—

'किमिव हि मधुराणां मण्डनं नाकृतीनाम् ।'

इति । नित्यमेव धियोऽभिलषणीया. 'आमृत्योः धियमन्विच्छेत्' इति धर्मः ।
नीतावप्येवम् । सकलेन्द्रियाणामारुर्षणी तृप्या योगिना हेयेति^७ युक्तिः । सुरभि-
वत्सस्य ॥ ३६६ ॥

कस्त हारिसि त्ति भणिष् को मे अत्थि त्ति जंपमाणीष् ।

उच्चिगगरोइरीष् अम्हे वि रुआविआ तीष् ॥ ३९७ ॥

कस्य स्मरसीति भणिते को मेऽस्तीति जल्पमानया ।

उच्चिगरोदनशीलया वयमपि रोदितास्तया ॥

वार्ताकरण्याय प्रहिता कापि नायिकाया अवस्थां सूचयन्ती तत्प्रियमाह-
कस्तेति । उच्चेगेन रोदनशीलया । कस्येत्यधीगर्थेत्यादिना कर्मणि पठ्ठी । कं स्मरसी-
त्यर्थः । धार्मिकाः परदुःखदुःखिता भवन्तीति धर्मः । अस्निधे सुप्तदुःखादि न प्रकारय-
मिति नीतिः । कारुणिका एव मुक्तपधिकारिणो भवन्तीति युक्तिः । तस्यैव ॥३६५॥

पाअपडिअं अहव्वे ! किं दाणि ण उट्टवेसि भत्तारं ।

एअं चिअ अवसाणं दूरं पि गअस्स माणस्स ॥३९८॥

पादपतितमभङ्गे ! किमिदानीं नोत्थापयसि भर्तारम् ।

एतदेवावसानं दूरमपि गतस्य मानस्य ॥

१. ०ऽनिमिपात्तं P.

२. हालिकस्य for हलिकस्य P.

३ सुतां for दुहितरं P.

४. ०द्रमुत्तरन्ती लक्ष्मी० for ०द्रोत्तर-
लक्ष्मी० P.

५. अनिमिपात्ता for अनिमिपात्ता P.

६. S'ak. I. 18.

७. हेयमिति for हेयेति P.

८. उच्चिग for उच्चिग P.

काश्चिद् गृहीतमानां चरणाप्रणामेनापि प्रियेणानुनीयमानामप्यपरितुष्टां निवार-
यन्ती सखी मध्यमानायिकां सनिन्दमिदमाह-पात्रपट्टिभ्रमिति । दूरमुत्कर्षं गतस्यापि
मानस्य एतदेव पठनमेवावसानमन्तो भवति अनन्तरं न वर्द्धत इति । कृतापरावस्यापि
पतितस्य क्रोधो न कर्तव्य इति धर्मः । भर्त्सनवचनेनापि हितैपिणाऽकार्यात्स्वामी
निवारणीय इति नीतिः । सर्वं सावसानमाकलय्य योगिना व्यवहर्तव्यमिति युक्तिः ।
मध्यमा चैयम् । तदुक्तम्—

दोषे स्वल्पेपि कोपं धत्ते कष्टे न तुष्यति ।

प्रयाति कारणाद्भागं मध्यमा सा यथा ॥

इति । शालवाहनस्य ॥ ३६८ ॥

सिक्करिअपणिअमुहवैविआइ धुअहत्थसिज्जिअव्वाइ ।

सिक्खंतु बोडहीओ कुसुंभ ! तुम्हं पसाएण ॥ ३९९ ॥

सीत्कृतमणितमुखवेपिनानि धुतहस्तशिक्षितव्यानि ।

शिक्षन्तु कुमार्यः कुसुम्भ ! युष्मत्प्रसादेन ॥

कापि प्राम्यस्त्री कुसुम्भवाट्यां विदग्धनायकेन सहानुभूतमुखा कुसुम्भस्तुति-
व्याजेन तमेव नायकं स्तौति । सिक्केति ' मणितं कण्ठकूजिते ' भट्टीका । बोडही
पामर्यां देशी, सैव शिक्षितमव्यक्तशब्दे । शिज्जि अव्यक्ते शब्दे धातोरनुसारात् । कुसुम्भ-
पुष्पावचयेऽप्येते विकारा जायन्ते व्युत्पन्ननायकसमागमेनापीति भावः । धार्मिकेण
पापानां संसर्गः परिहरणीय इति धर्मः । पुरुषविशेषाभयणाद् गुणातिशयो जायत इति
नीतिः । ' पठेते गुरवः समाः ' इति न्यायेन चेतनेप्युपदेशो मोक्षाय दातव्य इति युक्तिः ।
नन्दिपुत्रस्य ॥ ३६६ ॥

जेत्तिअमेत्ता रच्छा णिअम्ब ! कइ तेत्तिओ ण जाओ सि ।

जेण छिविज्जइ गुरुअणलज्जोसरिओ वि सो सुहओ ॥४००॥

यावत्प्रमाणा रय्या नितम्ब ! कथं तावन्न जातोऽसि ।

येन स्पृश्यते गुरुजनलज्जापस्ततोऽपि स मुभगः ॥

१. One syllable is too short
in the first Pāda.

२. One syllable is too short
in the fourth Pāda.

३. रे for वे P.

४ शिक्षन्ति पामर्यः for शिक्षन्तु
कुमार्यः P.

५. युष्मकं for युष्मत् P.

६. यावत्प्रमाणा for यावत्प्रमाणा P.

७. त्वं तावत्प्रमाणेन for कथं तावन्न P.

८. यथा ह्युष्यते for येन स्पृश्यते P.

गुरुजनलज्जया पथ्यपसृत्य गते प्रिये काप्यलब्धतदङ्गसंरलेपा नितम्बमुपा-
लभते—जेत्तिञ्च इति । त्वं चेन्नितम्ब ! बृहत्प्रमाणाः स्वास्तदा वाटस्य संकटतया
वल्लभस्य मम स्पर्श एव स्यादिति भावः ॥ छुप्यते सृश्यते । छुप स्पर्शने धातुः । काम-
व्याकुलितचित्ता अचेतनेऽपि मार्थनां कुर्वन्तीति भावः । गुरुजनसन्नियौ स्त्रिया सदलाप-
स्पर्शादि निपिद्धमतस्तत्राचरणीयमिति धर्मः । समयवशादुपगतकलस्यानुपभोगे पर-
सन्तापः स्यादिति नीतिः । कामजनकस्य वस्तुनः सन्निधानं योगिना वर्जनीयमिति
युक्तिः । पालितस्य ॥ ४०० ॥

मरगभसूईविद्धं च मोत्तिअं पिअइ आजअग्गीवो ।

मोरो पाउसआले तणगलगं उअअविद्धं ॥

मरकतसूचीविद्धमिव मौक्तिकं पिवत्यायनप्रीवः ।

मयूरः प्रावृद्धाले तृयाप्रलममुदफविन्दुम् ॥

कस्मिंश्चित्रिबुद्धे वर्षाकाले सुरतासत्ता काचिद्दीर्घरमणार्थं प्रियस्यान्यचित्तां
कुर्वन्ती वदति—मरगभ इति । मयूरः उदकविन्दुं पिवतीत्यन्वयः । बहुजलेऽपि मयूर-
स्तृयाप्रलमेव जलं पिवतीत्यनेन निवृत्तिरेव परं धर्मसाधिकेति धर्मः । दूरस्थमपि कार्यं
कुशलाः साधयन्तीति नीतिः । दुर्लभताप्रदृष्ट्या योगिना एकचित्ता विधेयेति युक्तिः ।
पालितस्य ॥

अज्जाइ पीलकंचुअभरिउव्वरिअं विहाइ थणवट्टं ।

जलभरिअजलहरंतरदहगअं चेद्विवं व ॥

आर्याया^१ नीलकञ्चुकभृत्तोर्वरितं^२ विभाति स्तनपृष्ठम्^३ ।

अजभरितमलधरान्तरदरोद्गतं चन्द्रविम्बमिव^४ ॥

वेरयामाता कामुकान् लोभयितुं दुहितुः स्तनाभोगस्योत्प्रेक्षां करोति—अज्जाइ
इति । स्तनपीठमुच्यत्वात् । पट्टो राजादिशासनान्तरपीठयोरिति मेदिनी । प्रदोषाभि-
सारिकायास्तत्कालोचितनीलकञ्चुकादिवेशप्रदृश्यां सूचयन्ती दूती आरमानन्दयति वा ।
हरयः किञ्चित्पवनचलचीनांशुकतया कुचाभोगः स्त्रीणां हरति न तयोन्मुद्रितवपुः इति
वा सूचितम् । दुष्परिच्छेदोप्युत्तमपुण्यः शोभत इति धर्मः । यदाश्रयेणोत्कर्षो भवति

१. नव्युवते: for आर्याया: P.

२. ०तोद्गतो for तोर्वरितं P.

३. ०पट्टः for ०पृष्ठम् P.

४. This line is missing in P.

५. Edited by Jivānanda Vidyā-
Sāgara Calcutta 1872. P. 46
verse 22.

स भलिनोऽप्याश्रयणीय इति नीतिः । स्त्रीसङ्घो योगिना सर्वथा वारणीय इति युक्तिः ।
मीनस्वामिनः^१ ॥

राअविरुद्धं वा कइं पहिओ पहिअस्स साइइ ससंके ।

जत्तो अम्वाण दलं तत्तो दरणिगगअं किं पि ॥

राजविरुद्धामपि^२ कथां पथिकः पथिकस्य कथयति सशङ्कम् ।

यत् आम्नाप्यां दलं ततो दरनिर्गतं किमपि ॥

प्रियगमननिषेधाय कुसुमितसहकारसकाशात् पथिकानां भयं दर्शयन्ती कापी-
दमाह—राअविरुद्धमिति । तत् आम्रदलादरेपभिर्गतं किमप्यनिर्वचनीयं भयमिति मा गच्छेति
निषेधोक्तिः । विरहिणो माघमञ्जरीदर्शनं परमसन्तापकारि स्यादतः पथिकस्य सशङ्कं
दर्शनम् । राजविरुद्धा कथा लोकविरुद्धेति सा न कर्तव्येति धर्मः । येन स्वपत्नो जायते
तदाशङ्क्य व्यवहरणीयमिति नीतिः । चित्तोन्मादको वर्जनीय इति युक्तिः । वल्लणस्य ॥
मूले टीकान्तरे च व्याख्यातं दृष्टमठः शताधिकमपि व्याख्यातम् ।

एत्थ चउत्थं विरमइ गाहाण सअं सहावरमणिज्जं ।

सोऊण जं ण लग्गइ हिअए मधुरत्तणेण अमिअं पि ॥

अत्र चतुर्थं विरमति^३ गाथानां^४ शतं स्वभावरमणीयम् ।

श्रुत्वा यन्न लगति^५ हृदये मधुरत्वेनामृतमपि^६ ॥

चतुर्थशतसमाप्तौ गाथामाह—एत्थेति । किमप्यनिर्वचनीयम् ॥

इति हारिताम्रश्रीपीताम्बरकृतायां सप्तशत्याष्टीकायां चतुर्थं शतम् ॥

अपहुप्पतं महिमण्डलम्मि णहसंठिअं चिरं हरिणो ।

ताराउप्फप्यअरंचिअं व तइअं पअं णमह ॥ ४०१ ॥

१. स्त्रीनस्वानः for मीनस्वामिनः P.

२. ०मिव for ०मपि P.

३. P. does not put figures of enumeration after this as well as the following and preceding two stanzas It thus does not recognise

these four verses as parts of the Gāthāsaptas'atī.

४. समाप्यते for विरमति P.

५. गीतानां for गाथानां P.

६. यद्विगलति for यन्न लगति P.

७. मधुरत्वं किमपि for मधुरत्वेनामृत-मपि P.

अप्रभवन्महीमण्डले नभःसंस्थितं चिरं हरेः ।

तारापुष्पकराश्चित्तमिव तृतीयं पदं नमत ॥

पञ्चमशतोपक्रमे पुनर्मङ्गलमारभते—अपहुत्तमिति । हरेखिविक्रमरूपं तृतीयं पदं नमतेति सम्बन्धः । अप्रभवद् अमायन् ताराः पुष्पालीवेति रूपकम् । प्रकरः समूहः । नमस्करणीयानां नतिर्धर्मः । उन्नतिसन्तो नमस्करणीया इति नीतिः । हरेः स्मरणां मुक्तिजनकमिति युक्तिः । अथ च संकटे सङ्केतस्थाने त्रैविक्रमपदेनारब्धसुरततृप्ता नायिका विदग्धजनस्य नमस्यतानन्यापदेशेन सखीमाह ॥ ४०१ ॥

धण्णा ता महिलाओ जा दइअं सिविणए वि पेच्छंति ।

णिह चिअ तेण विणा ण एइ का पेच्छए सिविणं ॥४०२॥

धन्यास्ता महिला या दयितं स्वप्नेऽपि प्रेक्षन्ते ॥

निद्रैव तेन विना नैति का प्रेक्षते स्वप्नम् ॥

सखि स्वविहि, स्वप्नेऽपि प्रियसमागमेन विरहिण्यो विनोदमनुभवन्तीति वदन्तीं सखीं कापि विरहिणीदमाह—धण्णा इति । तेन कान्तेन एति आयाति । प्रोषित-पतिकानां दिवा निद्रा निषिद्धेति धर्मः । यत्र कारणां दुर्लभं तत्र कार्यं प्रत्यनास्था न कार्येति नीतिः । स्वप्नावस्थापर्यन्तं संसारिता, तदूर्ध्वं सुषुप्ति, सैव तत्त्वज्ञानसदृशीति युक्तिः । मलयशेखरस्य ॥ ४०२ ॥

मज्झराहपत्थिअस्स वि गिम्हे पहिअस्स हरइ संतावं ।

हिअअट्ठिअजाआमुहमअंकजोरहाजलप्पवहो ॥४०३॥

मध्याह्नप्रस्थितस्यापि ग्रीष्मे पथिकस्य हरति सन्तापम् ।

हृदयस्थितजायामुखमृगाङ्गन्योत्क्लाजलप्रवाहः ॥

खरतरसूर्यकिरणयो समये कथमयं पथिको गच्छतीति वदन्तीं कापि निपुणेदमाह-मज्झराहएति । हृदयस्थिता भावनोपनीता जाया तस्या मुखं मृगाङ्गमिव तस्य ज्योत्स्ना सैव जलप्रवाहः पथिकस्य विरहिण्यः सन्तापं हरतीत्यन्वयः । समीचीनं फलं हृदि निधाय यदुःखरूपं पुण्यं कर्म प्रारब्धं तत्र दुःखबुद्धिर्न भवतीति धर्मः । कार्यद्वारतोऽपि विज्ञाः कारणां कल्पयन्तीति नीतिः । हृदि ध्यायतां बाह्यक्षेत्रो न दापत इति युक्तिः ।

१. अभव० for अप्रभव० P.

२. सं is missing in P.

३. ०राचित० for ०राश्चित० P.

४. अभवद् for अप्रभवद् P.

५. पश्यन्ति for प्रेक्षन्ते P.

६. मध्याह्ने for मध्याह्णे P.

स मलिनोऽप्याश्रयणीय इति नीतिः । स्त्रीसङ्गो योगिना सर्वथा वारणीय इति युक्तिः ।
मीनस्वामिनः' ॥

राअविरुद्धं वा कइं पहिओ पहिअस्स साइइ ससंकं ।

जत्तो अम्याण दलं तत्तो दरणिगगं किं पि ॥

राजविरुद्धामपि^१ कथां पथिकः पथिकस्य कथयति सशङ्कम् ।

यत आम्नायां दलं ततो दरनिर्गतं किमपि ॥

प्रियगमननिषेधाय कुसुमितसहकारसकाराणां पथिकानां भयं दर्शयन्ती कापी-
दमाह-राअविरुद्धमिति । तत आम्नदलादरेपनिर्गतं किमप्यनिर्वचनीयं भयमिति मा गच्छेति
निषेधोक्तिः । विरहिणो माधमञ्जरीदर्शनं परमसन्तापकारि स्यादतः पथिकस्य सशङ्कं
दर्शनम् । राजविरुद्धा कथा लोकविरुद्धेति सा न कर्तव्येति धर्मः । येन स्वपत्नो जायते
तदाशङ्क्य व्यवहरणीयमिति नीतिः । चित्तोन्मादको वर्जनीय इति युक्तिः । वल्लयास्य ॥
मूले टीकान्तरे च व्याख्यातं दृष्टमतः शताधिकमपि व्याख्यातम् ।

एत्थ चउत्थं विरमइ गाहाण सअं सहावरमणिज्जं ।

सोऊण जं ण लगइ हिअए महुरत्तणेण अमिअं पि ॥

अत्र चतुर्थं विरमति^२ गाथानां^३ शतं स्वभावरमणीयम् ।

श्रुत्वा यत्र लगति^४ हृदये मधुरत्वेनामृतमपि^५ ॥

चतुर्थशतसमाप्तौ गाथामाह-एत्थेति । किमप्यनिर्वचनीयम् ॥

इति हारिताम्रश्रीपीताम्बरकृतायां सप्तशत्याष्टीकायां चतुर्थं शतम् ॥

अपहुप्पंतं महिमण्डलम्मि णहसंठिअं चिरं हरिणो ।

ताराउप्फप्पअरंचिअं व तइअं पअं णमह ॥ ४०१ ॥

१. स्वीनस्वानः for मीनस्वामिनः P.

२. ०मिव for ०मपि P.

३. P. does not put figures of enumeration after this as well as the following and preceding two stanzas It thus does not recognise

these four verses as parts of the Gāthāsaptas'ati.

४. समाप्यते for विरमति P.

५. गीतानां for गाथानां P.

६. यद्विगलति for यत्र लगति P.

७. मधुरत्वं किमपि for मधुरत्वेनामृत-मपि P.

अप्रभवन्महीमण्डले नमःसंस्थितं चिरं हरेः ।

तारापुष्पप्रकराञ्चितमिव तृतीयं पदं नमत ॥

पञ्चमशतोपक्रमे पुनर्मङ्गलमारभते—अपहुत्तमिति । हरेस्त्रिविक्रमरूपं तृतीयं पदं नमतेति सन्वन्धः । अप्रभवद् अमायन् ताराः पुष्पालीयेति रूपकम् । प्रकरः समूहः । नमस्करणीयानां नतिर्धर्मः । उन्नतिमन्तो नमस्करणीया इति नीतिः । हरेः स्मरणं मुक्तिजनकमिति युक्तिः । अथ च संकटे सङ्केतस्थाने त्रैविक्रमपदेनारब्धसुरततृप्ता नायिका विदग्धजनस्य नमस्यतामन्यापदेशेन सखीमाह ॥ ४०१ ॥

धण्णा ता महिलाओ जा दइअं सिविणए वि पेच्छंति ।

णिदं चिअ तेण विणा ण एइ का पेच्छए सिविणं ॥४०२॥

धन्यास्ता महिला या दयितं स्वप्नेऽपि प्रेक्षन्ते ॥

निद्रैव तेन विना नैति का प्रेक्षते स्वप्नम् ॥

सखि स्वपिद्दि, स्वप्नेऽपि प्रियसमागमेन विरदिष्यो विनोदमनुभ्रन्तीति वदन्तो सखी कापि विरदिषीदमाह—धण्णा इति । तेन कान्तेन एति आयाति । प्रोषित-पतिकानां दिवा निद्रा निपिद्वेति धर्मः । यत्र कार्यां दुर्लभं तत्र कार्यं प्रत्यनास्था न कार्येति नीतिः । स्वप्नावस्थापर्यन्तं संसारिता, तदूर्ध्वं सुषुप्ति, सैव तत्त्वज्ञानसदृशीति युक्तिः । मलयशेखरस्य ॥ ४०२ ॥

मञ्जरुहपत्थिअस्स वि गिम्हे पहिअस्स हरइ संतावं ।

हिअअट्ठिअजाआमुहमअंकजोएहानलप्पवहो ॥४०३॥

मध्याह्नप्रस्थितस्यापि मीष्मे पथिकस्य हरति सन्तापम् ।

हृदयस्थितजायामुखमृगाङ्गज्योत्स्नाजलप्रवाहः ॥

खरतरसूर्यकिरणयोः समये कथमयं पथिको गच्छतीति वदन्ती कापि निपुणेदमाह-मञ्जरुहपत्थि । हृदयस्थिता भावनोपनीता जाया सत्या मुखं मृगाङ्गमिव तस्य ज्योत्स्ना सैव जलप्रवाहः पथिकस्य विरदिष्यः सन्तापं हरतीत्यन्वयः । समीचीनं फलं हृदि निपाय यद्दुःखरूपं पुण्यं कर्म प्रारब्धं तत्र दुःखबुद्धिर्न भवतीति धर्मः । कार्यद्वारतोऽपि विज्ञाः कार्यां फलपयन्तीति नीतिः । हृदि ध्यायतां बाह्यक्लेशो न बाधत इति युक्तिः ।

१. अभव० for अप्रभव० P.

२. सं is missing in P.

३. ०राचित० for ०राञ्चित० P.

४. अभवद् for अप्रभवद् P.

५. परयन्ति for प्रेक्षन्ते P.

६. मध्याह्ने for मध्याह्णे P.

विप्रलम्भचेष्टासु प्रवासोऽयमिति कण्ठाभरणे । मंगलकरीलस्य ॥ ४०३ ॥

भण को ण रूसइ जणो पधिजंतो अदेसआलम्मि ।

रइवावडा रुवंतं पिअं पि पुत्तं सवइ माआ ॥ ४०४ ॥

भण को न रप्यति जनः प्रार्थ्यमानोऽदेशकाले^१ ।

रतिव्यापृता रुदन्तं^२ प्रियमपि पुत्रं शपते माता ॥

काञ्चित्सुखासतां स्त्रियं रप्यन्तीं प्रियमपि पुत्रं शपन्तीं श्रुत्वैकापरस्याः कथयति—भयति । व्यापृता प्रसक्ता । शपते आक्रुशयति । पुत्रादपि प्रियसम्भोगो नारीयामपेक्षित इति । अर्थिभ्यः कोपो न कर्तव्य इति धर्मः । अदेशकालेऽपि प्रभुर्नार्थ-
नीय इति नीतिः । व्यवस्थितमेकं वस्तु संसारे नास्तीति तद्वेयमिति युक्तिः । अर्थान्तर-
न्यासोऽयमलङ्कारः । तदुक्तं दण्डिना^३—

क्षेयः सोऽर्थान्तरन्यासो वस्तु प्रस्तुत्य किञ्चन ।

तत्साधनसमर्थस्य न्यासो योऽन्यस्य वस्तुनः ॥

महोदधेः ॥ ४०४ ॥

सुभणो ण दीसइ चिअ खलवहुले इइइजीअलोअम्मि ।

जह काअसंकुला तह ण हंसपरिवारिआ पुहवी ॥४०५॥

सुजनो न दृश्यत इव^४ खलवहुले^५ दग्धजीवल्लोके^६ ।

यथा काकसंकुला तथा^७ न हंसपरिवारिता पृथ्वी ॥

खलस्वभावेन नायकेनोपतप्ता काचित्तमेवोद्दिश्य वदति । केनापि दुर्विदग्धेन वञ्चिता कापि नायिका सनिर्वेदं सखीमाह—सुअणो इति । जीवलोकः प्राणिलोकः । यथा काकैः संकुला पृथिवी, काका दुर्जनाः, हंसाः सत्पुरुषाः । तथा चाहं दुर्जनवञ्चिता न पुनर्मया सुजनः प्रार्थ्यत इति भावः । सुजनसन्निधानमेव लोकद्वयसाधकमिति धर्मः । खलस्य बहुत्वात्सदैव ते वारण्यीया इति नीतिः । एवं परिस्थाज्जे संसारे किं विचार-
णीयमिति युक्तिः । दृष्टान्तोक्तिरियं साम्यभेदः । तदुक्तं कण्ठाभरणे^८—

१. P. 314.

२. P. adds पि after ०काले ।

३. P. substitutes वराकी for रुदन्तम् .

४. II. 169.

५. एव for इव P.

६. ०वर्गे for ०वहुले P.

७. दग्ध is missing in P.

८. ०लोकमध्ये for ०लोके P.

९. न तथा for तथा न P.

१०. P. 209. Verses 34—36.

द्वयोर्बप्रोक्षिषालुर्यादौपम्यार्थोऽवगम्यते ।

स्वप्नारूपकान्यत्वे साम्यमित्यामनन्ति तत् ॥

तदानन्त्येन गेदानामसंख्यास्तस्य तूक्तयः

दृष्टान्तोक्तिः प्रपञ्चोक्तिः प्रतिबस्तूतिरेव च

तत्रैवादेः प्रयोगेण दृष्टान्तोक्तिं प्रचक्षते ॥

इति । कुमारस्य ॥ ४०५ ॥

दङ्गसि दङ्गसु कुत्थसि कुत्थसु अह फुडसि हिअअ ! ता फुडसु ।

तह वि परिसेसिओ चिअ सो खु मए गलिअसन्भावो ॥४०६॥

दहसे दहस्व कथ्यसे^१ कथ्यस्व अय स्फुटसि हृदय !^२ तत्स्फुट ।

तथापि परिशेषित^३ एव स रजु^४ मया गलितसद्भावः ॥

काश्चिन्मानिनी कृतापराधस्यापि प्रियस्यानुनयकाङ्क्षिणी हृदयसन्तापं सूचयन्तीदमाह—इङ्गसि । यद्यपि हृदय ! त्वमेवंविधस्तथापि गलितः सद्भावः प्रेम यस्मिन् तादृशोऽपि प्रेयान् परिशेषितव्यः परिच्छिन्नः कर्तव्यः । दाहदियुक्ताद् हृदयादित्यार्यम् । कृतापराधोपि मद्दृष्टे वस्तुवेति तात्पर्यम् । दहस इत्यादौ कर्तव्यार्थत्वेनेपदम् । यदेव कर्मणि सङ्गतं क्रियते तदेव लोकद्वयसापकं भवतीति धर्मः । यत्र कार्ये दृष्टादृष्टोविरोधो भवति तत्र पश्चात्तापः स्यादतस्तत्र करणीयमिति नीतिः । अज्ञातपरमार्थो नित्यमेव सांसारिकेण तापेन दह्यत इति युक्तिः । शालवाहनस्य ॥ ४०६ ॥

दहूण रुंदतुंदगगणिगअं णिअसुअस्स दादागं ।

भौंडी विणावि कउजेण गामणिअडे जवे चरइ ॥४०७॥

दृष्टा बृहत्तुण्डापनिर्गतं निजमुतस्य संप्रामम् ।

सूकरी विनापि कार्येण प्रामनिकटे यवांश्चरति ॥

कस्याश्चिद् प्रामसन्निहितयवक्षेत्रं सङ्केतस्थानमासीत्तत्राहं गता त्वन्न गत इति ल्यापयन्ती कापि कामपि लक्ष्मीकृत्य वदति । अन्धकाराभिसारिकादौत्रगमननिषेयार्थं सूकरभयं श्रावयति वा-दृष्टुं गारुंदेति । भौंडी सूकरी चरति सादति । बृहत्तुण्डापमनेन सूकर्या अपत्यानामवेक्षा कर्तव्या नास्तीति सूचितम् । शुङ्गाभयेन पर्यवमत्तव्यां सूकरेण कर्तुं न शक्यत इति कृपीबलस्य तत्र क्षेत्रे गमनं नास्तीत्यपि ध्वनितम् । अयत्र-

१. कष्टायसे for कथ्यसे P.

२. कष्टायस्व for कथ्यस्व P.

३. ततः for तत् P.

४. शेषितव्योय for शेषित एव स रजु P.

सुलभे सत्यपि कन्दे मूले च ग्रामनिकटानां यवानां भक्षणे कार्यव्यतिरेकोऽवगम्यते ।
अकार्यमशुच्यमेव भवति, यतः कृपीवलानामातडनादिशङ्काप्युदेति यवभक्षणाच्च न सेत्स्य-
तीति तात्पर्यम् । योग्य. पुत्रो लोकद्वयसाधको भवतीति धर्मः । सहायोऽशक्तोऽपि
गर्वायत इति नीतिः । एष्टपुत्रादिसमृद्धेः सांसारिकस्य तत्त्वज्ञानं नोत्पद्यत इति युक्तिः ।
विमहाराजस्य ॥ ४०७ ॥

एएण चिअ कंकेल्लि ! तुज्झ तं ण त्थि जं ण पज्जत्तं ।

उवमिज्जइ जं तुह पल्लवेण वरकामिणीहत्यो ॥ ४०८ ॥

एतेनैव कङ्कले^१ तव क्कामास्ति यत्र पर्याप्तम् ।

उपमीयते यत्तव पल्लवेन वरकामिनीहस्तः ॥

काचिन्नायिकाऽशोकव्याजेन कमपि नायकं स्तुवन्ती अशोकमुद्दिश्य वदति—
एएण चिअ इति । कङ्कोल्लिरशोकः । एतेनैव पल्लवेन तत्प्रमेयं नास्ति यत्तव न
पर्याप्तं परिपूर्वम् । एवदेवाह—यत्तव पल्लवेन वरकामिनीनां हस्त उपमीयत इतः परा
तव काधिका काष्ठेति भावः । सत्पुरुषेण तदेव कर्माचरणायं येन सतां सादृश्यविषयो
भवतीति धर्मः । येन केनापि गुणेन लोके प्रकर्षो जायते स एवादर्तव्यः । नतु तत्र खेदः
कर्तव्य इति नीतिः । एकेनैव तत्त्वज्ञानेन सर्वं परिपूर्वं किमवरेणेति युक्तिः । कठिलस्य
॥ ४०८ ॥

रसिअ ! विअद्ध ! विलासिअ ! समअण्णुअ ! सच्चअं अमोओ सि ।

वरजुवइचलणकमलाहओ वि जं विअससि सअहं ॥४०९॥

रसिक ! विदग्ध ! विलासिन्समयज्ञ ! सत्यमशोकोऽसि ।

वरयुवतिचरणकमलाहतोऽपि यद्विकससि सनृप्यम् ॥

नायिकायाः प्रणयरोपवचसा कुपितस्य नायकस्य मनोवृत्तये निपुणा सखी सानु-
रागमशोकं वर्णयति-रसिअ इति । सनृप्यं साकाङ्क्षं यथा स्यादेवं वरयुवतिचरणकमला-
हतोपि यद्विकससि । अशोकस्य पुष्पोद्गम एव काङ्क्षा । अपिर्विरोधे । यस्त्वाहतो-
ऽपमानितो भवति स च विकल्बरः सहर्षो न भवतीति । पूर्वगाथाया अवसानमत्र ।
कश्चिन्मानी पुरुषः प्रियया कृतकलहः पश्चात्तापगृहीतोऽशोकं स्तौति वा । समयज्ञ !
विदग्धाचारवेदिन् ! सत्यमशोकस्त्वं वर्यं मानगृहीता अविदग्धा एवेति तात्पर्यम् ।
सन्यज्ञतादयो गुणा लोकद्वयसाधका इति धर्मः । कालवशेन परचरणोपासनेनापि
स्वसमृद्धिश्चिन्तनीयेति नीतिः । योगिनः सति तत्त्वज्ञानेऽधिकं सहर्षा भवन्तीति युक्तिः ।
'तृप्या स्यात्सर्पलिप्सयोः' । मेदिनी^२ । ब्रह्मचारिणः ॥ ४०९ ॥

१. अशोक for कङ्कले P.

२. Cf. Amara 1. 7. 28.

विज्झाविज्झइ जलणो गहवइधूआइ चित्थअसिहो वि ।

अणुमरणयणात्तिगणपिअअमगुहसिज्जिरंगीए ॥ ४१० ॥

निर्वाप्यते^१ ज्वलनो गृहपतिदुहित्रा^२ विस्तृत^३शिलोऽपि ।

अनुमरणायनालिङ्गनप्रियतममुत्सवेदशीलाङ्गया ॥

१. कस्याश्चिद् गृहपतिसुताया अनुमरणां पुत्रन्त्यास्तन्म्यामपि दशायां प्रियालिङ्गनेन स्वित्राङ्गया अनुरागातिशयमेकाऽपरस्याः कथयति—विन्मत्तविज्झइ इति । विज्झाप्यते निर्वाप्यते । स्वेदस्य इयानुत्कुर्यां येन तादृशोऽग्निनिर्वापित इति । अनुमरणासिङ्गानां स्त्रोणां धर्मपरतया मरणापि सुखावेति धर्मः । अनुरागोपदर्शनं सर्वत्र कर्तव्यमिति नीतिः । मनस्यारोपितपरमानन्दमुखा वाह्यलोकां न गणयन्तीति युक्तिः ॥ ४१० ॥

जारमसाणसमुत्तभवभूइसुहफंससिज्जिरंगीए ।

ण समप्पइ णवकावालिणीअ उद्धूलणारंभो ॥४११॥

जारमसानसमुत्तभवभूतिसुत्सम्पशस्वेदशीलाङ्गयाः^४ ।

न समाप्यते नवकापालिन्या उद्धूलनारंभः ॥

अन्यापदेशेन कामुकान्तरेणापि नाविकायाः स्थिरस्त्रेहतां प्रनिपादयन्ती दूतीद-
माह—जारेति । भूतिर्भस्मनि । भूतेः सुगम्पशेन स्वेदशीलान्यद्गानि यस्याः । प्रथमा
नवा कापालिनी कपालव्रतधारिणी । उद्धूलनसमालम्भनमनुत्तेपनम् । अनुमरणादि
कपालव्रतं स्त्रीयां श्रेय इति धर्मः । निदृतेपि भावोऽभिचैरिद्वितेन शायत इति नीतिः ।
प्रथमं प्राणायामायम्यासे स्वेदाद्यपद्रवो भवतीति तज्जये यज्ञः कार्य इति युक्तिः ।
शालवादनस्य ॥ ४११ ॥

एक्को पण्डुअइ यणो वीओ पुलएइ णट्टमुहालिहिओ ।

पुत्तस्स पिअअपस्स अ मज्झणिसण्णाइ घरणीअ ॥४१२॥

एकः प्रसूति स्तनो द्वितीयः पुलकितो भवति नखमुत्थालिखितः^५ ।

पुत्रस्य प्रियतमस्य च^६ मध्यनिदरणाया गृहिण्याः ॥

१. विज्झाप्यते for निर्वाप्यते P.

२. ०सुतया for ०दुहित्रा P.

३. आविन्तृत्त० for विस्तृत० P.

४. ० लिङ्गन० for ०लिङ्गित० P.

५. ०स्विचदङ्गया for ०स्वेदशीलाङ्गया P.

६. प्रथम० for नव० P.

७. उद्धूलना० for उद्धूलना० P.

८. For this line P. reads एकं प्रसूतौ स्तनं तृतीयं प्रलोकने नख-
मुग्राक्षिप्तम् ।

९. 'च' is missing in P.

नायिकाया आगमनासामर्थ्यमुपनायके सूचयन्ती दूतीदमाह—एकमिति । एकं स्तनं प्रस्नोति प्रस्नावयति पुत्रोऽर्थान् प्रियतमः नयमुखेनाङ्गिष्ठमद्धितम् । एतदेव प्रियतमस्यावलोकने कारणम् । एको इति पाठे एकः पुत्रः, द्वितीयः प्रिय इति । सुभग-पुत्रवती भवतीति नाल्पस्य पुण्यस्य फलमिति धर्मः । एकेनापि यथाशक्यं परार्तिहरणं कर्तव्यमिति नीतिः । संसारस्य नानरूपं दर्शयन् योगी शिष्यं वैराग्यमाहेति युक्तिः । तस्यैव ॥ ४१२ ॥

जं मुच्छिआइ ण सुओ कलंगंधेण तं गुणे पडिअं ।

इअरा गज्जिअसद्दो जीएण विणा ण वोलंतो ॥४१३॥

यन्मूर्च्छितया न श्रुतः कदम्बगन्धेन तद् गुणे पतितम् ।

इतरथा गर्जितशब्दो जीवेन विना नातिक्रान्तः^१ ॥

दूती विरहिण्या अवस्थावर्णनं करोतीति—जं मुच्छिआइ इति । कदम्बस्य कदम्बकुसुमस्य गन्धेन मूर्च्छितया गर्जितरूपः शब्दो न श्रुतः, तेन तदश्रवणं गुणे पतितं वृत्तं, व्यतिक्रान्तो लङ्घितो न स्यादिति । 'तं से गुणम्मि पडिअं कडंगंधेन जं गआ मोहं' इति पाठान्तरम् । 'तत्रास्या गुणे पतितं कदम्बगन्धेन यद्रता मोहम्' इति विवरणम् । प्रसङ्गेनाप्यापतितं वारणीयं वारणीयमिति धर्मः । दुद्धिमतामल्पेनैवायासेनापात-सन्तरणीयं भवतीति नीतिः । सर्वेषु विषयेषु शब्द आकर्षकः सच रागजनको योगिना वारणीय इति युक्तिः । पालितस्य ॥ ४१३ ॥

एत्ताइ चिअ मोहं जणेइ वालत्तणे वि वट्टंती ।

गामणिधूआ विसलअव्व वड्ढीआ काहिइ अणत्थं ॥४१४॥

एतावत्येव^२ मोहं जनयति बालत्येऽपि वर्तमाना ।

ग्रामणीदुहिता^३ विपलतेव वर्द्धिता करिष्यत्यनर्थम् ॥

काप्यल्पवयस्कामेव नायकानुरञ्जनक्षमां दृष्ट्वा युवतीकाऽपरस्याः कथयति—एत्ताइ चिअ इति । एतावत्येव वा । ग्रामणीसुता ग्रामप्रधानदुहिता । आपातसुकुमारं कर्म पापजनकं वर्द्धमानं कटु भवतीति तत्र विधेयमिति धर्मः । लोके नापि परिणाम-विरसं कर्तव्यमिति नीतिः । सर्वेभ्यो विषयेभ्यः परं व्यामोहिका स्त्री भवतीति तत्सम्पर्को वारणीय इति युक्तिः ॥४१४॥

१. व्यतिक्रान्तः for नातिक्रान्तः P.

२. इदानीमेव for एतावत्येव P.

३. सुता for दुहिता P.

सुप्पउ तइओवि गओ जामो च्चि सहीउ ! कीस मं मणह ।

सेहालिआण गंधो ण देइ सोचुं मुहअ तुम्हे ॥ ४१५ ॥

सुप्यतां तृतीयोऽपि गतो याम इति सरयः ! किमिति^१ मां भण्यथ ।

शेफालिकानां^२ गन्धो न ददाति स्वप्नुं^३ स्वपित^४ यूयम् ॥

दीर्घरात्रिजागराद् गावा (१था) पाठ (१ट) वमाशङ्कमानाभिः सखीभिर्विभ्रामायोक्ता विरहिणी सनिर्वेदमिदमाह—सुप्पउ इति । शेफालिका सेहारिरिति ख्याता तस्या अपि पुष्पं शेफालिकानां मदनोद्दीपकत्वात् । अपि तु कथं समर्थोऽमीति भावः । रात्रौ जागरणं दिवा च शयनं निषिद्धमिति धर्मः । प्रौढे कार्यविधाते सति उद्यतं कार्यं न सिध्यतीति नीतिः । प्रौढशीलो योगाधिकारी भवतीति युक्तिः । श्रीशक्तेः ॥४१५॥

कह सो ण संभरिज्जइ जो मे तह संठिआइ अंगाई ।

णिञ्चत्तिए वि सुरए णिज्जाअइ सुरअरसिओ व्व ॥४१६॥

कथं स न संस्मर्यते यो मे तथा संस्थितान्यङ्गानि ।

निर्वर्तितेऽपि सुरते निध्यायति सुरतरसिक इव ॥

सानुरागा विरहिणी सखीमिदमाह—कह सो इति । तथा संस्थितानि सुरतायास-निस्सङ्गानि । निर्वर्तिते रागे गलिते सुरतरसिको यथा निध्यायति तथेत्यर्थः । नच रक्ते विरागपेदित्याचाराद् अनुरक्ते वैराग्यं नाचरणीयमिति कामो धर्मश्च । उपचारातिशयेन वशीकृता बन्धुवचनमप्युल्लङ्घ्य तद्गतहृदया भवन्तीति नीतिः । संसारस्य एतादृश एव क्रमो यदुपभुजे (१क्ते) पि विषयेऽधिकाकाङ्क्षा भवतीति युक्तिः । शङ्करस्य ॥४१६॥

सुखंतवहलकदमघंमविसूरंतक्रमठपाठीणं ।

दिट्ठं अइट्ठउच्चं कालेण तलं तडाअस्स ॥४१७॥

शुष्यद्बहलकदमघर्मखियमानकमठपाठीनम् ।

दृष्टमदृष्टपूर्वं कालेन तलं तडागस्य ॥

१. इति is wanting in P.

२. शेफालिकायां for शेफालिकानां P.

३. स्वपितुं for स्वप्नुं P.

४. स्वप्न for स्वपित P.

५. सं is missing in P.

६. मे for मम P.

७. P. adds इति after अङ्गानि

८. अपि is missing in P.

९. निर् for नि P.

तद्वाग्निकटकुम्भदेशात्नसङ्केताहं तत्र गता 'त्वं तु न गत' इति जनाकीर्णं पत्र
सा च तस्य कथयति—वाप्रंतेति^१ । शुष्यना यद्भूतेन कर्दमेन धर्मोण वाऽऽपेन च स्त्रिय-
गानाः कमठाः कच्छपाः पाठीना वाथोर इति रुपाता मत्स्या यत्र तत्तलम् । तादृश
तद्वागस्य तलं कालेन अट्टप्रूर्व्यं पूर्वं न अट्टप्रमे अट्टम् । कालेन मृत्युना । तल स्वरूपम् ।
'तलं स्वरूपानूर्ध्वयोः' अमटः । विपद्रतेषु प्राणेषु नित्यं दया कर्तव्येति धर्मः ।
विभूत्या गर्वो न कर्तव्य इति नीतिः । सर्वमेतदन्तित्यमिति युक्तिः । शालवाहनस्य ॥४१७॥

चोरिअरअसद्दालुणि ! मा पुत्ति ! भम्ममु अं वआरम्मि ।

अहिअअरं लखिअज्जसि तमभरिण् दीवसीह च्व ॥ ४१८ ॥

चौर्यैरतभ्रद्दालुके^२ ! मा पुत्रि ! भ्रमान्धकारे ।

अधिश्चतरं लक्ष्यसे तमोभूते^३ दीर्घशिरसेव ॥

कापि गोत्रजरती कान्तेरुज्ज्वलतां धर्षयन्ती सपरिहासं कामप्यन्धकाराभि-
सारिकामाह—चोरिअरअ इति । तमसा मृते ध्याप्ते । यथा दीपस्य शिराऽन्धकारेऽधिकं
लक्ष्यते तथेत्यर्थः । धार्मिकेष्वोज्ज्वलगुणेन दुश्चेष्टा न कर्तव्येति धर्मः । अकार्यायो-
पदर्शनेनापि अनुजीविना स्वामी वारणीय इति नीतिः । संसारान्धतमसे तत्त्वज्ञानं
प्रदीपवद् द्योद्धव्यमिति युक्तिः । प्रद्वदत्तस्य ॥४१८॥

वाहिता पडिवअणं ण देइ रुसेइ एकमेकस्स ।

असई कज्जेन विणा पइप्पमाणे णईकच्छे ॥ ४१९ ॥

'व्याहृता प्रतिवचनं न ददाति रुप्यत्येकैकस्य ।

असती कार्येण विना प्रदीप्यमाने नदीकच्छे ॥^४

काचित् कुलटा नदीसन्निहितनिकुञ्जदेशे दह्यमाने दीपं विनापि स्वामिने प्रत्यु-
त्तरं न ददातीत्येकः परस्याः कथयति । स्थानान्तरान्वेषणाय कुट्टनी जारं भ्रावयति—
वाहिता इति । व्याहृता प्रतिवचनं न ददातीत्यन्वयः । प्रतिवचनमुत्तरम् । प्राणिनां
वधानमहदिदमधर्महेतु यद्दहनदहनमिति धर्मः । दुःखिते मनसि सर्वमसह्यमिति नीतिः ।

१. P. reads त्वनुगत for त्वं तु न गत.

२. सुखंतेति is suggested.

३. III. 3. 2. " अघःस्वरूपयोरस्त्री
तलं स्यात् "

४. चोरिकारतभ्रद्दालो for चौर्यैरत-
भ्रद्दालुके P.

५. P. adds व्रज after मा.

६. भ्रम is missing in P.

७. ०भृते for ०भृते P.

८. दीप० for दीपक० P.

९. The text is missing in P.

क्रोधादयश्च शत्रवः शरीरे हेया इति युक्तिः । प्रतीयमानेद्वितलक्ष्यः सूक्ष्मभेदोऽयम् । तदुक्तं कण्ठाभरणे—

इङ्गिताकारलक्ष्योऽर्थः सूक्ष्मः सूक्ष्मगुणान्तु यः^१ ।

सूक्ष्मात्प्रत्यक्षतः सूक्ष्मोऽप्रत्यक्ष इति भिद्यते ॥

वाच्यः प्रतीयमानश्च सूक्ष्मोऽत्र द्विविधो मतः ।

इङ्गिताकारलक्ष्यत्वं लक्ष्यसामान्यमेतयोः ॥

अत्र इति वचनाप्रदानपरिजनक्रोपाभ्यां दीप्यमाने नदीकञ्च्रे इत्यनेन प्रत्याख्यमान. संकेतकुहदाद्भेदो वधूजनमनस्तापो वाक्यार्थत्वेन लक्षित इत्ययमिङ्गितलक्ष्यः प्रतीयमानः सूक्ष्मभेद इति । रोलेवस्य ॥ ४१६ ॥

आम असइ म्ह ओसर पइव्वप् ! ण तुह मइलिअं गोचं ।

किं उण जणस्स जाअव्व चंडिलं ता ण कामेमो ॥४२०॥

आम^४ असत्यः स्मः अपसर^५ पतिव्रते ! न ते^६ मलिनितं गोत्रम् ।

किं पुनर्जनस्य^७ जायेव नापितं^८ तावन्न^९ कामयामहे ॥

प्रतिवेशिन्या उपालब्धा तद्दु. खरीलतां प्रकटयन्ती काप्यसतीदमाह । परस्परं क्लहायमाने वा द्वे कुलटे वदतः—आमेति । 'आम सेव्वांनुमतो' भट्टीकायाम् । असत्यः स्मो वयम् । पतिव्रते इति सोपालम्भं सम्बोधनम् । तव न मलिनितं गोत्रम् । मम दुश्चरितैरित्यर्थात्, किं पुनर्जनस्य जायेव त्वमित्यभिप्रायः । आम निश्चये वा । आं ज्ञाननिश्चय-स्मृत्योरिति मेदिनी^{१०} । गोत्रे नाम्नि कुले कोपः^{११} । चन्दिज्जो नापिते देशी । मर्म च शत्रोरपि नोद्घाटनीयमिति धर्मः । सदाचारानुरोधो यथा प्रवर्त्तते स तथा प्रवृत्तः स्यादिति नीतिः । कुलमलिनत्वादिनिरपेक्षास्त्वत्त्वज्ञानिनो भवन्तीति युक्तिः । पादितस्य ॥ ४२० ॥

णिइं लइंति कहिअं मुणंति खळिअक्खरं ण जंपंति ।

जाहि ण दिट्ठो सि तुमं ताओ चिअ सुहअ ! मुहिआओ ॥४२१॥

१. P. 155 Verses 21-22.

२. SK. reads सः for यः

३. SK. reads सूक्ष्मः प्रत्य० for सूक्ष्मात्प्रत्य०

४. आम is missing in P.

५. विरम for अपसर P.

६. तव न for न ते P.

७. जनस्य is missing in P.

८. चन्दिज्जं for नापितं P.

९. तवो न for तावन्न P.

१०. P. 251. V. 50

११. Cf. Amara III. 3 181. 'गोत्रे तु नाम्नि च' । चात् शौलङ्कयोः ।

निद्रां लभन्ते कथितं शृण्वन्ति स्खलिताक्षरं न जल्पन्ति ।

याभिर्न दृष्टोऽसि त्वं ता एव सुभग ! सुरिताः ॥

अन्यासां सुरकथनद्वारेणाऽऽत्मनोऽनुरागातिशयं सूचयन्ती प्रियमाह—समप्र-
गुणोपेतं नायकमानुवन्ती काचित्प्रसङ्गेन सति तद्दर्शने तमुद्दिश्य वदति—ण्डिमिति ।
भवद्दर्शनेन करणापाटवात्स्खलिताक्षरत्वम् । स्खलितमययास्थानकरणाभ्यामुच्चारितम् ।
वयं तु तद्दर्शनात् सुखितद्दया न सुरिताः । तव दुर्लभत्वादिति भावः । कमनीयाकृते-
र्दर्शनमात्रादेव निद्राच्छेदाद्यो विकारा जायन्त इति सूचनम् । यत्सुखेन फालो याति तच्च
सत्कर्मफलमतो धर्ममाचरणीयमिति धर्मः । कार्यन्यापृतानां निद्रात्यागोऽतिसमुचित
इति नीतिः । यैः परमात्मा न दृष्टस्त एव निद्रादिसुखयोगिनो भवन्तीति युक्तिः ।
देवदेवस्य ॥ ४२१ ॥

बालअ ! तुमाह दिण्णं कण्णे काऊण घोरसंघाडिं ।

लज्जालुइणी वि वहु परं गआ गामरच्छाप ॥४२२॥

बालक ! त्वया दत्तां^१ कर्णे कृत्वा वदरसंघाटीम्^२ ।

लज्जालुरपि^३ बधूर्गृह गता प्रामरथ्यया ॥

कापीश्वरसुता कस्मिन्नपि जातानुरागा गता तद्दत्तं वदरयुगं कर्णे विधाय रथ्यां
गतेत्यनुरागातिशयं तस्यास्तस्मिन् प्रौढा सरोपं धा प्रत्याह—बालअ इति । बालक ! अनुरागलिङ्गा-
नभिज्ञ ! सद्घातो युगलपरोऽर्थात् । अज्जा ईश्वरसुता । लज्जालुरपि बधूरिति वा ।
धारयेदपि तद्दत्तं कर्णे कृत्वा वदनसद्घातं यत्किञ्चिदपीत्यनुरागलिङ्गं पालयन्ती
स्वानुरागं सूचयन्ती दृश्ये स्थाने वदनधारणाल्लोकैभ्योपि न लज्जिता प्रामरथ्यया गतेति
भावः । कापि पतिव्रता दुर्गतस्य स्वामिनोऽरूपदानेनापि भावयन्ती प्रियप्रियमाचरित-
वतीति धर्मः । इक्षितानभिज्ञस्य नीतिमन्त्रो निन्दां कुर्वन्तीति नीतिः । स्त्रीणां च
स्वभावोऽयं यत् लुब्धचेष्टायाम्प्यनुराग प्रकाशयन्तीति तासां सन्निधानं वर्जनीयमिति
युक्तिः । कण्ठाभरणे^४ नायिकासु पाण्डिगृहीतासूडेयम् इति । लुब्धकस्य ॥४२२॥

अह सो विलक्खहिअओ मए अहन्वाइ अगहिआणुणओ ।

परवज्जणच्चिरीहिं तुम्हेहि उवेक्खिअओ णितो ॥४२३॥

१. दत्तं for दत्तां P.

२. वदनसद्घातं for वदरसंघाटीम् P.

३. अज्जा for अरपि P.

४. The verse is not quoted
in SK.

अथ स विलक्षद्दयो मयाऽभ्ययाऽगृहीतानुनयः ।

परवाद्यनर्तनशीलाभिर्युष्माभिरुपेक्षितो निर्यन् ॥

काचिद् गृहीतमानाऽनुनीतानुनयं गृहीतवती ततः प्रिये विलक्षे गते स्वयमेव गलितमाना सखीभिर्दपालभ्यते—अह सो इति । अमभ्यया मन्दया । परवाद्येत्यादिनाऽ-
नास्ताभिवानम् । यतो नर्तनेऽपि स्ववाद्यासन्नियानमनपेक्षितम् । निर्यन् निर्गच्छन् । इण्
शतृ । इणो यण् । नायिका चयमसन्निहिता । तदुक्तम्—

निरस्तो मन्युना कान्तो नमन्नप्रियया पुरा ।

दुःस्थिता सं विना^१ सातिसन्निहिता तथा ॥

इति । अथ प्ररने, मङ्गले प्ररने इत्यमरः^४ । अधर्महेतुः क्रियाऽतुरोधेनापि न कर्तव्येति धर्मः । कामादिवशादकार्ये प्रवर्तमानः स्वामी सन्तप्तो भूयेषु दोषमावर्षयतीति स तत्र तैर्वार्याय इति नीतिः । स्त्रीणामवधीरण्या निर्वदो भवतीति युक्तिः । शालवाहनस्य ॥ ४२३ ॥

दीसंतो णभणमुहो णिव्वुडिजणणो करेहि वि छिवंतो ।

अभमत्थिओ ण लभ्भइ चंदो व्व पिओ कलाणिलओ ॥ ४२४ ॥

दृश्यमानो नयनसुप्तो^२ निर्वृतिजननः कराभ्यामपि^३ स्पृशन् ।

अभ्यर्थितो न लभ्यते चन्द्र इव प्रियः कलानिलयः ॥

सदलगुणाधारे नायके काचिज्जातानुरागा तत्सकारां प्रहितदूत्या तदस्वीकारे कथिते दूत्या घोषं कीदृशि प्रेषसि जातामिलापा वत्तस इति सखी नायिका सचादुप्रियं वर्णयन्ती प्राह—दीसंतो इति । न केवलं दृश्यमानो नयनसुप्तः करैरपि स्पृशन् । निर्वृतिः सुखं तज्जननः । कलानां चतुःपङ्क्तिनां निलय आचारः । यथा चन्द्रो दृश्यमानो नयनानन्दः केवलं न करैः किरयौरस्पृशन् सुखजननः । अत्रमाकारां तरन्तः । कला तु षोडशो भागस्तदाधारस्तधेत्यर्थः । चिन्तेयं द्वितीया कामावस्था । श्लेषोपमेयम् । जन्मान्तरीय-
पुण्यं विना प्रार्थितमपि न लभ्यत इति धर्मः । यथाशक्यं लापवकरी याच्ञा न कर्त-

१. अगणिता० for अगृहीता० P.

२. ० नास्या० is suggested for ० नास्ता०

३. Two syllables are too short in this Pāda.

४. Cf. मङ्गलानन्तरारम्भप्ररनकात्स्न्ये-
ष्वथे अय Amara III. 3. 247.

५. ० सुप्तनिर्वृति० for ० सुप्तो निर्वृति० P.

६. करैरपि for कराभ्यामपि P.

भ्येति नीतिः । शून्ये विज्ञने स्थितेन योगिनाऽऽनन्दो लभ्यत इति युक्तिः । राजरक्षि-
कस्य ॥ ४२४ ॥

जे लीणममरभरभगगोच्छआ आसि णइअडुच्छंगे ।

कालेण वंजुला पिअवअस्स ! ते खण्णुआ जाभा ॥४२५॥

ये लीनभमरभरभानगुच्छका आसन्नदीतटोत्सङ्गे ।

कालेन वंजुलाः प्रियवयस्य^१ ! ते^२ स्यात्तवो जाताः ॥

कुलटा पूर्वसङ्केतभङ्गमुपनायकं भ्रावयति—जे लीयेति । लीना आरिलटा ।
स्याद् गुच्छकस्तु स्तवक इत्यमरः^३ । वंजुलो वेतसोऽशोको वा । वंजुलः पुंसि तिलिते
वेतसाशोकयोरपीति मेदिनी^४ । कालः समयो धर्मस्य कारणमिति धर्मः । नीताव्येवम् ।
सर्वं चेदमनित्यमिति युक्तिः । दशरथस्य ॥ ४२५ ॥

खणभंगुरेण पेम्मेण माउआ दपिअ म्हि एत्ताहे ।

सिखिणअणिहिलंभेण व दिट्ठपणट्टेण लोअम्मि ॥४२६॥

क्षयाभङ्गुरेण प्रेम्णा मातृष्वसः^५ दूनास्मि^६ इदानीम्^७ ।

स्वप्नधिलम्भेनेव^८ दृष्टप्रनष्टेन लोके ॥

काचित्सखी नायिकां मानान्निपेधयति । रम्येति—लोके क्षयाभङ्गुरेण एतावतैव
प्रेम्णा उपतप्तास्मीत्यन्वयः । माउआ मातृष्वसरि देशी । अस्त्यिरस्नेहे पुंसि नित्यमुद्वेगो
भवतीति क्षयाभङ्गुर्यौवनादि दृष्टा धर्मं मनः कर्तव्यमिति धर्मः । प्रेमवलं ज्ञात्वा सेवकेन
प्रभौ न विश्वसनीयमिति नीतिः । सर्वमनित्यमिति युक्तिः । सरथस्य ॥४२६॥

चाओ सहावसरलं विच्छिदई सरं गुणम्मि वि पढंतं ।

वंकस्स उज्जुअस्स अ संवंधो किं चिरं होइ ॥४२७॥

चापः स्वभावसरलं वित्तिपति शरं^९ गुणोऽपि पतन्तम्^{१०} ।

वक्रस्य श्रजुकस्य च^{११} सम्वन्धः किं चिरं भवति^{१२} ॥

१. प्रियवयस्ये for प्रियवयस्य P.

२. एते for ते P.

३. P. 83. V. 16.

४. P. 210. V. 129. तिलिशे for

तिलिशे is correct.

५. मातृषुष for मातृष्वसः P.

६. उपतप्तास्मि for दूनास्मि P.

७. एतावतैव for इदानीम् P.

८. ० लामेनेव for ०लम्भेनेव P. -

९. विच्छुदई for विच्छिदई Weber.

१० शरं is missing in P.

११. वर्तमाने for पतन्तम् P.

१२. अपि for च P.

१३. तिष्ठ for भवति P.

काञ्चिन्मनस्विनी सौभाग्यदृष्टां प्रत्युदासीनं कञ्चित्पुरुषमुपालम्ब्य तां निवारयन्ती
 क्लिग्ना सती वदति — मालइकुसुमाइ इति ॥ सुलुक्वि कावण इति पाठे मानानि कृत्वेत्यर्थः ।
 निर्गुणानामपि तत्सम्पत्तीनां सौभाग्यसम्पत्तिः कर्तव्यास्तीति मा दृष्टा सादृक्कारा भवेति ।
 पापक्रियारब्धानेकामपि पापक्रियां जनयतीत्यतस्तत्प्रसङ्ग एव त्याज्य इति धर्मः ।
 कृतापराधे प्रतीतिर्न कार्येति नीतिः । संसारवैचित्र्यं दृष्ट्वा व्यद्दर्तव्यं बुधैरिति युक्तिः ।
 नच निर्गुणानाम् अत्यर्थगुणानाम् । निर् इत्युपसर्गोऽत्यर्थनिषेवत्रहिष्करयानिश्चयेषु वर्तत
 इत्युपसर्गवृत्तिः । मृगाङ्गलक्ष्याः ॥४२६॥

तुंगाण विसेसनिरंतराण सरसवणलद्धसोहाणं ।

कअकज्जाण भडाण व थणाण पडणं पि रमणिज्जं ॥४३०॥

तुङ्गयोर्विशेषनिरन्तरयोः सरसवणलब्धशोभयोः ।

कृतकार्ययोर्भटयोरिव स्तनयोः पतनमपि रमणीयम् ॥

कोऽपि साभिलापो मध्यमयौवनायाः स्तनावालोक्त्य सपरिहासमाह—स्वस्तनयोः
 पतने विभनस्कां नायिकां सम्बोधयन्ती सतीदमाह वा—तुंगाणोति । तुङ्गापुत्रमहान्तौ ।
 विशेषोऽतिशयः । निरन्तरयोर्निविडयोः । तटपक्षे-सम्मुखयोः सरसवणैर्नखक्षतैः
 घातजैश्च लब्धशोभयोः । कृतं कार्यं युवमोहनं प्रहारश्च याभ्यां तयोः ईदृशोः । कृतकार्य-
 स्वादेवानयोः पतनं रमणीयम् । कृतपरोपकारस्य पतनमपि श्लाघ्यम्—

दानं वित्तादृतं वाचः कीर्तिधर्मो तथायुपः ।

परोपकरयां फायादसारात्सारमुद्धरेत् ॥

इति धर्मः । सुमदृष्टवं सर्वकार्यसाधकमिति नीतिः । संसारस्यानित्यत्वप्रतिपादने
 कञ्चिच्छिष्यं बोधयतीति युक्तिः । रिलट्रोपमेयम् । लक्ष्मणस्य ॥४३०॥

परिमलणमुहा गुरुआ अलद्धविवरा सलवत्वणाहरणा ।

थणाआ कब्वालाअव्व कस्स हिअए ण लग्गंति ॥४३१॥

परिमलनसुता^३ गुरुका^४ अलब्धविवराः^५ सलक्षणाभरणाः^६ ।

स्तनकाः^७ काव्यालापा इव^८ कस्य हृदये न लगन्ति^९ ॥

१. ०लब्ध० is missing in P.

२. भटयो is missing in P.

३. ०सहौ for ०सुता P.

४. ०गुरुकौ for ०गुरुका P.

५. ०विरलौ for ०विवराः P.

६. ०भरणौ for ०भरणाः P.

७. स्तनकौ for स्तनकाः P.

८. ०लापवत् for ०लापा इव P.

९. लगतः for लगन्ति P.

कस्याश्चिन्नायिकायाः सुरसाव्यक्त्वेन सर्वमनोपभोगयतां सूचयन्ती सखी स्तनयोः
सप्रकर्षं वर्येणमाह—परिमलयेति । परिमलो धौदनसद्वर्षी । गुरुरातुर्गर्भररी ।
दूषणरहितो । विधरे द्विप्रारकाशो । सत्तृण्यो सौभाग्यादिमूचकचिह्नौ । भरतोत्पट्ट-
त्रिशात्काव्यलक्ष्णोपेनो । यथा काव्यालापाः काव्यानामाभाषणानि सर्वेषां हृदये लगन्ति
स्तनावपीदृशौ लगतः । श्लेषोपमेयम् । यत्कर्म सर्वेषां मनोहारि तदेव कर्तव्यमिति धर्मः ।
तदेव वक्तव्यं यत्सर्वेषां हृदयगतं भवतीति नीतिः । काव्यालापैः संसारिहृदयमाकृष्यते
नतु सत्त्वज्ञानिनामिति युक्तिः । पोटिसस्य ॥४३१॥

स्निप्यद् हारो थणमंडलाहि तरुणीहि रमणपरिरंभे ।

अचिअगुणा वि गुणिणो लहति लघुअत्तणं काले ॥४३२॥ .

स्निप्यते हारः स्तनमण्डलात्तरुणीभी' रमणपरिरंभे ।

अर्चितगुणा अपि गुणिनो लभन्ते लघुकृत्वं काले ॥

गृहकार्यत्वरया काचित् सहासम्भाषणाद् विमनस्कमुपपत्ति मन्मोषयन्ती
दूनीमाह । कृतादरेऽपि समपवशाद् अनाद्यः स्यादिति दृष्टान्ते कोऽपि कमपि शिक्तयन्
माह—स्निप्यद् इति । स्निप्यते अन्वय नोयते । पूर्वोक्ते सट्टान्तामर्धान्तरन्यासमाह—
अर्चितेति। अर्चितः पूजितः । अर्पः पूजाविधौ मूल्ये मेदिनी । धार्मिकैः सदा स्थिरैर्भक्तिव्य-
मिते युक्तिः । अभिमतोचितकार्यविरोधिनो गुणवन्तोऽपि विपश्चिता अवमान्यन्त इति
नीतिः । तत्त्वज्ञानिनामवमानादि न भवतीति युक्तिः । मकरन्दस्य ॥४३२॥

अण्णो को वि सुहावो मम्महसिहिणो हला हआसस्स ।

विज्झाह णीरसाणं हिअप सरसाण पज्जलड् ॥ ४३३ ॥

अन्यः कोऽपि स्वभावो मन्मथशिरिनो हला' हताशस्य ।

निर्वाति नीरसानां हृदये' सरसानां' प्रज्वलति ॥

कापि सुगवधुः प्रियस्य निःस्नेहतामारमनश्चानुरागं सूचयन्ती सखीमिदमाह—
अण्णो को वीति । अन्योऽसाधारण्यदाहकृत्वान्मन्मथः शिखीव हले ! सखि ! निर्वाण्यमस्तं

१. ०त्तरुण्या for ०त्तरुणीभी० P.

२. अर्चित० for अर्चित० P.

३. लघुत्वं for लघुकृत्वं P.

४. P. 34. verse 2.

५. अवमान्यन्त for अवमान्यन्त P.

६. मकरन्दस्य for मकरन्दस्य P.

७. हले for हला P.

८. हृदये is missing in P.

९. P. adds कर्टांत after नीरसानाम् ।

गच्छति । अन्यस्याप्रेरेवं स्वभावो न भवतीति भावः । नित्यं नीरसे घर्मकृत्ये प्रवर्तनीय-
मिति धर्मः । कार्यव्यप्रा नैकस्वभावा भवन्तीति नीतिः । अनेहस्वभावं सांसारिकं
सुखमन्यत्तु विलक्षणमिति युक्तिः ॥४३३॥

तद् तस्म माणपरिचद्दितिअस्स चिरपणअवद्धमूलस्स ।

मामि ! पढंतस्स सुओ सहो वि ण पेम्मरुक्खस्स ॥४३४॥

तथा तस्य मानपरिवर्द्धितस्य चिरप्रणयवद्धमूलस्य ।

मातुलानि^१ ! पततः श्रुतः शब्दोऽपि न प्रेमवृक्षस्य ॥

केनचिदभीष्टेन सह प्रेमभङ्गात् कापि सद्भावान्मातुलानीमिदमाह—तद् तस्सेति ।
प्रेमवृक्ष इव । पततः अपसरतस्त^२(?) मामि ! मातुलानि ! शब्दोऽपि न श्रुतः । तथा तेन
प्रकारेणायासेन परिवर्द्धितस्य प्रेमवृक्षस्य न चिरं व्याप्य प्रणयेनाभ्यर्थनेन वद्धं मूलं
येन तस्य । अन्यस्य एतादृशस्य पततः श्रूयत एव । केनचित्कालेन प्रेमवृक्षस्य कर्तनं
कृतं पतनशब्दोपि न श्रुतः । प्रियस्य परंप वचनमपि न श्रुतमेवमेव प्रेमापगतमिति
भावः । प्रणयः प्रेम्णि याच्नायां मेदिनी^३ । स्त्रीण्युपस्थानां विनिपातो भवतीति धर्मः ।
उपचारेण विना कार्यभङ्गे सन्तापो भवतीति नीतिः । प्रेमादीनामनित्यताप्रतिपादनेन
युक्त्युक्तिः । शालत्राहनस्य ॥ ४३४ ॥

पाअपडिओ ण गणिओ पिअं भणंतो वि अप्पिअं भणिओ ।

वच्चंतो वि ण रुद्धो भण कस्स कए कओ माणो ॥४३५॥

पादपतितो न गणितः प्रियं भग्नलप्यप्रियं^४ भणितः ।

व्रजन्नपि न रुद्धो भण कस्य कृते कृतो मानः ॥

अतिप्रहिलां मानिनीं सखीं सपरिहासमिदमाह—पाअपडिओ इति । पादपतितः
पतिरर्थोद् यत्सन्निधाने मानः कृतस्तस्य गमने मानेन किं फलमिति भावः ।

^५ यशसस्तपसश्चैव क्रोधो नाशकरः परः ।

तस्मात्कोपो न कर्तव्यः^५

इति धर्मः । रोपिणामुचितकर्तव्यज्ञानं न स्यादिति नीतिः । तत्त्वज्ञानिना मानो
न कर्तव्यः । निर्मानमोहा जितसद्गदोपा^६ इत्यादेः । मानस्य ॥४३५॥

१. मामि for मातुलानि P.

२. तस्य for त is suggested.

३. Cf. प्रणयः प्रभये प्रेम्णि याच्नावि-

भ्रमयोरपि. P. 161. Verse 68.

४. विप्रियं for अप्रियं P.

५. Bhagavadgītā 15. 5.

पुसइ खणं धुअइ खणं पप्फोडइ तक्खणं अआणंती ।

मुद्धवहू थणवट्टे दिण्णं दइण्ण णहरवअं ॥ ४३६ ॥

प्रोच्छति क्षयां धावयति^१ क्षयां प्रस्फोटयति^२ तत्क्षयमजानती^३ ।

मुग्धवधूः स्तनपट्टे^४ दत्तं दयितेन नखरपदम् ॥

फापि नवोढा प्रियदत्तं नखपदं लोहितं दृष्ट्वा किमिदमिति सन्भ्रान्तां बहुविधां चेष्टामाचरन्ती दृष्ट्वाऽपरस्याः कथयति—पुसइ इति । धावयति प्रचालयति । प्रस्फोटयति उत्स्रनति । 'नखोऽस्त्री नखरोऽस्त्रियाम्' अमरः^५ । स्तनपट्टं प्रोच्छतीत्यन्वयः । नर-पदमजानती । अज्ञानात्कृतमशौचं नाशौचहेतु भवतीति धर्मः । ज्ञाते तत्रवे बहुभिरुपायै-रनुसन्धानं कर्तव्यमिति नीतिः । विनोपदेशं कृत्वज्ञानं न भवतीति युक्तिः । पलितस्य ॥ ४३६ ॥

यासारत्ते उण्णअपथोहरे जोव्वणे व्व बोलीणे ।

पढमेक्ककासकुमुमं दीसइ पलिअं व धरणीए ॥ ४३७ ॥

वर्षारात्रे उन्नतपयोधरे यौवन इव^६ व्यतिक्रान्ते ।

प्रथमैककाशकुमुमं दृश्यते पलितमिव धरण्याः ॥

शरद्वर्षेनेनासती सङ्केतस्थानमाह—यासारत्त इति । उन्नताः पयोधरा मेवा यत्र । वर्षाकाले व्यतिक्रान्ते धरिण्याः प्रथममेकं काशस्य कुमुमं दृश्यते । पयोधरौ मेघस्तनौ । धरिण्याः पलितमिव । जरसा शौक्यमित्यनित्यतां समयस्याकलत्वं धर्मश्चिन्तनीय इति धर्मः । यावदेव यौवनादिसामर्थ्यं विद्यते तावदेव कार्यक्षमतेति नीतिः । भूमे-रपि यौवनं क्षणिकं, मुक्तौ यतनीयमिति युक्तिः । तस्यैव ॥ ४३७ ॥

कत्थ गअं रइविं व कत्थ पण्णडाव च्चदत्ताराव ।

गअणे वलाअवतिं कालो होरं व फट्टेइ ॥ ४३८ ॥

कुत्र गतं रविदिवं^७ कुत्र प्रनष्टाश्चन्द्रतारकाः ।

गगने वलाकापट्टिकं कालो होरामिवाकर्षति ॥

१. धावति for धावयति P.

२. तत् is missing in P.

३. अजानन्ती for अजानती P.

४. ०पटे for ०पट्टे P.

५. r is missing in P.

६. II. 6. 83.

७. P. puts इव before यौवने.

८. वं कुत्र प्रनष्टा is missing in P.

९. काले for कालो P.

१०. ०मिव for ०मिवा० P.

काचिदसतीमभिसाराय प्रोत्साहयन्तो दूती समयस्य निज्योतिष्मतां वर्णयति ।
विरहिणीं वर्णयति अनागतपनिकां सम्प्रति शरथागमिष्यत्येवेति समान्वासयन्ती दूती वा
प्राह—कथं गच्छं इति । प्रनष्टा अदृश्यतां गताः । घलाकां कामुकीं वकीं च । कालो
वर्षा एव । यथा कालः समयः सूर्यादिप्रदप्रतिसन्धानाय होरां कठिन्यादिकृतां कर्षति
तथेत्यर्थः । सापि रेखा घनला । होराशास्त्रं ज्योतिरशास्त्रमिति टीकान्तरे । 'होरा-
लमेपि राश्यद्धे रेखाशास्त्रभिदोरपि' इति मेदिनी । होरयापि रविचन्द्रताराणाम् उद-
यास्तमयादि निर्णयते । कालश्च सर्व...मतो रविचन्द्रार्देर्गतिर्धर्मपरैरन्वेष्टव्यमिति धर्मः ।
विपदि सेवकैः स्वामिनोऽनुनेया इति नीतिः । रविचन्द्रादयोप्यनित्या इति यत्र आस्थेयो
मुक्ताविति युक्तिः । शालवाहनस्य ॥ ४३८ ॥

अविरलपदंतणवजलधारारज्जुघटिअं पअत्तेण ।

अपहुत्तो उवखेत्तुं रसइ व मेहो महिं उअह ॥४३९॥

अविरलपतन्नवजलधारारज्जुघटितां प्रयत्नेन ।

अप्रभवन्नुत्प्लुं रसनीव मेघो मही परयत ॥

चिररता सभयं सृत्वरतरं जारमाकलयमान्यमनस्कं कर्तुं मेघानामतिवर्षणेन न
कोऽप्यायास्यतीति सूचयन्तीदमाह—अविरलैति । प्रयत्नेन मेघो महीमुत्प्लुप्तुमुत्तो-
लयितुम् असमर्थ इव रसति शब्दं करोतीत्यन्वयः । अविरलमविरतं पतन्त्यो या
नवजलधारास्ता एव रज्जवस्तद्वघटितामुद्रप्रथितां महीम् । अन्यदपि रज्जुभिरुत्तोल्यते ।
पतिष्ठानामुद्धारः कृच्छ्रेणापि कर्तव्य इति धर्मः । 'अशक्यारम्भशुचीना कुतः क्लेशादते
फलम्' इति नीतिः । क्रमशः सर्वमभ्यसनीयं तेन मुक्तिरपि सुखेन भवतीति युक्तिः । कहि-
लस्य ॥ ४३६ ॥

ओ हिअअ ! ओहिदिअहं तइआ पडिवज्जिऊण दइअस्स ।

अत्थक्काउल ! वीसंभघाइ ! किं सइ समारज्जं ॥ ४४० ॥

हे हृदय ! अवधिविष तदा प्रतिपद्य दयितस्य ।

अकस्मादाकुल ! विस्ममघातिम् ! किं त्वया समारब्धम् ॥

१. P. 176. V. 102.

२. Space left blank in P.

३. अन्वेष्टम्या for अन्वेष्टव्यम् is suggested.

४. उक्त्विविडं for उक्त्वेत्तुं Weber.

५. ०घटित० for ०घटितां P.

६. असहमान for अप्रभवन् P.

७. ओ हृदय सं तथा for हे हृदय P.

८. किं...मारब्धम् for किं त्वया समा-
रब्धम् P.

कापि प्रियकृतावपिदिममप्रतीक्ष्य सन्तप्ता हृदयनिर्मत्सर्जनं कुर्वतीदमाह—ओ
द्विष्य इति । ओ दुःखसूचने । हे हृदय ! किं त्वया समारब्धम् इत्यन्वयः । प्रतिपन्न
स्वीकृत्याबुलं यथा स्यादेवम् । विस्त्रम्भो विश्वासस्तद्भातिन् । हे हृदय ! मां त्यक्तुमर्हसीति
भावः । यस्त्वन्यथा करोति स एव विश्वासघातको भवति । स्वीकृतापरिपालनमधर्मस्तथा
च तन्न विधेयमिति धर्मः । अविश्वसनीये विरवासो न विधेय इति नीतिः । इदयदोषैरपि
सांसारिकदुःखानुभुक्तिः । 'समो विस्त्रम्भविश्वासो' । अमरः । उल्लोलस्य ॥४४०॥

जो वि ण आणइ तस्स वि कहेइ भग्गाइ तेण वलआइं ।

अइत्तज्जुआ वराई अहव पिओ से हआसाए ॥४४१॥

योऽपि न जानाति तस्यापि^१ कथयति भ्रमानि तेन^२ वलयानि ।

अतिश्रुतुका वराकी अथवा प्रियस्तस्या हताशायाः ॥

नायकेन घेनापि भ्रमवलयानां वलयभङ्गमितस्ततः ख्यापयन्ती कामपि दृष्ट्वा
एकाऽपरस्याः कथयति । स्वनायकेन कस्याश्चिद् व्यङ्ग्यारमाशङ्कमाना काऽपि सचकितं
वा प्राह—जो वीति । तेन प्रियेण भ्रमानीव कथयतीत्यर्थम् । अथवा संशये असौ
वा हताशाया एव अस्या एव पतिश्रुतु^३ अतिश्रुतुत्वान् किमज्ञातं करोति प्रियत्वाद्नु-
रागेण वेति भावः । तेनैव भग्नेन वलयेन तस्यार्जवत्वं स्फुटम्, संगोप्यस्य रतस्य
प्रकाशानात् । तथा च कर्म कर्तव्यं ययाऽपमानादिन भवतीति धर्मः । नीचाः स्वसम्भावनायै
ईश्वरादिकृतं पुरस्कारमाविष्कुर्वन्ति तद्योत्तमैर्न विधेयमिति नीतिः । गुरुणा यदुपदिष्टं
रहस्यं तत्कस्यापि योगिना न प्रकाशयामिति युक्तिः । अट्टराजस्य ॥४४१॥

सामाइ गुरुअजोच्चवणविसेसभरिए कपोलमूलम्भि ।

पिज्जइ अहोमुहेण व कण्णवअंसेण लावण्णं ॥ ४४२॥

श्यामाया गुरुकयौवनविशेषभरिते^४ कपोलमूले ।

पीयतेऽधोमुखेनैव कर्णावतंसेन लावण्यम्^५ ॥

अतिसुन्दर्या नायिकायाः कपोलेऽधोमुखं कर्णावतंसकं दृष्ट्वा तदुत्प्रेक्षमाणा
काचिदपरस्याः कथयति । स्वयंदूतो नायकः स्वाभिप्रायं वा नायिकां धावयति ।
सामाइ इति । तस्या, श्यामाया लावण्यं सौन्दर्यं कर्णावतंसेन पीयत इत्यन्वयः ।

१. II. 8. 23.

२. तस्या अपि for तस्यापि P.

३. तव for तेन P.

४. अथ for अति० P.

५. पतिरस्या for प्रियस्तस्या P.

६. गुरु० for गुरुक० P.

७. ०मूले for ०भरिते P.

८. लावण्यम् is missing in P.

विशेष उत्कर्षः । भृते पूर्णे । द्वितीयाभासे अहमपि त्वल्लावण्यमुपभोक्तुमिच्छामीति भावः । शीते या चोष्णागात्रा स्यादित्यादिना लक्षणावती सा । " वत्तंसावत्तंसौ द्वौ कर्णोपूरे च शेररे " कोपः । कर्णोपदोषादानं सान्निध्यादिख्यापनाय । तदुक्तं काव्य-प्रकाशे—^१"कर्णावत्तंसादिपदे कर्णादिध्वनिनिर्मितिः । सान्निध्यसूचनाय ' तेन चार्थो-त्कर्षः प्रतीयते । यथा ह्यवत्तंसः कर्णोसन्निहितो भूपाहेतुर्न तथाऽन्यत्रस्थ इति । उत्प्रेक्षेयम् । तरणयो नित्यं रक्षणीया इति धर्मः । उत्तमे वस्तुन्यचेतनोऽपि सामिज्ञापो भवतीति नीतिः । स्त्रीसन्निधिर्वर्ज्यत इति युक्तिः । माधवस्य ॥ ४४२॥

सेउल्लिअसव्वंगी गोत्तग्गहणेण तस्स मुहअस्स ।

दूइ अप्पाहँती तस्सेअ घरंगणं पत्ता ॥ ४४३ ॥

स्वेदाद्रितसर्वाङ्गी गोत्रप्रहयेन तस्य सुभगस्य ।

दूतीमध्याप्यमाना तस्यैव गृहाङ्गणं प्राप्ता ॥

नाहमेका तस्य सुभगस्य गुणेन यरोकृता, अन्यापि तद्गुणावशीकृता एवं कृत-वतीति कापि सती प्राह । किं वा गाथास्तमेव कापि कस्याश्चित् कथयति—सोओन्मिअ^२ इति । काचित्तस्यैव सुभगस्य गृहाङ्गणं प्राप्ता... तं नाम । अध्यापनमत्र सन्देशकथन-रूपम् । अस्तु तावदर्शनालिङ्गनसम्भाषणादिकं तस्य नामप्रहृष्टादेव स्वेदादयो विकारा जायन्त इति कामप्यलब्धसुरतामुत्कण्ठयति वा । धात्रि^३ । धातृपुण्यकथयैव पुलकिता भवन्तीति धर्मः । कार्थिणा स्वकार्यमपेक्ष्य लापवगौरवे नापेक्षणीय इति नीतिः । वासि-तान्तःकरणा बाह्यनिरपेक्षा भवन्तीति युक्तिः । कण्ठाभरणो^४ विप्रलम्भपरीष्टिपु अमि-योगतो दूतसंप्रेषणेन प्रेमपरीक्षेयम् । खरप्रहस्य ॥ ४४३ ॥

जम्मंतरे वि चलणे जीएण खु मअण ! तुज्ज अचिस्सं ।

जइ तं पि तेण चाणेण विज्जसे जेण ह विज्जा ॥४४४॥

जन्मान्तरेपि^५ चरणौ^६ जीवेन खलु मदन ! 'तवाचैयिष्यामि ।

यदि तमपि तेन वाणेन विध्यसि'^७ येनाहं विद्वा ॥

१. Amara. III. 3. 227.

२. VII. 58, KP. reads सन्निधानादि-
धोधार्यम् for सान्निध्यसूचनाय.

३. सोओन्मिअ for सेउल्लिअ P.

४. A few syllables are miss-
ing in P.

५. धात्रि is redundant

६. P. 318.

७. P. reads द्वितीयेपि for पि.

८. चरणं for चरणौ P.

९. मदन for तव P.

१०. ०र्जयि० for ०र्चयि० P.

११. विध्यसे for विध्यसि P.

काचित्प्रोषितपत्निका कामचाणुविद्धा मदेनमेवोद्दिश्य मियस्य शीघ्रागमनाय सकाङ्क
प्राथयते—जन्मन्तरेति । चरणं मदनस्यैव प्रकरणात् । द्वितीये जन्मनि जन्मान्तरेपि ।
जन्मांतराद् वीसतीति पाठे विंशतिजन्मान्तराण्यपीत्यर्थः । तं कान्तम् । तथा चार्थं
विद्धश्चास्मत्पीडां ज्ञास्यतीति भावः । जन्मान्तरकृतस्य कर्मणः फलं भुज्यत इति धर्मः ।
सेवा फलत्येवेति नीतिः । कृतं कर्म धर्मं भवतीति युक्तिः । मुख्यस्य ॥४४४॥

कुरुणाहो च्चिअ पहिओ दुपिञ्जइ माहवस्स मिलिण्ण ।

भीमेण जदिछाए दाहिणवाएण छिप्पेतो ॥४४५॥

कुरुनाथ इव पथिको दूयते^१ माधवस्य मिलितेन ।

भीमेन यथेच्छया^२ दक्षिणावातेन^३ स्पृश्यमानः^४ ॥

वसन्ते कान्तस्य निवारणार्थं कापि पथिकस्यावस्थां वर्णयति—कुरुणाहो इति ।
भीमेन यदच्छया स्वाच्छन्देन सृशता दक्षिणापवनेन मलयानिलेन । माधवस्य वसन्तस्य
मिलितेन । पथिको दुर्मनायते विभनस्को भवति । यथा कुरुनाथो दुर्योधनो भीमेन
शृकोदरेण दुर्मनायते तथेत्यर्थः । कृष्णस्य मिलितेन दक्षिणस्य पवनेन तारयेया । दक्षिण-
वावाप्येति पाठे दक्षिणावातेन । अपरत्राकारप्रश्लेषाद् अदक्षिणेन वातेन । वादेन भाष्येन
स्पृश्यमानः । कुरुनाथ । दुर्मनस्कृतोऽयमेव हेतुः । सन्धावचामल्लोपरिशेषा इत्यकारस्य
लोपः । सर्वात्मना श्रीवासुदेवमिलितेन भरितस्यमिति धर्मः । शत्रुमिलितो विपन्नोऽतिदुः-
सहो भवतीति नीतिः । संसारी वातेनापि दुःखितो भवतीति युक्तिः । गजेन्द्रस्य ॥४४५॥

णिअवक्खारोविअदेइभारणिउणं रसं लहंतेण ।

चिअसाविऊण पिञ्जइ मालइकलिआ महुरेण ॥४४६॥

निम्रपचारोपितदेइभारनिपुणं रसं लभमानेन^५ ।

विकास्य^६ पीयते मासतीकलिका^७ मधुकरेण^८ ॥

कश्चिन्नवीनं सुरततत्त्वानभिज्ञं नूतनप्रेयसीकं नायकं भ्रमरव्याजेन फाचिच्छिस्त-

१. ०श्चास्तत् for ०श्चास्मत् P.

२. ०तस्यै for ०तस्य P.

०तस्यैव is suggested.

३. धर्मं.....वती P.

४. दुर्मनायते for दूयते P.

५. यदच्छया for यथेच्छया P.

६. ०पवनेन for ०वातेन P.

७. स्पृशता for स्पृश्यमानः P.

८. लिहता for लभमानेन P.

९. विकास्य for विकास्य P.

१०. P. adds पीयते after ०कलिका

११. मधुकरेण is missing in P.

यति—यिध्रवक्त्रेति । निजे पक्षे पतत्रे आरोपितो दत्तो देहस्य भारो गौरवं तेन निपुणं ।
यथा स्यादेवम् । कलिकामेव विकारय रसं मकरन्दमास्वादयता भ्रमरेण । त्वमप्यप्रौढा-
यामुचितेन घन्धेन एनां भुङ्क्ष्वेति भावः । 'सुमना मालतीजातिः' भ्रमरः । निजे
स्वीये पक्षेऽनुकूले धर्मे यथारोपितशरीरभारो भवति स एव रसमनुरागं लोकेऽर्थादास्वादं
याति प्राप्नोतीति धर्मः । निजे पक्षे य एव तिष्ठति स एव परं रसमास्वादयतीति नीतिः ।
खिन्नेन परं रधोऽनुभूयते न पुनर्योगिनेति युक्तिः । 'पत्रः पतत्रेऽनुकूले' विश्वः । 'रसो
रागे द्वये' मेदिनी । तस्यैव ॥ ४४६ ॥

जाव ण कोसविआसं पावइ ईसीसमालईकलिआ ।

मअरंदपाणलोहिल्ल भमर ! ताव अिअ मलेसि ॥४४७॥

यावन्न फोपविकासं प्राप्नोतीपदीपन्मालतीकलिका ।

मकरन्दपानलोभिल^६ भ्रमर ! तावदेव मर्दयसि^७ ॥

अप्राप्तयौवनामत्यन्तकोमलाङ्गीमेव कामयमानं विरसं कमपि पुरुषं निषेधयन्ती
कापि वदति । अनुरागाकृष्टहृदया उपभोग्येऽपि वस्तुनि सृष्टां दर्शयन्तीति भावः ।
कलिकाभङ्गोऽतिनिषिद्ध इति धर्मः । अकाले कार्यमारभमाण उपहसनीयः स्यादिति
नीतिः । तत्त्वज्ञानिनामेवोपदेशो विमर्दसहः स्यादिति युक्तिः । जोज्जदेवस्य ॥४४७॥

अकअण्णुअ ! तुज्झ एक पाउसरईसु जं मए खुण्णं ।

उप्पेक्खामि अलज्जिर ! अज्ज वि तं गामचिक्खिल्लं ॥४४८॥

अकृतज्ञ ! तव कृते प्रावृढरात्रिषु यन्मया^८ क्षुण्णम् ।

उत्प्रेक्षे अलज्जशील ! अद्यापि तं ग्रामकर्दमम् ॥

कापि मन्दस्नेहं क्रमेण स्त्र्यन्तरासक्तं नायकमुपालभते—अकअण्णुअ इति ।
क्षुण्णं ग्रामकर्दमम् । अद्यापि पश्यामीत्यन्वयः । वर्षासु मम कर्दमसंकुले मार्गे संचरण-
क्लेशं मदीयं न स्मरसि येन त्वमस्मदप्रियमाचरसीति भावः । खुन्नमिति पाठे भग्नम् ।
एकाकिनो वर्षासु प्रान्तरावस्थानं निषिद्धमिति धर्मः । अक्लेशोपमर्दनेन मन्दस्नेहः

१. यिध्रवक्त्रेति is suggested.

२. II. 4. 72.

३. Cf P. 182. Verses 5-6.

४. Cf. P. 23]. V. 9.

५. प्राप्नोति मनापि मालती० for प्राप्नो-

तीपदीपन्मालती० P.

६. ०लोभिए for ०लोभिल

७. भ्रमर is missing in P.

८. P. adds कलिकामेव after मर्दयसि.

९. मया is missing in P.

प्रभुरनुकूलयितव्य इति नीतिः । अजितेन्द्रिया विजने नित्यमुद्धिमा भवन्तीति युक्तिः ।
कैशोराय ॥ ४४८ ॥

रेहइ गलंतकेसखलंतकुंडलगलंतहारलआ ।

अद्भुत्पइआ विज्जाहरि व्व पुरुसाइरी चाला ॥ ४४९ ॥

राजते गलत्पेशस्त्रलत्कुण्डलगलहारलता ।

अद्भौत्पतिता विद्याधरीव पुरुपायिता^१ चाला ॥

विपरीतरतासत्वां कामपि दृष्ट्वा एकाऽपरस्याः कथयति—रेहइ इति । गलति
अथः पतति पेशे स्त्रलत् प्रतिहतं भवत् कुण्डलं यस्याः सा, गलन्ती अथःपतन्ती
हारलता यस्याः सा, पश्चात्कर्मधारयः । चालाप्यद्भौत्पतिता विद्याधरी अद्भौत्पतिता
पूर्वोक्तविशेषयावती भवतीति । पत्युरभिमतं कुर्वती स्त्री विद्याधरीव स्वर्गस्था शोभत
इति ध्वनितमिति धर्मः । कायै दत्तावधानाः पेशादिस्त्रलनमपि न जानन् इति नीतिः ।
वत्त्वज्ञानवासितान्तःकरणा याहानिरपेक्षा भवन्तीति युक्तिः । शालवाहनस्य ॥४४६॥

जइ भमसि भमसु एमेअ कण्ठ ! सोहग्गच्चिरो गोष्ठे ।

महिलाणं दोसगुणे विचारिउं जइ खमो सि तुपं ॥४५०॥

यदि भमसि भम^२ एमेव^३ कृष्य ! सोभाग्यवित्तो गोष्ठे ।

महिलानां दोषगुणौ विचारयितुं यदि क्षमोऽसि त्वम्^४ ।

काचित्सौभाग्यवर्षिता गोपी सर्वगुणसम्पूर्णा कृष्यमुद्दिश्य वदति—जइ भमसोति ।
पार्ष्णिषेण कृष्यानुसन्धानपरेण भवितव्यमिति धर्मः । स्त्रीषु विश्वासो न कर्तव्य इति
नीतिः । यस्तु वत्त्वज्ञानो स च स्त्रीणां गुणदोषौ न विचारयतीति युक्तिः । वस्येन ॥४५०॥

संज्ञासमए जलपूरिअंजलिं विहडिपक्कवामअरं ।

गौरीअ कोसपाणुज्जअं व पमहादिवं णमह ॥ ४५१ ॥

सन्ध्यासमये जलपूरिताञ्जलिं विपटितैकवामकरम् ।

गौरी^५ कोषपानोद्यतमिव प्रमथाधिपं नमत ॥

१. क्लेश for केश P.

२. पुरुपायितशीला for पुरुपायिता P.

३. भमस्व for भम P.

४. इत्यम् for एवम् P.

५. P. reads ०गुणविचारणक्षमोऽसि
न भवसि for ०गुणौ विचारयितुं यदि
क्षमोऽसि त्वम्

६. गौर्याः for गौरी P.

कश्चित्कामपि प्रेयसीं दुर्लभां प्रतियियासुरभीष्टदेवतां नमस्करोति—संक्रासमए इति । कोपो गण्डूपः । प्रथमं सन्ध्यासमवे जलेन पूरिताञ्जलिः प्रमथाधिपोऽनन्तरं कामपि कामिनीमयमुपास्य इति गौर्यां सेर्व्यमवलोकितो विपटित एको वामः करो येन स प्रमथाधिपो, दक्षिणेन करेण गण्डूपपानयोग्येन गण्डूपं विधाय गौर्याः कोपपानायो-
द्यतमिव तम् । अन्यस्या उपास्तये मयेदं न कृतं किन्तु भवत्या एव गण्डूपदानायेत्य-
पराधमार्जनाय भगवतैवं कृतमिति भावः । सन्ध्योपासनं धर्मः । सर्वेषां नतिः कर्तव्येति
नीतिः । ज्ञानं तु शङ्करादिच्छेदिति मुक्त्युपायस्य तच्चज्ञानहेतोः श्रीभगवतो महादेवस्य
नतिः कर्तव्येति युक्तिः ॥ ४११ ॥

गामिणिणो सन्वासु वि पिआसु अणुमरणगहिवेसासु ।

मम्मच्छेएसु वि बल्लहाइ उवरिं बलइ दिट्ठी ॥ ४५२ ॥

प्रामण्याः सर्वास्वपि प्रियास्वनुमरणागृहीतवेपासु ।

मर्मच्छेदेष्वपि बल्लभाया उपरि बलते' दृष्टिः ॥

कस्यचिद् प्राममुख्यस्य शेषदशापन्नस्यानुमरणोद्यतबहुपत्नीकस्य तस्यामपि
दशायां प्रेयसीं निरीक्षमाणस्य भावमेकाऽपरस्याः कथयति—गामिणिणो इति । प्रामणी-
प्राममुख्यः, वेपस्तत्कालमाभरण्याम् । प्रकृते मर्मच्छेदो मरणमेव । सौभाग्योदाहरणमिदम् ।
अनन्तरभावमरणे दुर्लभदर्शनत्वादिति भावः । यो वा यत्र रसिकः स तद् महं मरणोऽपि
न मुञ्चतीति । स्त्रीणामयं महान् धर्मो यदनुमरणं नामेति धर्मः । अभिमतं साधयतो
विपद्यपि बुद्धिर्नापगच्छतीति नीतिः । मरणसमयेऽपि ज्ञानान्मनो विपर्यैराकृष्यते न
पुनर्योगिनामिति युक्तिः । कुमारिलस्य ॥ ४५२ ॥

मामि ! सरिसक्खराण वि अत्थि विसेसो पअंपिअव्वाणं ।

णेहमइआणं अण्णो अण्णो उवरोहमइआणं ॥ ४५३ ॥

मातुलानि ! सदृशाक्षराणामप्यस्ति विशेषः प्रजल्पितव्यानाम् ।

स्नेहमयानामन्योऽन्य उपरोधमयानाम् ॥

काचिद् गृहीतमाना प्रियेणानुनयता बहुविधमुक्ता सख्या च ततोऽप्यपरितुष्टा
सा सखी सम्बोध्य वदति—मामीति । सदृशं योग्यम् । उपरोध उपाधिः । तथा चार्यं
वदति तच्च न साहजिकेन स्नेहेन किं पुनरुपाधिनेति भावः । जल्पनमसङ्गतभाषणं न
विवेयमिति धर्मः । स्नेहेन वक्तव्यमवचनीयमपीति युक्तिः । तस्यैव ॥ ४५३ ॥

१. बलति for बलते P.

२. अपि is missing in P.

३. ०मलिनानाम् for ०मयानाम् P.

द्विभ्राहितो पसरति जाइ अण्णाइ ताइ वअण्णाइ ।

ओसग्गु किं इमेहिं अहरंतरमेत्तमणिण्हिं ॥ ४५४ ॥

द्वय्यात् प्रसरन्ति चान्यन्यानि तानि वचनानि ।

अपसरं किमेभिरधरान्तरसात्रभणितैः ॥

काचिन्मानिनी प्रियेद्यानुनीयमाना तमेवोद्दिश्य वदति—द्विभ्राहितो इति । यानि तानि असङ्गतानि वचनानि अर्थात्तव द्वय्यात् प्रसरन्ति बहिर्भ्रमन्ति अतस्त्वम् अपरमेव असमादेव वचनाद् भ्रष्टो विरतो भव । अपर ओष्ठस्तस्यान्तराभवकाशस्तन्माद्ये यानि भणितानि तैरेतैः किं निन्दितैरित्यर्थः । अयमभिसन्धिः—द्वयेनान्यन्मुनेनान्यद् विसंवादिचनमभिदधास्यतस्त्वं विरतो भवेति । विसंवादिचनं न वाच्यमिति धर्मः । धीरेषु असंवाद्येषु वचनमभियानोयमिति नीतिः । तत्त्वज्ञानप्रतिपाद्येन वाक्येन शिष्या बोधनीया इति युक्तिः । चारदत्तस्य ॥ ४५४ ॥

कह सा सोहग्गुणं मए समं वहइ णिग्गिण ! तुमम्मि ?

जीअ हरिज्जइ णामं हरिज्जण अ दिज्जए मज्ज ॥ ४५५ ॥

कथं सा सौभाग्यं गुणं मया समं वदति निर्घृण । त्वयि ?

यस्य^१ द्वियते^२ नाम हृत्वा^३ च^४ दीयते मह्यम् ॥

काचिन्नायिका सपत्नीनाम्ना प्रियेण प्रसाद्य व्याहृता तत उपतप्ता सत्री गोत्रस्त्र-
लितापराधिनं नायकं किमपि सोपालम्भमाह—कह इति । क्रियते गृह्यते । कृत्वा गृह्यत्वा
दीयते तन्नामारोपणं भवि क्रियते । अन्यस्याः कृत्या अन्यस्मै दानं निषेद्धमिति
धर्मः । वचनसंवरणं यत्रेन कर्तव्यमिति । तदुक्तम्—

रक्षितव्यं सदा वाक्यं वाक्याद्भवति नाशनम् ।

हंसाभ्यां नीयमानस्य कूर्मस्य पतनं यथा ॥

इति नीतिः । संसारियोऽनात्मन्यात्मसंज्ञया व्यवहरन्तीति युक्तिः । विष्णुराजस्य

॥ ४५५ ॥

सहि ! साहसु सन्भावेण पुच्छिमो किं अमेसमद्विलाणं ।

वइढंति करट्ठा च्चिअ वलआ दइए पडट्टम्मि ॥४५६॥

१. अपरमेव for अपसर P.

२. एतैः for एभिः P.

३. अरधरोत्तर० for अरधरान्तर० K.

४. यस्याः for यस्य P.

५. क्रियते for द्वियते P.

६. कृत्वा for हृत्वा P.

७. 'च' is missing in P.

सखि ! कथय सद्भावेन पृच्छामः^१ किमशेषमहिलानाम् ।
वर्द्धन्ते वरस्था एव बलया दयिते प्रोपिते ॥

काचिन्मुग्धाऽननुभूतप्रियविरलेपा दुर्मनायमानाऽऽत्मनो दोषैर्यमाकलयन्ती
सखी पृच्छति—सहि ! इति । अकृतकर्मणा कृतकर्माणो नित्यं प्रष्टव्या इति धर्मः । अज्ञा
औदार्येण प्रयोजनं साधयन्तीति नीतिः । न वा रक्तशिष्याः परान् पृच्छन्ति उपदेक्षन्ति ते
ज्ञानम् इतरदिति युक्तिः । कञ्जराजस्य ॥ ४५६ ॥

भमइ परिदो विसूरइ उक्खविउं से करं पसारेइ ।

करिणो पंक्कखुत्तस्त णेहणिअलाइआ करिणी ॥४५७॥

भ्रमति^२ परितः खिद्यते^३ उत्क्षेप्तुं तस्य करं प्रसारयति ।

करिणः पङ्कोत्क्षिप्तस्य^४ स्नेहनिगलायिता करिणी ॥

कश्चिद्विपत्पतितनायकः सधनामुदासीनां नायिकामुद्दिश्य पशुजातीयानामपि
चेष्टामुपदर्शयन् आत्मनि सकरुणां करोति—भमइ इति । पङ्कोत्क्षिप्तस्य मग्नस्य करिणः
वत्क्षेप्तुम् वत्क्षेपयणं कर्तुं परितो भ्राम्यति क्रुध्यति । स्नेहेन निगलायिता^५ वद्वा
निकटोक्तवा वा । विपत्पतितस्य प्रियस्य यथासामर्थ्यं परिचर्यां कारयेति धर्मः । स्वामि-
विपत्तौ सेवकेन कौशलं दर्शनीयमिति नीतिः । तत्त्वज्ञानार्थमविद्यापङ्कममेन पुरुषेण
प्रयतनीयमिति युक्तिः । दुर्गराजस्य ॥ ४५७ ॥

धावइ पुरओ पासेसु भमइ दिङ्गीपहम्मि संठाइ ।

णवलइकरस्स तुह हल्लिअउत्त ! दे पहरसु वराइं ॥४५८॥

धावति पुरतः पार्श्वयोर्भ्रमति दृष्टिपथे सन्तिष्ठते ।

नवलताकरस्य तव^६ हालिकपुत्र ! दे^७ प्रहरस्व^८ वराकीम् ॥

हालिकमुत्तरकृतलताताडनाभिलाषिण्याः कस्याञ्चित्पुरतोऽनुरागमाकलय्य विद-
या हालिकपुत्रमिदमाह—धावइ इति । हालिकपुत्र ! तव पुरतो धावतीत्यादि योज्यम् ।
प्रजहि हननं कुरु वराभ्याः । नवलतयैवेत्याद्य धावतादिपरिश्रमेणाप्यभीष्टासिद्धौ रित्र-

१. पृच्छामि for पृच्छामः P.

२. भ्राम्यति for भ्रमति P.

३. क्रुध्यति for खिद्यते P.

४. पङ्कनिमग्नस्य for पङ्कोत्क्षिप्तस्य K.

५. ०निगलायिता for ०निगलायिता P.

६. निगलायिता for निगलायिता is suggested.

७. तव is missing in P.

८. हे for दे P.

९. प्रजहि for प्रहरस्व P.

“ वैराग्यस्य च मोक्षस्य पण्यां भग इति स्मृतिः” । तस्यैव ॥ ४६२ ॥

उअ संभमविक्रित्तं रमिअन्वअलंपडाइ असईए ।

णवरंगअं कुडंगे धअं व दिण्णं अविणअस्स ॥४६३॥

पश्य सम्भ्रमविक्रित्तं रमितव्यकलम्पटयाऽसत्या ।

नवरङ्गकं निकुञ्जे ध्वजमिव दत्तमवितयस्य ॥

कयाचिदसत्या निकुञ्जे सुरतासकया सुरतत्वरया नवरङ्गकं निकुञ्जवृक्षोपरि क्षिप्र-
मपरामर्शेण तद् दृष्ट्वाऽपरस्याः कथयति । किं सा प्रथममागता न वेति तर्कयन्तं जारं
हर्षयन्ती कुट्टनी दर्शयति वा—उअ इति । संभ्रमोऽपरामर्शः । रमितव्यं सुरतं तत्र
लम्पटया लुब्धया । नवरङ्गकं सिन्दूरिकावल्गम् । अत्रोत्प्रेक्षते—अवितयस्याकृत्यस्य दत्तं
ध्वजमिव नवरङ्गरुम् । अनुरागाकृष्टदया योपितः कुलकलङ्कमपि न गणयन्तीति भावः ।
ध्वजो 'न स्त्रियां तु पताकायां लट्वाङ्गे मेढ्रविहयोः' इति मेदिनी^१ । उचितमार्गत्या-
गादेवावितयः स च न त्याज्य इति धर्मः । सम्भ्रमेवोत्तरलतया कर्मज्ञानिर्भवतीति नीतिः ।
कामो विनयं जनयत्यत्रः कामः सर्वात्मना सुमुल्लुखा त्याज्य इति युक्तिः । शालवाहनस्य
॥ ४६३ ॥

हृत्थप्फंसेण जरग्गवी वि पण्हइ दोहअगुणेण ।

अवल्लोअणपण्हूरिं पुत्तअ ! पुण्णेहि पाविहिसि ॥४६४॥

हस्तस्पर्शेन जरद्वयपि प्रस्नोति दोहकगुणेन ।

अवल्लोकनपस्तवनशीलां पुत्रक ! पुण्यैः^२ प्राप्स्यसि ॥

गतवयस्त्रां कामयमानं कश्चिन्नायकं दृष्ट्वा कुट्टनी स्वमुताविपये तं प्रवर्तमाना
तमेवोद्दिश्य वदति । पूर्ववत्प्रभाया माता कश्चिद्वन्यानुक्तं नायकमन्यापदेशेनोपालभते
वा—हृत्थप्फंसेणोति । प्रथमाभासे स्फुटोऽभिसन्धिः । कायमायास्यापि धर्मो विधेय इति
धर्मः । कौशलेन कठिनमपि कार्यं प्रसाध्यमिति नीतिः । उपदेश्दुर्गुणेनाकुषोऽपि सन्मार्गे
प्रवर्तन इति युक्तिः । रेगायाः ॥ ४६४ ॥

१. Cf. S'abdakalpadruma, P.
467 The full quotation
is the following:—ऐश्वर्यस्य
समप्रस्य वीर्यस्य यशसः श्रियः । ज्ञान-

वैराग्ययोरैव पण्यां भग इतीदृशना ॥
२. 'क' is missing in P.
३. P. 40. V. 11.
४. पुण्येन for पुण्यैः P.

मसिणं चक्रम्भंती पए-पए कुणइ कीस मुहभंगं ।

पूणं से मेहलिआ नहणगअं छिवइ णहवंति ॥४६५॥

मसृणं चङ्क्रम्यमाणा पदेपदे करोति किमिति^१ मुखभङ्गम् ।

नूनं तस्या^२ मेललिका जघनगतां स्पृशति^३ नखपङ्क्तिम् ॥

काञ्चिन्नायिकां गच्छन्तीं दृष्ट्वा प्रतिपदं च मुत्तसंक्रोचं कुर्वतीमाकलय्य काचिदाह-
मसिणमिति । मसृणं मृदु यथा स्यादेवं चङ्क्रम्यमाणा कुटिलं गच्छन्ती । मुखस्य भङ्गं
वक्तव्यं नखपङ्क्तिं वावशाद्देव । अत्रोत्प्रेक्षते— नूनं नख-इत्ति जघनगतां मेललिका क्षुद्रा
मेखला छुपति स्पृशति । मसृणोऽङ्कशे स्निग्धे^४ । नित्यं कौटिल्यं गता वितियेङ् चङ्क-
म्यमापोति । छुप स्पर्शने धातुः । मुत्तदुःखाभ्यां कार्याभ्यां कार्यापुण्यापुण्ये अनुमा-
तव्ये इति धर्मः । अनाकलितं रभसेन यन् प्रियते तत् पश्चात्तापं जनयतीति नीतिः । मुख-
हेत्वपि प्रमेयं दुःखाय भवतीति युक्तिः । तस्या एव ॥ ४६५ ॥

संवाहणमुदरसतोसिपण देतेण तुह करे लखं ।

चलणेण विक्रमाइच्चचरिअं अणुसिक्खिअं तिस्सा ॥४६६॥

संवाहनमुखरसतोपितेन ददता तव करे लाक्षाम् (लक्षम्) ।

चरणेन विक्रमादित्यचरितमनुशिक्षितं^५ तस्याः ॥

द्वितलसुरतकरणात्करसङ्क्रान्तलाक्षारसं प्रियमालक्ष्य रण्डिता नायिका प्रियं
सहासोपालम्भमाह—संवाहयेति । तस्याश्चरणेन विक्रमादित्यस्य साहसङ्कस्य चरितम्
अनुवर्तितं सदृशं कृतम् । संवाहना परिचर्यां मर्दनादिस्तया य मुखरसस्तेन तोपितेन
तव करे लाक्षामलक्षकं ददता चरणेन । विक्रमादित्योऽपि सेवापरितृष्ट सेवकस्य करे
लक्षसंख्याकं धनं दत्तवानिति । तेन समं शाब्दं साम्यम् । 'संवाहन वाहने स्याद्भारादे-
रङ्गमर्दने' मेदिनी^६ । भित्तिगप्रियकरस्थसुन्दरीपादयोर्द्वितलसंज्ञाकं रतं मतमिति भरते ।

कुतश्चिन्नागतो यस्या उचिते वासके प्रियः ।

तदनागमसन्तत्रा रण्डिता सा मता यथा ॥

इति । सन्तुष्टेन यद्दीयते तदेव परं पुण्यमिति धर्मः । इङ्गितदर्शनेन निपुण्याः सकलं
कार्यमुत्सहन्त इति नीतिः । संवाहनादिना गुरुरूपचरणीय इति युक्तिः । पादवश-
वर्तिन ॥ ४६६ ॥

१. कीदृक् for किमिति P.

२. अस्य for तस्या P.

३. छुपति for स्पृशति P.

४. Medinī P 66. V. 70.

५. ष्वर्तितं for शिक्षितं P.

६. Medinī P. 132 V. 219.

खान् शृपापात्रनया चराकीत्यभिरानम् इङ्गिनापरिज्ञानान् । हासिकमुत्रैरमुच्यन्तमभ्यो-
पनम् । देशब्दः सानुनयसम्बोधने । अभिमतप्रियस्य ताडनमपि सुग्रायद्मिति ध्वनितम् ।
यथोद्यममाश्रेयापि यथोद्यो भवति । अतस्तानुशूलो व्यापारो न' शिषेयः । तदुक्तम्—
' उद्यतश्चेदहत्वापि' इति धर्मः । रिक्तस्यातिशयेनोपचारेणाभिमतं सम्वाद्यमिति नीतिः ।
आन्तरेणोत्पन्नेन तत्त्वज्ञानेन नानाविधाश्रेया भवन्तीति युक्तिः । वसन्तस्य ॥४५८॥

कारिममाणंद्वंदं भामिज्जंतं बहुभ सदिराहिं ।

पेच्छद् कुमारिजारो हासुम्भिसेहि अच्छीहिं ॥ ४५९ ॥

शृत्विप्रमानन्दपदं भ्राम्यमाणं क्त्वा सतीभिः ।

भ्रेक्षते* कुमारीजारो हासोन्मिथाम्भ्यामक्षिभ्याम् ॥

यस्याशितक्रीमारब्धप्रया यौवनमलभमानाया त्रिवाहमेव रत्नवस्त्रस्य हर्षावज्ञोक्तं-
कुमारजार सदासं हृष्टा एवाऽपरस्याः कथयति—कारिममाणंद्वंदमिति । आनन्दपदः
प्रथमरत्नवस्त्रावस्त्रं तत्तु कृत्विम न स्वाभाविकम् । सुरतायामाजानं पुनर्जं हृष्टा यत् इयं
रत्नवस्त्रेति मतिः । तत्त्वतो मेयं रत्नवस्त्रेति हासोन्मिथनयनत्वम् । रूपगुणाकृष्टचित्ता
कुमारी भ्रममाना निषिद्धत्वात्सङ्गिनिवार्यन्त इति धर्मः । अशा* कार्यविशेषे शृत्विप्रमा-
नन्दमप्याशरन्तीति नीतिः । तत्त्वज्ञानेन परमानन्दः कर्तव्यो नान्येनेति युक्तिः ॥४५९॥

सणिभं सणिभं ललिभंगुलीभ मभणवडलाभणणित्तेण ।

बंधइ धवलप्रणपट्टभं व वणिआहरे तरुणी ॥ ४६० ॥

शानरै शानरैल्लिताङ्गुल्या मदनपटलापननिभंन ।

वप्नानि* धवलप्रणपट्टमिव प्रणिताधरे तरुणी ॥

शितिरममये तरुणीनामधरं मदनपटेन शिशिरावगत्यापृच्छत्वापने तद् हृष्टा
कोऽपि सधावमुद्दिश्य वदति—मणिभमिति । निजकाधरे इति पाठान्तरम् । काङ्गी-
प्रणितेऽधरे शनैः शनैर्नन्तियाङ्गुल्या धरतो यो प्रणपट्टो प्रणारैर्बन्धकर्मणं वस्त्रं तं
वन्धयति ददातीव । मदन मित्यहस्तेन निद्रितो य पटन्त्येव लावन संयोजन तस्य

१ न' is supplied by the Editor.

२. वन्दुमि for सन्गीभि P.

३. भ्रेक्षन्ते for भ्रेक्षते P.

४ The reading is doubtful

५ शनै शनैर्गे for शानरैः शनैर्ल्ले ० P.

६ <लावन> for <लावन० P.

७. वन्दयति for वप्नानि P.

निमेन व्याजेन । अणित्वमेव शनैस्ते हेतुः । मदनः स्मरवस्तदु ० भिद्वत्तूरसिन्धुः—
मेदिनी^१ । पटश्चित्राटे बस्त्रे-मेदिनी^२ । पट्टः पेरणापापाणे प्रयादीनां च वन्बने—मेदिनी^३ ।
अन्यापदेशेनापि सन्तः सत्कर्माचरन्तीति धर्मः । कुशतारश्चपेनापि अकार्यमुद्धरन्तीति
नीतिः । स्त्रियो नानाविधैरुपचारैर्विमोहन्तीति दूरतस्त। मुमुक्षुणा त्याज्या इति युक्तिः ।
घुञ्जोतस्य ॥ ४६० ॥

रड्विरमलज्जिआओ अप्पत्तणिअंसणाउ सहसत्ति ।

इकंति पिअअमालिगणेण जहणं कुलवहूओ ॥४६१॥

रतिविरामलज्जिता अप्राप्तनिवसताः सहसेति ।

आच्छादयन्ति^४ प्रियतमालिङ्गनेन जपनं कुलवध्वः ॥

रतिसमये अपहृतवसताः कुलस्त्रियो रतिविरामे सति लज्जावशात् प्रियालिङ्गनेन
जपनदेशमावृण्वन्तीति तन् कुर्वन्ती ह्यु। तत्र त्रैकाऽपरस्याः ऋथपति—रड्विरमेति । चनोऽ-
प्राप्तवक्षा इतीव सहसा जपनमावृण्वन्ति । 'पञ्चात्रितम्बः स्त्रीकट्याः क्तोपे तु जपनं पुरः'
इत्यमरः^५ । पत्युरपेक्षिताचरणां स्त्रीणां व्रनमिति धर्मः । निपुणा उपायेन^६ कार्यसंवरण-
माचरन्तीति नीतिः । विरामे विरसा विषया इति नीतिः । तस्यैव ॥ ४६१ ॥

पाअडिअं सोहमं तंवाए उअह गोठपज्जम्मि ।

दुट्टवुसहसस सिंगे अच्छिउहं कंडुअंतीए ॥४६२॥

प्रकटितं सौभाग्यं ताम्रया पर्यत^७ गोष्ठमध्ये ।

दुष्टवृषभस्य शृङ्गे अक्षिपुटं कण्डूयन्त्या^८ ॥

गोष्ठनिकटनिकुञ्जे सुरतासक्त काचिदसती दीर्घरमणार्थं पुरुरस्यान्यचित्ततां
पुर्व्वतीति वदति—पाअडिअमिति । ताम्रा तरुणा गौः ओहाने वृषभासक्ता गौरुच्यते
इति टीकान्तरे । दुष्टोऽनाक्रमणीयः, न सर्वगोसाधारण इति वा । दुष्टस्यापि पत्युरुपासना
स्त्रिया कर्तव्येति धर्मः । परानुवृत्त्यापि सौभाग्यमर्जनीयमिति नीतिः । गोष्ठदौ पुश्यदेशे
शोभते गो ? (यो) गोमोक्षस्तस्य भागः सौभाग्यं प्रकटतीपमुपार्जनीयमिति युक्तिः ।

१. ०ट्टमे for ०ट्टु० Medini.

२. P. 120. V. 103.

३. P. 48 V. 20.

४. P. 46. V. 22.

५. आवृण्वन्ती for आच्छादयन्ति P.

६. II. 6 74.

७. उपमा येन for उपायेन P.

८. पर्यत is missing in P.

९. कण्डूयमानया for कण्डूयन्त्या P.

पाभयल्लणाण मुद्धे ! रहसचलामोडिनुविभञ्जानं ।

देसणमेत्तपसण्णे सुक्का सि सुहाण बह्भ्राणं ॥ ४६७॥

पाद्वलनानां मुग्धे ! रहसचलामोडिनुविभञ्जानान् ।

दर्शनमात्रप्रसङ्गे भ्रष्टामि सुग्रानां बह्भ्राणानाम् ॥

हृत्नावराधमपि प्रियमालोभ्य स्व्येदादिविहारमारदन्ती नायिका निन्दन्ती मयी-
दमाद् । मानिनी मोपदेशं मयी वा पाद्—पाभयल्लणाणोति । प्रसङ्गे वा । धर्मं प्रिये-
मालम्ब्य तमेव कान्तानुरोधः सार्थीवान् न पुनरयं स्वयेति भावः । सुग्रानां महाभा-
दित्यर्थम् । च्यवते भ्रष्टा भवति । प्लुद् मती । मान्यानां पादपतनं धर्मगतदमिति धर्मं ।
अल्पसामर्थेनोर्द्ध्वलाभ्यामिति चरणीयेति नीतिः । मांमारिचमुत्सन्नोपेयापिदृश्य-
दुत्पद्यन्तुत्पद्यन् इति मुक्तिः । शालभादनम्य ॥ कष्टाभारणे^१ मन्गने येनेत्यर्थको मानो-
भ्यम् । अत्र नान् पूजायामिति धानोः स्वार्थिदृष्टिजन्तापिवापि धनि च मान इति रूपम् ।
स हि प्रियांसमस्याः पादपतनादिपूजायां प्रयोक्तवतीति ॥ ४६७ ॥

दे सुभणु ! एसिअ एण्ह पुणो वि मुत्तराह रुसिअव्यां ।

एसा मभच्छि ! मभच्छणुज्जला मल्ल छणाराई । ४६८ ॥

हे सुभणु ! प्रसीदेदानी पुनरपि सुलमानि 'रोपितव्यानि ।

एसा मुगाधि ! मृगलान्द्रनोश्च्यन्ता मल्लि चणारापि ॥

काषिदुत्तमनायिका उत्सवदिवसे नियापराधं समुपलभ्य वैदम्ब्यमात्मम्ब्यभियता-
मन्तरं प्रियस्थानमनुवादि—दे सुभणु इति । दे इति सानुनय म्यर्थेने । रुपितव्यं
रोप । उग्रबला दीप्ता शृङ्गारोदीविद्या वा । मल्लि विरमति । चणु उत्सवस्तत्सयो-
जिज्ञा रापिः । कष्टप्रबोधनमिति धर्महेतु । तदुत्तम—

हाम नयति य मुद्धान् स्वर्गस्तस्यान्तरकं फलम् ।

इति धर्मः । सुलभनिमित्तेन दुर्लभाभीष्टमिद्विर्नोविद्ययायेति नीतिः । मर्ममिदं ननुपम्येवेति
विचिन्त्य तत्परशानाय यतनीयमिति मुक्तिः । पोडिसव्य ॥ ४६८ ॥

१. 'मुग्धे' is missing in P.

२. ० प्रसङ्गेनमाले for प्रसङ्गे P.

३. च्यवते for भ्रष्टामि P.

४. यद्भ्राम् for बह्भ्राणानाम् P.

५. ० रटिरव्यवहारे is suggested for

० रटिरव्यवहारे.

६. P. 321-322.

७. दे for हे P.

८. रुपि० for रोपि० P.

आवण्णाइ कुलाइं दो चिअ जाणंति उण्णइं णेउं ।

गौरीअ हिअअदइओ अहवा सालाहणणरिंदो ॥४६९॥

आपन्नानि^१ कुलानि^२ द्वायेव जानीत उन्नतिं नेतुम ।

गौरी^३ हृदयदयितोऽथवा शाल^४वाहननरेन्द्रः ॥

कस्यचिदरिद्रस्य कान्तया सहैकान्ते केन प्रकारेण दारिद्र्यापगमो भवतीति प्रस्तावे कान्तमुद्दिरय काविद्वदति । शालवाहननृपं महेश्वरसदृशं रूपयित्वा कश्चिद्वन्दी श्लाघते वा—आवण्णाइ इति । गौरीहृदयदयितो हरः । पक्षे आवण्णाइ आपणानि अपणां पार्वती तस्या पतानि तत्सम्बन्धीनि कुलानि हर उन्नतिं नेतुं जानाति दारिद्र्यामर्थात् । आपद्रतानि शालवाहननरेन्द्र उन्नतिं नेतुं जानातीत्यन्वयः । हरशालवाहनयोः सेवां कुर्विति भावः । आपद्रतोद्दरगमतिपुण्यहेतुरिति धर्मः । फलोन्नतिर्यया भवति तथा व्यवहर्तव्यमिति नीतिः । संसारबन्धापद्रतस्य हर एव निस्तारहेतुरिति युक्तिः । पृथ्वीनाथस्य ॥ ४६९ ॥

दुक्कंधेदुरारोहं पुत्तअ ! मा पाडलिं समारुहसु ।

आरूढणिवडिआ के इमीअ ण कआ हआसाए ? ॥४७०॥

दुष्कन्धदुरारोहा पुत्रक ! मा पाटलिं समारोह ।

आरूढनिपतिताः के अनया न कृता हताशया^६ ? ॥

काचिद्धितैपिणी वेश्यासमागमात्कमरि स्नेहविषयं निवेदयन्ती वदति—दुक्कंधेति । दुष्कन्धदुरारोहा दुःखेनारोह्यामुपरिगमनं यस्याः । पुत्रपि अनारोहे हेतुमाह—इह मामे । पुत्रक ! वत्स ! पाटलीं स्त्रियं मा समारुहस्व तत्सङ्गतो मा भव । अत्र हेतुः—दुरवस्थो यः स्कन्धो वेश्याप्राह्यः पण्यः तेन दुरारोहाऽसम्भोग्या । आरूढपतिना इह मामेऽनया के न कृता इति । स्कन्धो वेश्याप्राह्यः पण्य इति टीकान्तरे । परस्त्रीगमनं निषिद्धमतस्तत्र विधेयमिति धर्मः । यत्र कर्मणि पतनयोग्यता तत्राचरण्यायमिति नीतिः । जन्तूनां जन्मनिपातादि दृष्ट्वा तत्त्वज्ञाने यतनीयमिति युक्तिः । तस्यैव ॥ ४७० ॥

गामणिवरम्मि अत्ता ! एक्क चिअ पाडला इहग्गामे ।

बहुपाडलं च सीसं दिअरस्स ण सुंदरं एअं ॥ ४७१॥

१. आपद्रतानि for आपन्नानि P.
२. P. adds द्वारे after कुलानि.
३. गौरी० for गौरी P.

४. शालि० for शाल० K.
५. शिवरसं for दुक्कं Weber.
६. The verse is missing in P.

मानयिगृहे श्वश्रु ! एकैव पाटला इह प्राप्ते ।

बहुपाटलं च शीर्षं देवस्य न सुन्दरमेतत् ॥

देवस्य ग्राममुख्यमहिलाप्रसक्तिं 'काचित्सूचयन्ती श्वश्रुमिदमाह—ग्रामयिपर-
म्भीति । अनेन लिङ्गेन लोकस्तद्वन्निताप्रसक्तं कलधिष्यतीति । अयं च तद्वन्नितायाः
प्रीतिभाजनमतः सा तस्मै तत्कुमुभं ददाति । तथा चार्यं तत्र निवार्यतामिति भावः ।
बहिर्मात्यधारयामनाचर इति धर्मः । अदृष्टमश्रुतमप्यर्थमहा लिङ्गेनोन्नयन्तीति नीतिः ।
सुगन्धिपुष्पादिधारणं चित्तान्माथकमतस्तन्निवारणीयमिति युक्तिः ॥ ४७१ ॥

अण्णाण वि होंति मुहे पम्हलधवल्लाइ दीढकसणाइ ।

णअणाइ सुंदरीणं तह वि हु द्दुं ण आणन्ति ॥ ४७२ ॥

अन्यासामपि भवन्ति मुले पद्मलैधवल्लानि दीर्घकृष्णानि ।

नयनानि सुन्दरीणां तथापि खलु द्रष्टुं न जानन्ति^१ ॥

कश्चित्कामी कामिनीनेत्रविभ्रमाकृष्टचित्तस्तां प्रशंसन् वदति—अण्णाण वीति ।
अन्यासां सामान्यानां सुन्दरीणां पद्मलानि पद्मच्छिरोम तद्यत्रास्ति तत् पद्मलम् ।
लक्ष्यामिदं स्त्रियाः । तथा चेष विकटायितबिलोकितं जानातीति भावः । सत्यपि द्रव्ये
दानादिविनियोगं कोऽपि जानातीति धर्मः । द्रव्यविविनियोगः सत्यथेन कर्तव्य इति
नीतिः । विशितलोचनानां सत्त्वसाक्षात्कारो न जायते किन्तु तत्त्वज्ञानिनामिति युक्तिः ।
शुद्धेतस्य ॥ ४७२ ॥

इंमेहि व तुह रणजलअसमअमअचलिअविहलवखेहिं ।

परिसेसिअपोम्मासेहि माणसं गम्मइ रिऊहिं ॥ ४७३ ॥

इत्तरिव तव रणजलदसमयभयचलितविहलपत्तैः ।

परिशेषितपद्माशौर्मानसं गम्यते रिपुभिः ॥

१. P reads मानप्रधानगृहे हे श्वश्रुः एक एव पाटलावृक्षे for ग्रामयिगृहे श्वश्रु ! एकैव पाटला.
२. र is missing in P.
३. इयम् for एतम् P.
४. चित्तान्माथक० for चित्तान्माथक०

is suggested.

५. 'ल' is missing in P.

६. न जानन्ति द्रष्टुम् for द्रष्टुं न जानन्ति P.

७. रमण० for रण० P.

युद्धप्रवीरं निजशत्रुं वन्दी विदुत्त्या ? (विद्वत्तया) वर्णयति—हंसैहि इति । तव रिपुभिर्भयादर्थात् तव मानसं चित्तं गम्यते सावष्टम्भं क्रियते । परिशेषिता त्यक्ता पद्मा लक्ष्मीस्तस्या आशा यैस्तै रिपुभिः । तत्र रमण एव जलदसमयस्तस्माद् भयेन चलिताः पलायिता विरुलाः पक्षा अनुकूलाः सैन्यादयो येषां तैः । यथा हंसैर्गम्यते तथेत्यर्थः । रणः शब्दो जलदसमयस्तस्माद्भयेन चलिता विह्वलाश्च पक्षा येषां तैः । पक्षा कमलम् । प्रोषितपतिका काचिदुपस्थितं वर्षासमयमुद्दिश्य वदति । हंसैर्निर्लोभैर्धार्मिकैः परिशेषिता विरलीकृता पद्मायां लक्ष्म्यामाशा यैः । मानसं चित्तमर्थात् परेषामत्रगाह्यत इति धर्मः । येषां रिपवो गार्थोक्तार्थविषया भवन्ति त एव परं राजश्रियमुपभुञ्जत इति नीतिः । हंसैर्योगिभिः परिशेषिता त्यक्ता पद्माया आशा यैस्तैर्मानसं सरस्तीर्थेनेदस्तत्र गम्यत इति युक्तिः । 'हंसो मानसौकसि । निर्लोभनृपविष्वक्के परमात्मनि मत्सरे । योगिभेदे' इति मेदिनी^१ । तस्यैव ॥ ४७३ ॥

दुग्गअघरम्मि घरिणी रक्खंती आउलत्तणं पइणो

पुच्छिअदोहलसद्धा पुणो वि उअअं विअ कहेइ ॥ ४७४ ॥

दुर्गतगृहे गृहिणी रक्षन्ती आकुलत्वं पत्युः ।

प्रदोहदभ्रद्धा पुनस्पुद्वमेव कथयति ॥

सगर्वदरिद्रवधूर्दोइदाय पृष्ठा सा च जलमेव याचत इति काप्याह-दुग्गअघरम्मीति । कस्मिन्दोहदे तवामिलाप इति पृष्ठा दोहदे भ्रद्धा यस्याः साऽनुबध्यमानापि पुनः पुनरुदकमेव कथयति । अन्योऽन्यानुरागो दानादिसमीहां करोतीति भावः । एहान्त-पतिव्रता पत्युराकुलत्वं न सहत इति धर्मः । यद्वा शुर्विण्यै दोहदमवर्यं देयम्, अन्यथा गर्भवैरुप्यं स्यादिति धर्म एव । अनुकूलाः स्वामिनोऽनाकुलत्वमेव चिन्तयन्तीति नीतिः । योगिनश्च ये सन्तोपशीलास्ते उदकेनापि तुष्यन्तीति युक्तिः । मुकुन्दस्य ॥ ४७४ ॥

आअंवल्लोअणाणं ओल्लंमुअपाअडोरुजहणाणं ।

अवरण्हमज्जिरीणं कए ण कामो वहइ चावं ॥४७५॥

आनाम्रलोचनानामाद्रींशुकप्रकटोरुजघनानाम् ।

अपराहमज्जनशीलानां धृते न कामो वहति चापम्^२ ॥

१. P. repeats लक्ष्मी.

२. P. repeats रमण एव.

३. P. 233. V. 12-13. Medini adds स्यात् after हंसो.

४. अनाकुलत्वम् for आकुलत्वम् P.

५. ०रप्युद्वमे for ०रप्युदकमेव P.

६. ०प्रकटितोरु० for ०प्रकटोरु० P.

७. धनुः for चापम् P.

अपराहमञ्जनशीलाः कामिनीः साभिलापमालोकमानः करिचदिदमाह—
 आश्र्वजोश्रगायां इति । आश्र्वणांशुकेन वस्त्रेण प्रकटिनमूह जपनं यासाम्, एतादृशीनां
 कृते कामो धनुर्वेदतीत्यन्वयः । स्वत एवैना लोकाणां मन उन्मथन्तीति मद्रनुकार्यं च
 पुर्वन्ति । अतस्ता सुधनुर्वेदन्तीति । यास्तु स्वयं न मोदयन्ति तासामेव कृते लोका-
 न्मादयितुं धनुर्वेदभीति भावः । मञ्जनं चानेकगुणवदुक्तम्—

गुणा दरा स्नानपरस्य जन्तो रूपं च दृष्टिश्च बलं च तेजः ।

आयुष्यमारोग्यंमज्ञोलुपत्वं दुःस्वप्ननाहारच पलं च तेजः' ॥

इत्यङ्गानां वैशिष्ट्यात् स्वामिन उद्युक्ता भवन्ति, तद्य स्नानादिसाप्यमिति नीतिः
 कामिन्य एतादृश्यश्च मानसमादरन्तीति ता वर्जनीया इति युक्तिः । कण्ठाभरयो'
 उदीपनविभाषेषु मार्यादिस्नानमिदम् । अनङ्गकस्य ॥ ४५५ ॥

के उर्वरिआ ? के इह ण खंडिआ ? के ण लुत्तगुरुविहवा ?

पहराइ वेसिणीओ गणणारेहाउ व वंति ॥ ४७६ ॥

के उर्वरिताः ? के इह न खण्डिताः ? के न लुप्तगुरुविहवाः ?

नखराणि वेरया गणनारेहा इव वदन्ति ॥

वारविलासिनोनां देहनखरेणां दृष्ट्वा कञ्चित्सत्त्वायं वदति—के उर्वरिआ इति ।
 नखपदानि रेखा इवेति वा । खण्डितेभ्यो लुप्तगुरुविभेभ्यः के उर्वरिता यद्विभूता अपि तु न
 वेदपि । मया च सर्व एव एवंकृता इति भावः । अर्थादमीयां मायापूर्वाद्भोक्तानां गणनार्थ
 रेखा इव नखपदानि वेरया वदन्तीवेत्युरप्रेक्षा । वेरयाभिलाषान्निवारयितुं करिचद्वितैवी
 वयस्यं वदति वा । वेरयाः श्मशानमुमना इव वर्जनीया इति धर्मः । विशिष्टगुणयुक्ताः
 सर्वानेव व्यामोहयन्तीति नीतिः । सन्निहितारच नार्यो मदयन्तीति सुमुलुणा तरसमाप्र-
 स्त्याज्य इति युक्तिः । गुणादवस्य ॥ ४५६ ॥

विरहेण मंदरेण व हिअअं दुद्धोअहिं व यडिऊण ।

उम्मूलिआइ अब्बो अम्हं रअणाइ व मुहाइ ॥ ४७७ ॥

१. 'बलं च तेजः' occurs twice in

this verse which is obviously

wrong.

२. P. 305.

३. उर्वरिआ P.

४. उर्वरिताः P.

५. P. adds उगदि after इह

६. वेरयागणानां for वेरया गणना P.

विरहेण^१ मन्दरेणैव हृदयं दुग्धोदधिमिव मथित्वा ।

उन्मूलितानि^२ कष्टमस्माकं रज्जानोव मुहानि ॥

काचिद्विरहिणी प्रियानयनाय त्वरयन्ती स्वावस्थां वर्णयन्ती सखीमिदमाह—
विरहेणेति । हृदयं मथित्वा विरहेण अस्माकं सुखान्युन्मूलितानोत्पन्नवयः । यथा मन्दरेण
दुग्धोदधि मथित्वा रज्जान्युन्मूलितानि तथेत्यर्थः । अयो^३ दुःखमूचने । निष्पापत्वेन
शुक्लत्वेन हृदयदुग्धोदध्योः साधर्म्यम् । भर्तुरसंसर्गे स्त्रीनां विशिष्टभोजनाद्यपि न सुखा-
येति धर्मः । कुशलाश्च विमृश्य सारमुद्धरन्तीति नीतिः । संसारिणां निष्परिपन्थीनि
सुरानि न सम्भरन्तीति युक्तिः । अनेकेवेयमुपमा । शालवाहनस्य ॥ ४७७ ॥

उज्जुअरण ण त्सइ वंक्कम्मि वि आअमं विअप्पेइ ।

एत्थ अहव्वाइ मए पिए पिअं कइ णु काअव्वं ॥ ४७८ ॥

अज्जुअरते न तुप्यति वक्केऽप्यागमं^४ विकरयति ।

अत्राभव्यया मया प्रिये प्रियं कथं नु कर्तव्यम् ॥

काचित्कुलस्त्री व्युत्पन्ना चतुरा सुरतेनापरितुष्टाऽऽत्मानमेवोभालभने—उज्जुअरण
येति । अज्जुकेन यन्थोक्तिव्यतिक्रमेण तुप्यति प्रिये विकारिणीं निस्सम्बद्धां विकल्पयति
प्रिये मयाभव्यया कथं नु प्रियं कर्तव्यमित्यन्वयः । नु प्रश्ने कर्तव्यमेवेत्यर्थः । अज्जुनैव
व्यवहारेण धर्मोपचय इति धर्मः । दुर्विदग्धः सर्वथा रञ्जयितुमशक्यः । तदुक्तम्—

अज्ञः सुखमाराध्यः सुखतरमाराध्यते विशेषज्ञः ।

ज्ञानलवदुर्विदग्धं ब्रह्मापि नरं न रञ्जयति ॥

(इति नीतिः) मुमुक्षुणा संनारानपेक्षेण व्यवहरणीयमिति युक्तिः । अन्वयलक्ष्याः ॥ ४७८ ॥

बहुविहविलासरसिए सुरए महिलाण को उवज्झाभो ?

सिक्खइ असिक्खिआइ वि सच्चो णेहाणुबंधेण ॥ ४७९ ॥

बहुविधविलासरसिके^५ सुरते^६ महिलानां क उपाध्यायः ?

शिच्यते^७ अशिक्षितान्यपि सर्वे, स्नेहानुबन्धेन ॥

१. P. adds इव after विरहेण.

२. अन्यथो for उन्मूलितानि कष्टम् P.

३. अवो for अथो P

४. अधिकारिणी for अप्यागमम् P.

५. Supplied by the Editor.

६. भूने for ०रसिके P.

७. सुरते is missing in P.

८. शिक्षिते for शिच्यते P.

९. P. adds खलु before सर्वे.

क्याचित्कापि पृष्ठा स्त्रीणां सुरते क उपदेष्टेति सा तां वदति—बहुविहेति । श्रुते पूर्ये । महिलानां स्त्रीणाम् । अत्र हेतुमाह—खलु निश्चये स्नेहस्यानुबन्धेन सम्बन्धे-
नाशिक्षितान्यपि सर्वे; शिक्षयते उपदिश्यते । अत्र च स्वाभाविक एव स्नेह उपदेष्टेति
भावः । सुरतवैदग्ध्यात् पत्युरात्मनो बहुचारिणीत्त्रशङ्कानिरासार्थमात्मनोऽनुरागं च
सूचयन्ती कापीदमाह । धर्माधर्मयोरुपदेष्टाऽन्यो न भवति किन्तु जन्मान्तरीय
एवाभ्यासस्तद्धेतुरिति धर्मः । तात्पर्यविशुद्धयैव धीमन्तः सकलमर्थं जानन्तीति नीतिः ।
बहुधाप्युपदेशविस्मर्तारं शिष्यमुपाध्याय आहेति युक्तिः । कहिलस्य ॥ ४७६ ॥

वण्णवसिए विअत्थसि सच्चं चिअ सो तुए ण संभविओ ।

ण हु होंति तम्मि दिट्ठे सुत्थावत्थाइ अंगाइं ॥ ४८० ॥

वर्यावशिते^१ विकत्थसे सत्यमेव स त्वया न सम्भावितः^२ ।

न खलु भवन्ति तस्मिन् दृष्टे^३ स्वस्थावस्थान्यङ्गानि ॥

सखि ! तव नयनानन्दकरः प्रियंगुरयामः प्रियतमो मयाथ दृष्ट इति वदन्तीं सखी
कापि सानुरागमिदमाह—वण्णवसिए इति । मया स दृष्ट इत्येव विकत्थसे आत्मश्लाषां
करोपीति तात्पर्यम् । अदर्शने हेतुमाह—न खल्वित्यादि । वर्यामात्रे तव स्पृहा भूता
न तेन सममालापादिभूदिति भावः । अरण्यरसिके वर्त्तस इत्येवं कापि, स चासाधी-
यानिवावभाति । परेषां गुणदोषविकत्थना न कार्येति धर्मः । असति कार्ये कारणा-
वैयर्थ्यं कल्पनीयमिति नीतिः । विषयपरवशो मनागपि न स्वस्थायते इति युक्तिः ।
वराहस्य ॥ ४८० ॥

आसण्णविवाहदिणे अहिणववहुसंगमुस्सुअमणस्स ।

पढमघरिणीअ सुरअं वरस्स हिअए ण संठाइं ॥४८१॥

आसन्नविवाहदिने अभिनेववधूसङ्गमोत्सुकमनसः ।

प्रथमगृहीत्याः सुरतं वरस्य इदये न सन्तिष्ठते ॥

सन्निष्ठविवाहस्य कस्यचित् प्रथमवधूरतं न हृदयङ्गमं भवतीत्येकाऽपरस्याः
कथयति । यथानुपमुक्ता कान्ता समुत्कण्ठयति न तथोपमुक्तेति कोऽपि सखायमाह वा—
आसन्नेति । अधिविन्नायामिदं न विधेयमिति धर्मः । 'कृतसापन्निकाऽध्युदाऽधिविन्नाय
स्वयंवरा, इत्यमरः^४ । स्वरूपमज्ञात्वान्यस्मिन् प्रीतिं विधाय पूर्वस्मिन् प्रीतिमाजनेऽव-

१. वशीकृते for वशिते P.

२. दृष्ट for सम्भावितः P.

३. P. adds न before दृष्टे.

४. सुस्था० for स्वस्था० P.

५ अभि is missing in P.

६. II. 6. 7.

धीरणा न कर्तव्येति नीतिः । सुमुच्चैः कृतमपि विषयोपभोगमकृतमेव मन्यन्त इति युक्तिः । सेनेन्द्रस्य ॥ ४८२ ॥

जइ लोकणिदिअं जइ अमंगलं जइ विमुक्कमज्जाअं ।

पुप्फवइदंसणं तह वि देइ हिअअस्स णिन्वाणं ॥४८२॥

यदि' लोकनिन्दितं 'यद्यमङ्गलं 'यदि 'विमुक्तमर्यादम् ।

पुष्पवतीदर्शनं तथापि ददाति हृदयस्य निर्वाणम् ॥

अविहितेऽपि दिने प्रेयसीसमागमो... ह्येकः प्रेयस्या वा निरतो वदति—जइ इति । भिन्ना त्यक्ता मर्यादा धार्मिकायां येन तद्दर्शनम् । पुष्पवती रजस्वला । निर्वाणं सुखम् ।

यश्च यत्रानुरक्तः स पापेऽपि न निवर्तते । तदुक्तम्—

जाने तपसो वीर्यं सा चाला परवतीति मे विदितम् ।

नच निम्नादिव सलिलं निवर्तते मे ततो हृदयम् ॥

अस्यां च दृढसौहृदं कान्त आह । ऋतुदर्शनादि पापजनकमिति धर्मः । पापीयसा सममतिप्रसङ्गो न विधेय इति नीतिः । अकृत्येऽपि मनश्चलते, तेन तन्नियमयेदिति युक्तिः । निःसहस्य ॥ ४८२ ॥

ण वि तह अइगरुण वि तम्मइ हिअए भरेण गब्भस्स ।

जह विवरीअणिहुअणं पिअम्मि सोणहा अपावन्ती ॥४८३॥

नापि तथातिगुरुकेयापि ताम्यति हृदये^५ भरेण^५ गर्भस्य ।

यथा विपरीतनिधुवनं प्रिये स्नुषाऽप्राप्नुवती ॥

इयं गर्भभारेणातिक्रियेति वदन्ती काञ्चित् परिहासिनी रतितन्त्रपण्डितात्व-
मात्मन सूचयन्ती कापीदमाह—या वि तहेति । अप्राप्नुवन्ती ताम्यतीत्यत्राप्यन्वे-
त्यावृत्त्या । गर्भवती ऋतुमती । स्त्रीयादीनां धर्मशास्त्रे कामशास्त्रे च रतिनिषेध इति धर्म ।
आत्मीयेनापि क्लेशेन प्रभोराराधनं विधेयमिति नीतिः । गर्भादिक्लेशं विचिन्त्य संसार-
बन्धच्छिदायै यत्तनीयमिति युक्तिः । तस्यैव ॥ ४८३ ॥

अगणिअजणाववाअं अवहत्थिअगुरुअणं वराईए ।

तुह गलिअदंसणासाइ वलिउं चिरं रुणं ॥ ४८४ ॥

१. यद्यपि for यदि P.

८. यदि वा for यदि P.

३. यद्यपि for यदि P.

४. भिन्न० for विमुक्त० P.

५. Abhi. Sāk. III.2.

६. ति is missing in P.

७. हृदयभारेण for हृदये भरेण P.

अगणितजनापवादमपहस्तितगुरुजनं वराग्या ।

तव^१ गलितदर्शनाशया बलितं चिरं रुदितम् ॥

महतापि अमेगालब्धदर्शनायाः कस्याश्चिदनुरागाविशयं वैक्तव्यं च प्रतिपादयन्ती
दूती नायकमाह—अगणित इति । आद्यमुभयं वाक्यं क्रियाविशेषणम् । गतिनया-
ऽगुण्या । बलितुं गन्तुं, बलवदधिष्मिति वा क्रियाविशेषणम् । बलिस्त्वा गत्वेति वा ।
अनुरागाकृष्टदया गुरुजनमपि नापेक्षन्त इति रुदस्यम् । जनापवादो गुरोस्तिरस्धारश्च
वारणाय इति धर्मः । आशाभङ्गो न कर्तव्य इति नीतिः । रोदनादिकष्टं दृष्ट्वा संसारे
विरक्तेन भवितव्यमिति युक्तिः । हरिराजस्य ॥ ४८४ ॥

हिअभं हिअए णिहिअं चित्तालिहिअ च त्तुह मुहे दिद्धी ।

आलिङ्गणरहिआइं णवरं खिंज्जंति अंगाइं ॥ ४८५ ॥

हृदयं हृदये निहितं चित्तालिखितेव तत्र मुसे दृष्टिः ।

आलिङ्गणरहितानि^२ केवलं क्षीयन्तेऽङ्गानि ॥

कमनीयनायकस्य लब्धदर्शनमुज्ज्वलितनादिकमभिलषन्ती काचित्सन्दिशति—
हिअभमिति । निहितमारोपितं हृदये तव । चित्रे लिखितं यथान्यत्र न याति
तथा दृष्टिस्तव मुखे स्थिता । अपरशरीरायां सम्बन्धरहितानामालिङ्गनदुःस्थितम-
वस्थानमतस्तानि क्षीयन्ते कृशानि जायन्ते । सिञ्चन्तीति पाठे शीर्यन्त इत्यर्थः ।
महानुभावा यथाभिज्ञपितस्फादानेन अर्थिजनं तोषयन्तीनि धर्मः । परेषां हृदयसन्तोषः
कर्तव्य इति नीतिः । सांसारिकी दुस्वस्थामालोभ्य मुक्तौ यतनीयमिति युक्तिः । अस्यां
गाथायां पूर्वगाथार्थावसानमिति । विदग्धस्य ॥ ४८५ ॥

अहं विभोअतणुई दुसहो विरहाणलो चळं जीअं ।

अप्पाहिज्जउ किं सहिं ! जाणसि तं चेअ जं जुत्तं ॥ ४८६ ॥

अहं वियोगतन्वी दुस्सहो विरहानक्षलं^३ जीवम् ।

अभिधीयतां^४ किं सखि ! जानासि त्वमेव ययुक्तम्^५ ॥

१. तद० for तव P.

२. फि० for रि० Weber.

३. दुःस्थितानि for रहितानि P.

४. P. reads नैदं for दुः०.

५. चलो जीवः for चलं जीवम् P.

६. सन्दिश्यताम् for अभिधीयताम् P.

७. वयस्य for ययुक्तम् P.

दशमीभवस्थां गन्तुर्दुस्सहमपि किं त्वया प्रियस्य सन्देष्टप्रमिति सख्या भणिता सा तामाह—अहमिति । प्रार्थनाभङ्गभयेन स्वामवस्थामेव निवेदयन्ती न पुनरात्माभिलाषं प्रकाशते इति त्वमेव युक्तं वदेरिति तात्पर्यम् । सन्त आपद्भवस्य विमृश्य स्वयमेव निस्तारं चरन्तीति धर्मः । निस्तृष्टार्थदूते कार्यमात्रोद्देशे कृते तत्साधनोपायं स एव जानातीति नीतिः । जीवादीनामनित्यतां प्रतिपादयन् कश्चिच्छिष्यं बोधयतीति युक्तिः । अजयस्य ॥ ४८६ ॥

तुह विरदुज्जागरओ सिविणे वि ण देइ दंसणसुहाइ ।

चाहेण पहालोअणविणोअणं से हअं तं पि ॥ ४८७ ॥

तव विरहोज्जागरकः^१ स्वप्नेऽपि न ददाति दर्शनसुखानि ।

चाप्पेण पथालोकनविनोदनं तस्या^२ हतं तदपि^३ ॥

कस्य कृते कस्याश्चिन्नायिकायाः सखीदूती अनुरागातिशयं निवेदयति—तुह इति । उज्जागरणं कर्तुं स्वप्नेऽपि दर्शनसुखानि न ददाति जागरणे स्वप्नाभावात् । एवं येन पथा त्वमवलोकयसे तत्पथाजोक्तेन यद्विनोदनं सुखं तदस्यास्त्वयि चाप्पेण हतं दूरीकृतमित्यन्वयः । कलहान्तरितेयम् । क्रोधपरायां सर्वप्रकारेण हानिर्भवतीति । तदुक्तम्—‘यशसस्तपसश्चैव क्रोधो नाशकरः परः’ इति ॥ रोपाद्विधेयमप्यवधीर्य दुःखमनुभवन्तीति नीतिः । स्वप्नसुखज्जागरणसुखं ज्ञानिनो भावयन्तीति युक्तिः । महादेवस्या ॥ ४८५ ॥

अण्णावराहकुविओ जह तह कालेण गच्छइ पसाअं ।

वेसत्तणावराहे कुविअं कह तं पसाइस्सें ॥ ४८८ ॥

अन्यापराधकुपितो यथातथा कालेन गच्छति प्रसादम् ।

द्वेष्यत्वापराधे^४ कुपितं कथं त प्रसादयिष्यामि ॥

काचित् पुरुषान्तरप्रसङ्गेन कृतापराधाऽननुरक्तं नायकमनुकूलयन्ती सोपालम्भं स्वयमेव विमृश्य वदति—अपराधावराहेति । अन्यः साधारणः । अहं तव द्वेष्येति बद्धमूलापराधेन कुपितम् । ‘अनुरक्तं न विरागयेत्’ इति धर्मः । निपुणमतयो यत्र कार्यसिद्धिं नाकलयन्ति तत्रोद्यमं न कुर्वन्तीति नीतिः । कृतापराधेऽपि क्षमाशीला युक्तिभाजो भवन्तीति युक्तिः । वनगजस्य ॥ ४८८ ॥

१ दुःख० for दुस्सह० P.

२ विरहे उज्जागरणं for विरहोज्जागरक.P.

३ अस्या for तस्या P.

४ त्वयि for तदपि P.

५ पसापमि for पसाइस्सें W.

६ ० प्रकुपितो for ० कुपितो P.

७ ० पराध० for ० पराधे P.

दीससि पिआद् जंपसि सवभावो मुहअ ! एत्तिओ चेअ ।

फालेड्ऊण हिअअं साहसु को दावए कस्त ॥ ४८९ ॥

दरयसे^१ प्रियाणि जल्पसि सज्जावः सुमय ! एनावानेव ।

पाटयित्वा हृदयं कथय को दर्शयति^२ कस्य ॥

काचिद् हृदयविसंवादिनं नायकमुपालभते । विमनस्कनायकस्य प्रबोधं कुर्वती वा काचिद्भक्ति-दीससीति । अपि तु न कोऽपीति शेषः । तत्र च बाह्योपचारेण छलि-त्ताऽहं, न पुनस्तत्र दुष्टाशयत्वं ज्ञातमिति भावः । प्रियमेव सर्वदा वक्ष्यम्, तदुक्तम्— 'सत्यमप्यहितं यस्माद्' इत्यादि । अविसेवादेन व्यवहारः प्रवर्तनीय इति नीतिः । प्रज्ञाद्वैतानन्दरसो वा न शस्यते विभावयितुमिति युक्तिः । राघवस्य ॥ ४८६ ॥

उअअं ल्हदिउ उत्ताणिआणणा होंति के वि सविसेसं ।

रित्ता णमंति सुइरं रहट्टघटिका इव कापुरिसा ॥४९०॥

उदकं लब्धुमुत्तानितानना^३ भवन्ति केऽपि भविशेषम् ।

रित्ता नमन्ति सुचिरं रहट्टघटिका इव कापुरसाः ॥

काचिदुत्तमा विलासिनी सधनेन दमेन पुरुषेण सद्गता तद्वगोरणेनोपतप्ता भद्रो-भणित्या निन्दन्ती तमेवगन्वापदेशेन वदति—उअअमिति ।^४ उदयमुपचयम् । उत्तानमानने येषां तादृशा भवन्ति । रित्ताः सन्तः सुचिरं नमन्ति केऽपि कापुरसाः । यथा रहट्टघटिका उदकं लब्ध्वा उत्तानानना भवन्ति रित्ताश्च नमन्ति तथेत्यर्थः । सत्पुरसाश्च नता भवन्तीति धर्मः । नतिः कर्तव्येति नीतिः । संसारावधीरव्यापरेण योगिना भक्तिव्यमिति युक्तिः । तस्यैव ॥ ४९० ॥

भागविअसंगमं केत्तिअं व जोणहानलं णइसरम्मि ।

चंदअरपणालणिज्जरणिवहपडंतं ण णिट्ठाइ ॥ ४९१ ॥

भागप्रियसङ्गमं क्रियदिव^५ ज्योत्स्नाजलं नमःसरसि ।

चन्द्रकरप्रणालनिर्जरनिवहपतत्रं^६ निस्तिष्ठति^७ ॥

१. दरयसे is missing in P.

२. दर्शयते for दर्शयति P.

३. उत्तानानना for उत्तानितानना P.

४. P. reads उदयम् for उदकम् in the commentary and para-

phrases it as उपचयम्.

५. क्रियदेव for क्रियदिव P.

६. ० प्रणाल for प्रणाल P.

७. एव बलत्र for एनिवहपतत्र P.

८. निस्तिष्ठति for निस्तिष्ठति P.

काचिद्भ्रमप्रियसमागमा सन्तप्यमाना कामपि सरसी लदयीकृत्य वदति । अन्य-
काराभिसारिका कापि ज्योत्स्नाद्वेपाहूती सनिर्वेदमाह—भ्रमेति । भ्रम प्रियसङ्गमो येन
तत् । ज्योत्स्नैव जलं कर्तुं । नभ एव सरस्तत्र । न नितिष्ठति निष्ठां समाप्तिं न गच्छति
किन्तूपचीयत इत्येव । चन्द्रस्य कर एव प्रणाडस्तस्माभिर्भरनिवहेन बलत पतत् ज्योत्स्ना-
जलम् । निर्वातीति पाठे नाशं न यातोत्यर्थं । स्वकार्यपराः पापीयांस उपकारिणां द्विपन्तीति
धर्मः । सति स्वकार्यविरोधेऽनुकूलिनमपि नीतिमन्त परिहरन्तीति नीतिः । तत्त्वज्ञाने-
नाप्यविद्याप्रपञ्चजनितो मोहो नाशयितुमशक्य इति युक्तिः । दूरमानस्य ॥४६१॥

सुन्दरजुआणजणसंकुले वि तुह दंसणं विमगंती ।

रण्णे न्व भमइ दिट्ठी वराइआए समुच्चिगगा ॥ ४९२ ॥

सुन्दरयुवजनसङ्कुलेपि तव दर्शनं विमार्गयन्ती ।

अरण्ये इव भ्रमति दृष्टिर्वराकिकायाः समुद्रिमा ॥

कान्ते कस्या अपि दर्शनसतृष्याया अनुरागातिशयं निवेदयन्ती सखी वदति-
सुन्दरेति । विशेषतो मार्गयन्ती अनुसन्दधाना । अरण्ये निर्मानुष इव । वराकिकाया
दीनायाः । अनुद्रिमा त्वदर्शनप्रत्याशयाऽत्रस्ताऽविदितखेदा । 'ओ विज्ञो भयचलनयोः' इति
पाठुः । धार्मिका अधार्मिकबुद्धेऽपि धर्मेकदृष्टयो भवन्तीति धर्मः । स्वेष्टसिद्धयै कृतोद्यमा
अनायासं न गणयन्तीति नीतिः । अन्तःप्रमोदयुक्तानां दृष्टिश्च शून्यैव भ्रमतीति युक्तिः ।
विरहविलासस्य ॥ ४६२ ॥

जइ ण छिवसि पुप्फवइं पुरओ ता कीस वारिओ ठासि ।

छित्तो सि चुलचुलंतेहि धाविऊण अम्ह हत्थेहि ॥४९३॥

यदि न स्पृशामि पुष्पवतीं पुरतस्तत्किमिति वारितस्तिष्ठसि ।

स्पृष्टोसि चुलचुलायमानैर्धौवित्वाऽस्माकं हस्तैः ॥

पुष्पवत्याः स्पर्शं वारितोऽपि प्रियो हस्तौ च प्रसार्य स्वयं स्पृष्टः सन्नद्रिप्रस्तव्या
भद्रं न कृतमिति वदन्तं तमेव काचिद्ब्रूति—जइ इति । चुलचुरायमाणाभ्यां स्पर्शकण्डू-
युक्ताभ्यां हस्ताभ्यां स्पृष्टोसि न मयेति शेषः । धावित्वा गत्वा । निषिद्धं दूरत एव परि-

१. युव is missing in P.

२. वि is missing in P.

३. अनु० for समु०

४. इति is missing in P.

५. चुलचुरायमाणाभ्याम् for चुलचुलाय-
मानैः P.

६. ०स्मद्धस्ताभ्याम् for ०स्माकं हस्तैः P.

तैश्चमिति धर्मः । अरुष्ये निवारितो यो न तिष्ठति सोऽष्टकलं भुनक्तीति नीतिः ।
निपेव्यमायो मारोऽधिकाधिकामाकाङ्क्षां जनयतीति योगिना परिहर्तव्यः स इति
युक्तिः । प्रवरसेनस्य ॥ ४६३ ॥

उज्जागरअकसाइअगुरुअच्छी मोहमंडणविलवखा ।

लज्जइ लज्जालुइणी सा सुहअ ! सहीण वि वराई ॥४९४॥

उज्जागरकैकपायितगुस्कात्ती मोघमण्डनविलक्षा ।

लज्जते लज्जाशीता^१ सा सुभग ! सखीभ्योऽपि^२ वराकी ॥

कृतमण्डनायाः कान्तागमनमाकाङ्क्षन्त्याः प्रियो नागत इति खण्डिताया
अवस्थां दूतो नायकमाह—उज्जागरेति । उज्जागरयाकपायितं लोहिते गुरुके अक्षिणी
यस्या । मोघेन प्रियानागमनान्निष्फलेन मण्डनेन विलक्षा उद्विप्ता । 'कपायो रसमेदे च
सुरभौ, लोहिते त्रियु' मेदिनी । 'मोघा स्त्री पाटलायां स्यादीननिष्कलयोस्त्रियु ।'
मेदिनी । खण्डितेयम् ।

कृतश्चिन्नागतो यस्या उचिते वासके प्रिय ।

तदनागमसन्तप्ता खण्डिता सा मता यथा ॥

इति । प्रारब्धं धर्मकर्म सर्वथा निर्वाह्यमिति धर्मः । स्वामिना कृतोऽपमानः सन्तापहेतु-
रिति नीतिः । अप्राप्तन्नक्षोपदेशस्य वेशादिप्रहृष्टं लज्जाकरमिति युक्तिः । दुर्लभराजस्य
॥ ४६४ ॥

अइकोवणा वि साम् रुआविआ गअवईअ सोण्हाए ।

पाअपडणोणआए दोसु वि गलिणसु वलणसु ॥४९५॥

अतिकोपनापि श्वभू रोदिता गतपतिकया^३ स्तुपया ।

पादपतनावनतया^४ द्वयोरपि गलितयोर्वलययोः ॥

प्रोपितपतिकायाः स्तुपायाः श्वभ्राश्वर्यावन्दनं कुर्वत्या अवनतयोर्हस्तयोरच्युतयोः
कोपनापि सा श्वभू रुदितेत्येकाऽपरस्यै कथयति—अद इति । इयमेतादृशी मत्सुतस्य
विरहे क्षामा यतः करयोर्वलयध्रंशो भवतीति रोपत्यागात्कारण्येन रोदनमुक्तम् ।

१. 'क' is missing in P.

२. लज्जालुः for लज्जाशीला P.

३. सखीनाम् for सखीभ्यः P.

४. P. 159. V. 77-78.

५. P. 84 V. 4. Medinī reads

मोघोऽस्त्री for मोघा स्त्री.

६. गृहपति० for गतपतिकया P.

७. ० वनता for ० वनतया P.

वञ्जयथोरिति सप्तमीयम् । विपद्भतेनापि मान्याना माननाऽञ्जयमेव विधेयेति धर्म ।
सेवाक्लेशेन रुष्टस्य मनो द्रवनीति नीति । सज्जानमपि कोपमुत्सृज्य योगिना द्यादिक्रमेव
विधेयमिति युक्ति । विदग्धस्य ॥ ४६५ ॥

रोवंति च्व अरण्णे दूसहरइकिरणफससंतत्ता ।

अइतारझिळ्ळिविरुएहि पाअवा गिम्हमज्झण्हे ॥ ४९६ ॥

रुदन्तीवारण्ये दुस्सहरविकिरणस्पर्शसन्तत्ता ।

अतितारभिक्षीविरुतै^१ पादपा म्रीष्ममध्याहे ॥

काचिदसती जनाकीर्या एव स्थाने आराय स्वीयमरण्ये सङ्केतगमन निवेदयन्ती
वदति—रोवति वेति । पादपा रुदन्तीवेत्यन्वय । ओशब्दे दु खसूचने । मीरुक्
भिक्षुरुआ इति प्रसिद्ध कृमिभेद । म्रीष्ममध्याहे एततरविकरस्पर्शज सन्ताप एव
पादपाना रोदने हेतुरुत्प्रेक्षा । मध्याह्नसमये तत्रातपादिविरहात् पादपतलेऽभिसारस्थान
मतिसापीय इति सूचनम् । मृताऽयमेव स्थावरा जायन्त इति धर्म । सेवकै स्वपरिश्रमेण
स्वामी बोधनीय इति नीति । स्थावरा अपि सुखदु खज्ञा, किमुत मानुषा इति युक्ति ।
दुर्लभराजस्य ॥ ४६६ ॥

पदमणिलीणमहुरमहुलोहिल्लालिलवद्धसंकार ।

अहिमअरकिरणणितरवचुविअं दलइ कमलवण ॥ ४९७ ॥

प्रथमनिलीनमधुरमधुलुब्धा^२लिङ्गलवद्ध^३म्हकारम् ।

अहिमकरकिरणानिकुरुम्बचुम्बित दलति कमलवनम् ॥

कमलवर्णानन्याजेन सङ्केतसरस्नीर्थागमनमात्मनो जारे आवयन्तीदमाह—
पढमेति । तिरुग्ग्व समूह । 'तिरुग्ग्व कदम्बकम्' अमरे । चुम्बित स्पृष्टम् । दलति
विकसति । प्रातर्धर्मकरणसमयविक्षापनमिदम् । तदुक्तम्—
उपस्युपसि यत्कान किञ्चिदभ्युदिते रवौ ।
प्राजापरयेन तत्तुल्य महापातकनाशनम् ॥

[इति धर्म^४] कस्याप्युपचय कस्याप्यपचय इति नीति । रविकिरणवन्निमल-
ज्योति स्वरूपज्ञानस्पर्शेन हृत्पद्मप्रकाशो भवतीति युक्ति । परमेश्वरस्य ॥ ४६७ ॥

१ ०मीरुक्कृतै for ०भिक्षीविरुतै P.

२ ० लोभिष्ठा० for ० लुब्धा० P.

३ वद्ध is missing in P.

४ ० रु च for ० रुग्ण० P

५ P 129 V 50

६ Supplied by the Editor

गोचक्रखलणं सोऊण पिअअमे अज्ज तीअ खेणदिअहे ।

वज्जमहिस्स माल व्व मंडणं उअह पडिहाइ ॥ ४९८ ॥

गोत्रखलणं श्रुत्वा प्रियतमे अद्य तस्याः क्षणदिवसे ।

वध्यमहिपस्य मालेव मण्डनं परयत* प्रतिभाति ॥

सरुयाः सौभाग्यं सपत्न्या मनोदुःखं व्यञ्जयन्ती कापीदमाह—गोत्रेति । गोत्रं नाम । नाम गोत्रं पुलं गोत्रमिति धरणिः । क्षण उद्धव उत्सव इत्यमरः^१ । वध्यमहिपस्य महाष्टस्या^२...माला यथा शोभते तथा अस्या अपि । अन्यस्या नाम्नि माहेऽन्यस्या नामप्रहे मण्डनं न शोभत इति, यतः 'प्रियेषु सौभाग्यफला हि चाहता' इति कालिदासः^३ । बल्यर्थक पशुर्यादि ? (हः) इति धर्मः । इदयस्वास्थ्यजनकं कर्माचरणीयमिति नीतिः । सांसारिकसुखविरक्तस्य मण्डनादि न धृतिमुत्पादयतीति युक्तिः । दुर्द्धरुडस्य ॥ ४९८ ॥

महमहइ मलअवाओ अत्ता वारेइ मं घराणिंति ।

अंकोल्लपरिमलेण वि जो खु मुओ सो मुओ चेअ ॥४९९॥

महमहायते मलयवातः श्वभ्रूर्वारयति^४ मां गृहान्निर्वान्तीम्^५ ।

अंकोल्लपरिमलेनापि यः खलु^६ मृतः स मृत एव ॥

यसन्ते काञ्चित् प्रोषितपतिकामन्यत्र नीयमानां काञ्चिज्जरी वारितवती तस्यै सा वदति । कापि विरहोत्कण्ठिता सख्यामात्मावस्थां वा कथयति—महमहइ इति । महमहायते नानाकुसुमसौरभयुक्तो भवति । अङ्कोलोऽशोक इति भट्टटीका । अंकोठ इति ट्वर्गायद्वितीय. पाठः । मलयमारुतसम्पर्क^७...शयसन्तापमाकलय गृहेभ्यो निर्गच्छन्ती मां विफलं श्वभ्रूर्निवारयति यतो गृहोपान्तस्थिताशोकपरिमलोपि मम दुस्सहस्तेन चेन्न मृतास्मि नदा मामकममग्यामिति भावः । सत्यपि नाशहेतौ सत्यो दुश्चारिण्यो न भवन्तीति

१. तस्या अद्य for अद्य तस्याः P.

२. छण० for खण० Weber

३. परयतः for परयत P.

४. Cf कम्पोऽय क्षण उद्धपो मह उद्धव उत्सवः I. 7. ३४.

५. The reading is corrupt. A few syllables are missing here.

६. Kumāra V. 1.

७. वारयति is missing in P.

८. P. reads गृह.....for गृहान्निर्वान्तीम् ।

९. यो न for यः खलु P.

१०. A few syllables are missing here.

धर्मः । एकेनोपायेन साध्ये कार्ये उपायान्तरापानो न दोषाय, उपायस्य उपायान्तरा-
दूपकत्वादिति नीतिः । अनियतं सांसारिकसुखं हेयमिति युक्तिः । माधवस्य ॥४६६॥

मुहपेच्छओ पई से सा वि हु सविसेसदंसणुम्मइआ ।

दो वि कअत्था पुहइं अमहिलपुरिसं व मणंति ॥५००॥

मुखप्रेक्षक पतिस्तस्या ^१ मापि एतु ^२ मविशेपदर्शनोन्मत्ता ।

इतपि कृतार्थो प्रथिवीममहिला^३पुरुषामिव मन्येते ॥

कयोश्चिन्मिथुनयोरन्योन्यानुरागं सूचयन्ती तत्कान्ताया असाध्यतामाह—
मुहेति । महिला स्त्री । जगति नान्यन्मिथुनमस्तीति भावः । सौदाम्पत्यं लोकद्वयसाधकम् ।
तदुक्तम्—

परस्परानुरागश्च दम्पत्योरतिदुर्लभः ।

स्वर्गोऽपि यत्र धर्मोऽपि त्रिशर्गश्च प्रवर्तते ॥

इति (धर्मः) । स्वामिसचिवयोरन्योन्यानुरागो वृद्धिहेतुरिति नीतिः । रागो बन्धहेतुः,
स च सर्वात्मना त्याज्य इति युक्तिः । कण्ठाभरण्ये^४ प्रथमानुरागान्तरे सहार्थान्वयोऽयम् ।
रागोऽनु सह वेत्यनोऽत्र पूर्वाद्धे रञ्जयत्यर्थः । प्रथमानुरागो सहभावेन सिद्धः, तदनन्तरेऽपि
तथैवानुवर्तते इति । शालवाहनस्य ॥ ५०० ॥

इह पञ्चमं समाप्यते सुललितपदवर्णसुन्दरं सरसम् ।

गाथाशतं नराधिपशालवाहननिर्मिते कोपे ॥

पञ्चमशतसमाप्तिगाथामाह—इहेति । इह पञ्चमं गाथाशतं समाप्यत इत्यन्वयः ।

इति हारिताम्रध्रीपीतान्बरकृताया सप्तशत्याष्टीकाया पञ्चमं गाथाशतम् ॥

रइकेलिहिअणअंसणकरकिसलअरुद्धणअणजुअलस्स ।

रुद्धस्स तइअणअणं पन्वइपरिउंविअं जअइ ॥ ५०१ ॥

रतिकेलिहृतनिवसनकरकिसलयरुद्धनयनयुगलस्य ।

रुद्रस्य तृतीयनयनं पार्वतीपरिचुम्बितं जयति ॥

१. अस्याः for तस्याः P.

२ स is missing in P.

३ ०न्म० is wanting in P. Space
is left blank

४. ०लपरा० for ०ला० P.

५. Supplied by the Editor.

६. P. 325. SK adds उत्तरार्धे राज-
त्यर्थे. before प्रथमानुरागे and
reads सहसिद्धभावेन for सिद्ध-
भावेन

७ ०वृत्त० for ०हृत्त० P.

८. ०किसलय० for ०किसलय० P.

बहुविघ्नशङ्कया पृष्ठशतोपक्रमे तद्धारणाय भगवतो महेश्वरस्य स्तुतिमुखेन
नमस्कारगाथामाह—रङ्गैलीति । निवसनं वक्ष्यम् ।

नयनयुगकपोलं दन्तवासो मुत्तान्तः

स्तनद्वयललाटं चुम्बनस्थानमाहुः ।

इति । नमस्त्रीदर्शनं निषिद्धं तन्नाचरणीयम् । तदुक्तम्—

अरं भुङ्क्ते चिरं स्नाति दत्तं पुष्पं न जिघ्रति ।

न पश्यति छियं नम्रां मत्प्रियास्तेन साधवः ॥

इति धर्मः ॥ उत्पन्नमतयः कदापि नावसीदन्तीति नीतिः । काप्यवरोधः कापि
तद्विरह इति संसारावस्थां विमृश्य सद्भिरुदास्तव्यमिति युक्तिः । शालवाहनस्य ॥५०१॥

आउच्छणविच्छाअं जाआइ मुहं णिअच्छमाणेण ।

पहिणण सोअणिअलाविणण गंतुं चिअ ण इहं ॥५०२॥

आपृच्छनविच्छायं जायायां मुखं निरीक्षमाणेन ।

पथिकेन शोकनिगडायितेन गन्तुमेव नेष्टम् ॥

प्रवासगमनोद्यतः कोऽपि प्रेयसीसंवादा ..स्याश्च मुखं दृष्ट्वा गन्तुमेव न शक्नो-
सीत्येकाऽपरस्यै कथयति । काञ्चिदभिलषतो नायकस्य प्रत्याख्यानार्थं तत्पत्न्युरागमनं
वा दूती वर्णयति—आउच्छणोति । कारुणिका .. 'हमानाः स्वकार्यमुपेक्षन्त इति धर्मः ।
स्त्रिगधानां दुःख कार्यान्तरवैमुख्यं कारयतीति नीतिः । संसारिण्यां स्नेह एव महानिगड-
बन्ध इति युक्तिः । तस्यैव ॥ ५०२ ॥

सूर्इवेहे मुसलं विच्छुहमाणेण ढइढलोएण ।

एक्कगामे वि पिओ समेहि अच्छीहि वि ण दिहो ॥५०३॥

सूचीवेधे मुसलं विक्षिपता दग्धलोकेन ।

एकग्रामेऽपि प्रियः समाभ्यामक्षिभ्यामपि न दृष्टः * ॥

उपपत्तौ जातानुरागा कापि कुलटा जनवाद्भियाऽवलोकनेपि स्वाच्छन्द्यमलम-
माना कामप्यास्यां लक्ष्यीकृत्य वर्तते—सूर्इवेहे इति । सूचीवेधे मुसलं विक्षिपता

१. आपरन० for आपृच्छन० P.

२. ०या is missing in P.

३. P reads निरीक्ष्य for निरीक्षमाणेन

४. स्नेह० for शोक० P.

५. न तीयम् for नेष्टम् P.

६. A few syllables are missing here

७. This verse is missing in P.

इग्धलोकः संशयमुद्गावयति । अल्पमपि दुश्चरितमतिप्रकाशं यातीति तत्र कार्यमिति धर्मः । गृहेहितेन कार्यं साध्यमिति नीतिः । अयोग्योप्यभ्यासवशेन मुक्तौ प्रभवतीति युक्तिः । विक्रमभानोः ॥ ५०३ ॥

अज्जं पि दाव एकं मा मं वारेहि पिअसहि ! हअंति ।

कल्लि उण तम्मि गए जइ ण मुआ ता ण रोइस्सं ॥५०४॥

अद्यापि तावदेकं मा मां^१ वारय प्रियसखि^२ ! रुदतोम् ।

कल्ये^३ पुनस्त्वस्मिन्गते यदि न मृतो तदा न रोदिष्यामि ॥

भा...से प्रियेण प्रवासयात्रा कर्तव्येति श्रुत्वा कयाचिद्भुदितं सा च सख्या निपिद्धा सा सखीमेवोद्दिश्य वदति—अज्जं पीति । एकं दिनमित्यर्थम् । वारणफलम-
रोदनं तत्र हेत्वभावादेव न भविष्यतीत्यलं रोदनेनेति भावः । मृत्योर्नित्यत्वमाकलय्य
'गृहीत इव केरोपु मृत्युना धर्ममाचरेत्' इति धर्म्यं धर्मत्वरया विधेयमिति धर्मः । उद्विग्नः
कार्यासमर्थो भवतीत्युत्साह आहाय्योऽपि कार्यिणा कर्तव्य इति नीतिः । जीवनानित्यतां
कश्चिच्छब्दे प्रतिपादयतीति युक्तिः । सम्भोगेषु विप्रलम्भजायां प्रेमपुष्टौ मर्यामिति
कथाभरणो । सर्वसेनस्य ॥ ५०४ ॥

एहि त्ति वाहरंतम्मि पिअअमे उअह ओणअमुहीए ।

विउणावेढिअजहणत्थलाइ लज्जोणअं हसिअं ॥ ५०५ ॥

एहीति व्याहरति प्रियतमे पश्यतावनतमुख्या ।

द्विगुणावेष्टितजघनस्थलया लज्जावनतं हसितम्^६ ॥

कस्याश्चित्तुमत्या लज्जावतीत्वं वैदग्ध्यं च सखी वर्णयति—एहि स्तीति ।
उत्सवदिने मत्समीपमागच्छेति प्रेयसि वदति । एतर्हि एतस्मिन्नवसरे । रजोयोगा-
व्यभिचारिनितम्बे वाससा द्विगुणावेष्टनमिति स्त्रीणां विचारः । पापे प्रवर्तमानः स्वामी
सत्कारेणानुजीविता वारणीय इति धर्मः । अनवसरं कुशला इङ्गितेन प्रकाशयन्तीति

१. मां मा for मा मां P.

२. ०सखी for ०सखि P.

३. कल्ये पुनः is missing in P.

४. कम्मिन् for तस्मिन् P.

५. मरिष्ये for मृता P.

६. A few syllables are missing

in P.

७. एतर्हि for पश्यत P.

८. P. reads द्विगुणावेष्टो नितम्बस्य
for the second half of this
verse.

नीति । विषयेभ्य सत्पुरुषा आकृष्यमाया अपि (मनो) निवारयन्तीति युक्ति । तस्यैव
॥ ५०५ ॥

मारेसि कं ण मुद्धे ! इमेण रत्तंतित्खविसमेण ।

मुलआचावविणिग्गअतिरखअरद्धच्छिभल्लेण ॥ ५०६ ॥

मारयसि क न मुग्धे । अनेन रत्तान्ततीदणविपमेया ।

भ्रूलता^१चापविनिर्गततीदणतरार्था^२त्तिभल्लेन ॥

कामपि स्वरूपा युवती कटाक्षेण निरीक्षमायां क्रोऽपि कलाकुशलस्तामुद्दिश्य
वदति—मारेसि क ण मुद्ध इति । अर्द्धांश्च एव भल्लमस्त्रविशेषस्तेनानेन हे मुग्धे । क न
मारयसि । अपि तु सर्वमेव मारयसि । वक्तृस्य मुखस्य अन्ते अन्तिके एकदेशे तीक्ष्णेन
विपमेया भल्लेन । भ्रूलतामय तत्स्वरूप यद्यपि ततो विनिर्गतेन भल्लेन । अन्त स्वरूपे नाशे
ना(न)स्त्रीशेषेऽन्तिके त्रिपु'। मेदिनी ।^३ येन कर्मणा परिवेदना नोत्पद्यते तदेव कर्म कर्तव्यम्
न कश्चिन्मर्मणि स्पृशेदिति धर्म । कुलदा कटाक्षमात्रेणैव पर मारयन्तीति नीति ।
हरति हि इच्छिणाक्षीमित्यादिदर्शनेन योपिता सन्निधान वर्जनोद्यमिति युक्ति । महिषासुरस्य
॥ ५०६ ॥

दिट्ठाइ जं ण दिट्ठो सरलसहावाइ जं च णालविओ ।

उवभारो जं ण कओ त चित्र कलिअं उइल्लेहिं ॥५०७॥

दृष्टया यन्न दृष्ट सरलस्वभावया यच्च नालपित ।

उपचारो यन्न दृत्तस्तदेव कलितं विद्महे ॥

बहवो विद्महे एकस्या स्थानमुपगतास्तत्रैकस्तस्या अनुरागविषय, स च तथा
दर्शनादिविषयो न कृतोऽन्वेऽनुसम्भाविता एव येषा विकल्पो जायत इति तस्या सखी
तामुद्दिश्य वदति—दिट्ठाइ इति । यन्न दृष्टस्त्वयेत्यार्थम् । उपचारोऽन्वागतानुरूपपूजनम् ।
दृष्ट्वा विद्महेऽकलितम् इयमस्मिन् प्रवृत्तेति । यत् एवमाकारेण लोकाकलनभयात्तया
तस्मिन् रूपदर्शनादेरपहव कुन इति भाव । उचितक्रियाया अकरणे लोके शङ्कत इति
धर्म । अपायमपरिभाव्योपायचिन्ता कार्यनाश करोतीति नीति । दृष्ट्यादिविशेषज्ञानी
ज्ञायत इति युक्ति । अपिहितारुय मीलितमिदम् । तदुक्तं कण्ठाभरणे—

१ वक्तृ० for रक्ता० P

२ P adds मय after भ्रूलता

३ ०विनिर्गतेनार्द्धा० for ०विनिर्गत-
तीदणतरार्था० P

४ P 71 V 2 Medini reads
अन्त for अन्त and adds न
before स्त्री

५ P. 177

वस्वन्तरतिरस्कारो वस्तूना मीलितं स्मृतम् ।

विहिताविहिते चैव तद्गुणात्तद्गुणे च तत् ॥

[५०७]

तुह दंसणे सअण्हा सहं सोऊण णिग्गआ जाइं ।

तइ वोलीणे ताइं पआइ वोढव्वआ जाआ ॥ ५०८ ॥

तव दर्शने सनृष्या शब्दं ुत्वा निर्गता यानि^१ ।

त्वयि^२ व्यतिजान्ते तानि पदानि वोढव्या जाता ॥

अत्र यद्दृष्टया न दृष्ट इत्यादिना तदनुरागात्तदर्शनाकाङ्क्षिणी तेन तद्गृह्निकटे गच्छता किमपि भाषितं तच्छ्रुत्वा गृहाच्चिन्निर्गताऽनन्तरं सा यावन्ति पदानि गता तावन्त्यन्येन नीतेति तस्या अनुरागातिशयं पुरुषस्य कृते तत्सखी नायिकाया अवस्थया उपनायकमुत्तरलयति—तुइ दसणे इति । यानि पदानि^३ पदवीर्निर्गता तावन्ति पदानि वोढव्या चढहनीया जाता । अन्येषामित्यार्थम् । त्वदर्शनालाभे जातमोहादेवमिति भाव । प्रत्यक्षेण देवतादिदर्शनार्थमुद्यतस्य तदसम्भवे मनोदुःखं भवत्येवेति धर्मः । कार्या-रम्भे तद्वैफल्यमिति नीतिः । तृष्याया सर्व एवाकृष्यतेऽतः सा न विधेयेति युक्तिः । श्रीमाधवस्य ॥ ५०८ ॥

ईसामच्छररहिण्हि णिच्चिआरेहि मामि ! अच्छीहिं ।

एण्हिं जणो जणम्मिअ णिअच्छए कुह ण झिज्जामो ॥५०९॥

ईष्यामत्सररहिताभ्या^४ निर्विकाराभ्या मातुलान्यत्तिभ्याम् ।

इदानीं जनो जनमिव निरीक्षते कथं न^५ क्षीयामहे ॥

अनुदिन दुर्बलायमाना नायिका कथं त्व दुर्बलात् सख्या पृष्टा सा तामाह— ईसामच्छरेति । ईष्येत्वागौदास्यमात्रप्रतिपादक जनमुदामीनमिव, तथा च स साकूर्तं न मामवलोकतेऽतः कथं न क्षीया भवामीति भावः । ईष्यादि न कार्यमिति धर्मः । निपुण्या दृष्टिविकारेणैव वैरस्यमाकलयन्तीति नीतिः । मुमुक्षुवः सर्वत्र समाना एव भवन्तीति युक्तिः । रेखाया ॥ ५०९ ॥

१. नि is missing in P

२. त्व य is missing in P

३. पदानि is supplied by the Editor.

४. मात्सर्यं for मत्सर P.

५. P. adds मातुलि after रहिताभ्याम्

६. मातुलानि is missing in P.

७. ०क्ष्य० for ०क्ष० P.

८. ल० for न P.

अणं पि किं पि पाविदिसि मूढ ! मा तम्म दुक्खमेत्तेण ।
हिअअ ! पराहीणजणं महंत तुह केत्तिअं एअं ॥ ५१२ ॥

अन्यदपि किमपि प्राप्स्यसि मूढ ! मा ताम्य दुःखमात्रेण ।
हृदय ! पराधीनजनं महत्तव क्रियदेतत् ॥

निजप्रतितापरतन्त्र धमनि नायकमनुकूल यतुं सूचयन्ती कापि हृदयमुपालभने—
अस्यां पीति । हे हृदय ! मूढ ! दुःखमात्रेण सा ताम्य सा स्तानि गच्छ । अन्यदपि
अनिवैचनीयमनिष्टं प्राप्स्यसि । पराधीनं जनं महद् इच्छत् हे हृदय ! तव क्रियदेतत् ?
अपि तु न किमपि, यतोऽन्यवयस्यात्मसात्करणं दुःखमात्रमेवेति भावः । तमु ज्ञातौ
'शामामप्रानां दीर्घः' । शनि मध्यमपुरुषैकवचने रूपम्—ताम्येति । महदिति सम्बोधने
चेति शतृ । 'मात्रं कात्स्न्येऽवधारणे' धरणिः । अशक्यारम्भो दुःखमात्रफलो न कर्तव्य
इति धमः । अन्यदीयस्वाकर्षणं दुःखेनैव भवतीति नीतिः । सांसारिकं सुखं हेयमिति
युक्तिः ॥ ५१२ ॥

वेसोसि जीअ पांसुल ! अहिअअरं सा हु वल्लहा तुज्झ ।
इअ जाणिरुण वि मए ण ईसिअं ददहपेम्मस्स ॥ ५१३ ॥

हेष्योऽसि यस्याः पांसुल^१ अधिकतरं^२ सा^३ खलु वल्लभा तव ।
इति ज्ञात्वापि^४ मया^५ न ईष्यितं^६ दग्धप्रेम्णा ॥

वेसो इति । हृदय ! वल्लभाशय ! दग्धस्य ईदृशस्यानपेक्षितस्य प्रेम्णाः कृते मया न
ईष्यितम्^१ । ईष्याकोपस्य विशेषो न कृतः । यत्र ईदृशोऽपि त्वयि चिन्तां करोमीति
तात्पर्यम् । यद्वा न ईशितं प्रसुत्वेन न व्यवहृतम् । रागाकृष्टहृदया दोषं जानन्तोपि
तत्परित्यागं कर्तुमसमर्था भवन्तीति धमः । अभीष्टस्यानपराधो नीतिः । ज्ञानिना
स्वहृदयेऽपि न विश्वमनीयमिति युक्तिः । रमिञ्जस्य ॥ ५१३ ॥

सा आम सुहअ ! गुणरुअसोहिरी आम णिग्गुणा अ अहं ।
भण तीअ जो ण सरिसो किं सो सव्वो जणो मरउ ॥ ५१४ ॥

१. पांसुल for पांसुल P.

२. हृदय for अधिकतरम् P.

३. मा for सा P.

४. जानन्त्यापि for ज्ञात्वापि

५. तथा for मया P.

६. ईषितम् for ईष्यितम् P.

सा आम सुभग । गुंयारूपशोभनशीला आम निर्गुणा चाहम् ।

मया तस्या यो न सदृश किं स सर्वो जनो प्रियताम् ॥

अन्ना वनिता च स्तुवन्तं क्रान्तं कापि सेष्योऽलम्भमाह—सा आमेति । अमा सेष्यानुमताविति भट्टटीका । असमोऽसाधारणो यो गुणस्तेन शाभिनी, तस्या अपमो जनो जीवत्येवेति ईष्योऽक्त । महता सर्वेषामेव परितोष कर्तव्य इति धर्म । परद्वयानुवर्त्तनेन स्वहानिमप्युरीकृत्य स्वकार्य चिन्तनीयमिति नीति । योगिनस्तु ध्रियन्ते ननु कामचिन्तका भवन्तीति युक्ति । यशसिहस्य ॥ ५१४ ॥

संतमसंतं दुक्खं सुहं च जाओ घरस्स जाणंति ।

ता पुत्तअ ! महिलाओ सेसाउ जरा मणुस्साणं ॥५१५॥

सदसद्दु र सुखं च या गृहस्य जानन्ति ।

ता. पुत्रक । महिला. शेषा जरा मनुष्याणाम् ॥

वैर्याभिलाषात्पुत्रं वारयन्ती कापि कुलवधूप्रशंसामाह । स्वसुताया अवकाशार्थं सधनं कमपि पुरुषमाहरन्ती काचित् कुट्टनी वा शिष्ययति—संतमिति । गृहस्य गृहपतेरिति प्राचीना टीका । तस्सुखदुःखज्ञानात्ता एव महिला, शेषा सुखमात्राभिलाषिण्यः क्षयमात्रहेतुत्वाज्जरा एव मनुष्याणाम् । यथा जरा क्षयहेतुरेकस्तथा ता अपीत्यर्थः ।

गृहाश्रमात्परं नास्ति पुसा स्वर्गस्य साधनम् ।

शीलशौचगुणोपेता यदि भार्या बशानुगा ॥

इति धर्म ।

सम्पत्तौ च विपत्तौ च मरणे च न मुह्यति ।

सा स्वीया ता प्रति प्रेम जायते पुण्यकारणम् ॥

इति । समदुःखसुखो यो न भवति तत्रानुवन्धो न कर्तव्य इति नीति । समदुःखसुखो युक्तपथिकारी भवतीति युक्ति । बहुत्रलस्य ॥ ५१५ ॥

हसिपहि उवालंभा अच्चुवआरेहि खिज्जिअन्वाइं ।

अंमूहि मंडणाइं एसो मगो सुमहिलाणं ॥ ५१६॥

१ P adds असम before गुण

२ रूप is missing in P

३ शोभिनी for शोभनशीला P

४. स is missing in P.

५ वा for च P.

हसितैरुपालम्भा अत्युपचारै खेदितव्यानि ।

अश्रुभिर्भेदजनानि एष मार्गं 'सुमहिलानाम् ॥

काञ्चिद् दृष्ट्वा रूपयौवनसम्पन्ना प्रियापराधलेशेन रक्त वदन्ती काचिद्विद्वैषिणी कुलवधूवृक्ष शिञ्जयन्ती सोपदेशमिदमाह—हसिएहि इति । उपालम्भो नैव परयोक्तव्यः किन्तु हसितै । अत्युपचारै खेदितव्यानि नतु गृहकार्यपरित्यागात् । भण्डन कलह खलीकार सचाश्रत्यागात्तु विरुद्धवाक्यै । इति । ' भण्डन क्वचे युद्धे रानीकारेपि न द्रव्यो ' इति मेदिनी^१ । अयं च कुलस्त्रोण्या धर्म इति धर्म । कुशला कृतेऽप्यपराधे कार्यबुद्ध्या सत्कट कोप न कुर्वन्तीति नीति । सर्वसहिष्णुता मुक्तिरिति कश्चिच्छिष्यमुपदिशतीति युक्ति । कण्ठाभरणे^२ श्लाघनीयमाना ललितेय नायिका । कुमारिलस्य ॥५१६॥

उल्लावो मा दिज्ज उ लोअविरुद्ध त्ति णाम काऊण ।

समुहावडिण को उण वेसे दिट्ठि ण पाडेइ ॥५१७॥

उल्लापो मा दीयता लोकविरुद्ध^४ इति नाम कृत्वा ।

सम्मुखापतिते क पुनर्द्वेष्ये दृष्टिं न पातयति ॥

प्रेयसापमानिताया वृत्तेपि तद्दर्शने चातुरस्क न वृत्तमिति साऽन्यामुपालभमाना वदति । जनापवादभयादकृतसम्भाषणेपि कान्तेऽलमुद्वेगेनेति वदन्ती सखी काप्यतीद सरोप वा प्राह—उल्लावो इति । उल्लापोऽध्यवसायवाक्यमिति भट्टटीका । नाम क्रोधे । ' नाम कोपेभ्युपगमे विस्मये स्मरणेपि च ' इति मेदिनी । नामेति स्थाने । आमेति ईर्ष्यानुमतौ । पातयति वदाति । विपन्नोऽस्त्रीकाश्वासनेनाप्याश्वासनीय इति धर्म । कार्यदत्तद्वया द्विद्वेष्यामपि शिञ्जाया क्रुध्यन्तीति नीति । सुमुल्लावो लोकैषया नापे-
क्षन्ते इति युक्ति । मन्मथस्य ॥ ५१७ ॥

साहीणपिअअमो दुग्गओ वि मण्णइ कअत्थमप्पाण ।

पिअरहिओ उण पुहविं पि पाविउ दुग्गओ चेअ ॥५१८॥

स्वाधीनप्रियतमो दुगतोऽपि मन्यते कृतार्थमात्मानम् ।

प्रियरहितं पुन पृथिवीमपि प्राप्य^५ दुर्गत एव ॥

१ स्व० for सु० P

२ P 120 V 100

३ P 346

४ विरुद्धमिति for विरुद्ध इति P

५ काप्यलीकम् is suggested for काप्यतीदम्

६ प्रिया for प्रिय P

७ लब्धा for प्राप्य P

इदयङ्गनकान्तरहितः कश्चिद्भनेश्वरः सानुतापमिदमाह । अस्त्रीकं कमपि दृष्ट्वा
 कापि कामिनीमुत्कर्षयन्ती वा वदति—साद्रीयेति । स्वाधीना प्रियतमा यस्वेति स्वाधीन-
 प्रियतमः । अतिमान्तसङ्केतसमयां नायिकामुपालभमानो नायकः मरौत्रमिदमाह वा ।
 सौदारभ्यत्यमेव सर्वस्माञ्जोकद्वयसाधनमिति धर्मः । वचनकरः प्रसुः सुगमुत्पादयतीति
 नीतिः । आयत्तशक्तिपुरुषपरिचयेन कृतार्थता भवतीति युक्तिः । ईश्वरस्य ॥५१८॥

किं रुभसि किं व सोमसि किं कुप्यसि तुभ्यु । एकमेकस्त ?

प्रेमं विसं व विसमं माहमु को रुभितं तद् ॥५१९॥

किं रोदिपि किं वा शोचसि' किं कुप्यसि मुतनु ! एकैकस्मै' ।

प्रेम विपमिव विपमं कथय को रोद्धुं शक्नोति ॥

एकभार्यस्यापराधनेशमवाप्य कृतकौपरोदना कान्ता कयाचिनिषिष्योपद्विरपते—
 किं दमसीति । प्रतिपत्ताभावादेवेत्यभिरानम् । यथा विर विसर्पद् रोद्धुं न शक्यते तथा
 प्रेमापोत्वर्थः । प्रेम चेदस्ति तत्र विकृष्टरं ततः किं रोदनादिनेति भावः । कः शक्नोत्यपि
 तु न कोपीत्यर्थः । रोदनादिनिषिद्धं नाचरणीयमिति धर्मः । प्रेभ्योऽशरोधो भङ्गो न कर्तव्य
 इति नीतिः । संसारेऽज्ञं रोदनादिना तद्विपदनाय यत्र कर्तव्य इति युक्तिः । तस्यैव
 ॥ ५१९ ॥

ते अ जुआणा ता गापसंपआ तं च अन्ह तारुणं ।

अवखाणअं व लोओ कहेदि अन्हे वि तं सुणिमो ॥५२०॥

ते च युवानस्ता' ग्रामसम्पदस्तवास्माक तारुणम् ।

श्रौतयानकमिव लोहः कथयति कथमपि तच्छृणुम ॥

गतयौवना काचित्स्वीयं तारुणं लोकमुत्पादाकर्षयन्ती साश्रयां वदति ।
 बार्द्धके तद्व्यानामवपीरव्यान् कापि कुलटा सनिर्वेदं वा इदं प्राह—त अ जुआणा इति ।
 आश्रयान पुरातनम् । काश्चिदनम्युपगच्छन्तीमङ्गीकारवितुं कुट्टीनी यौवनावित्यत्वमाह ।
 'किं करिष्यति सन्दात्मा समर्थेन न यत्कृतम्' इति धर्मः । कालवर्तनं यदुरपघने तत्सङ्घात
 एवेति नीतिः । सर्वमिदमनिव्यमिति युक्तिः । शालवाहनस्य ॥ ५२० ॥

१. किमु शोचसे for किं वा शोचसि P.

२. एका एकस्य for एकैकस्मै P.

३. कथय is missing in P.

४ P. adds च after ता.

५ आश्रयान for आश्रयानक P.

बाहोहभरिभगंडाहराइ भणिअं विलक्खहसिरीए ।

अज्ज वि किं रुसिज्जइ सवहावत्थं गअं पेम्मं ॥५२१॥

वाष्पौषभरितगण्डावरया भणितं विलक्खहसनशीलया ।

अद्यापि किं रूप्यते^१ शपथावस्थां गतं प्रेमं ॥

काचित्सौभाग्यदत्ता प्रियापराधमुपालभ्य गृहीतमाना प्रियेष्णानुनेतुमारब्धा ।
स्वदन्या न मम प्रेयसीति शपथेन प्रत्ययं कारयता प्रियेष्णानुनीचमाना सोपालम्भ-
मिदमाह—बाहोहेति ॥ ५२१ ॥

ण वि तह अणालवंती हिअअं दूमेइ माणिणी अहिअं ।

जह दूरविअंभिअगुरुअरोसमज्झत्यभणिएहिं ॥५६५॥

नापि तथानालपन्ती हृदयं दुनोति मानिन्यधिकम् ।

यथा दूरविजृम्भितगुरुकरोपमध्यस्थभणितैः ॥

...न्ये संज्ञापमिदमाह—न वि तदेति । अधिकं यथा स्यादेवम् । दूरमत्यर्थं
विजृम्भितो गुरुरोपो यत्र । एतादृशैर्मध्यस्थानां भणितैर्यथा हृदयं तापयति न तथानाल-
पन्ती तापयतीत्यन्वयः । मध्यस्थे ? (स्या) दूतो । हृदयकालुष्येण क्रिया न कर्तव्येति
धर्मः । स्निग्धस्य मध्यस्थवचनमपि सन्तापकारि स्यादिति नीतिः । मानरोपादयः
शरीरजाः शत्रवो नित्यं जेतव्या इति युक्तिः । तस्यैव ॥ ५६५ ॥

गअं अगयाअंतअ पक्ककल्लेवाण बाहभरिअच्छ !

आससु पहिअनुआणअ ! घरिणिमुहं मा ण पेच्छहिसि ॥५६६॥

गन्धमाजिग्रन्पककदम्बानां वाष्पभृताक्ष !

आश्वसिहि पथिकमुबन् ! गृहीणीमुखं मा न प्रेक्षिष्यसे ॥

१. ०भृत० for ०भरित० P.

२. विलक्खं हसन्त्या for विजक्खहसनशी-
लया P.

३. न विभाव्यते for रूप्यते P.

४. प्रेम is missing in P.

५. *Pitāmbara's* commentary
on this as well as on the
following forty-three verses

is missing in P. The Ms
adds on the margin :—
त्रुटिरत्र शनो ४४/४.

६. तापयति for दुनोति P.

७. *Pitāmbara's* commentary on
verse 565 begins from here.

८. संज्ञापन् is suggested for संज्ञापन्.

९. पान्थ for पथिक P.

वर्षासु प्रियतमाविनाशमाशङ्क्य जाताश्रुं पथिकं कापि समाधासयति । कापि
केनापि पथिकेन सह जातानुरागा तं वदति—गन्धमिति । त्वद्गमनबद्धाशाया मुसं
प्रेक्षिष्यस इति मावः ।

आशाबन्धः कुसुमसदृशं प्रायशो ह्यङ्गनानां
सद्यःपाति प्रययि हृदयं विप्रयोगे कृणद्धि ।^१

इति । व्याकुलहृदया महात्मभिराश्वसनीया इति धर्मः । आशया प्राणधारण्यमिति नीतिः ।
गन्धोपि विषयसमारुपको भवतीति स च चारणीय इति युक्तिः । प्रवरसेनस्य ॥५६६॥

गज्ज महं चिअ उवरिं सन्वत्यामेण लोहद्विअअस्स ।

जलहर ! लंबालइअं मा रे मारेहिसि वराइं ॥५६७॥

गर्ज ममैवोपरि सर्वस्थाप्रा लोहहृदयस्य ।

जलधर ! लम्बालकिष्कां मा रे मारयिष्यसि वराक्रीम् ॥

कोऽपि स्वामिनियोगाद् गृहमागन्तुमसमर्थः सन् जलधरं सकोपमाद्—गज्जेति ।
स्थाम बलम्, सर्वबलेनेत्यर्थः । रे नीच ! सम्बोधनम् । लम्बोऽलको यस्यास्ताम् । वराक्रीं
मा मारयिष्यसीत्यन्वयः । पुंसो विक्रमः स्त्रीपु न शस्त इति धर्मः । कार्यमात्मपीडयापि
रक्षणीयमिति नीतिः । स्त्रीहेतुकमिदं संसारदुःखमित्यतो हेयमिति युक्तिः । फलशस्य
॥ ५६७ ॥

पंकमइलेण छीरेकपाइणा दिण्णजाणुवडणेण ।

आणंदिज्जइ हल्लिओ पुत्तेण व साल्लिछेत्तेण ॥५६८॥

पङ्कमलिनेन क्षीरेकपायिना दत्तजानुपतनेन ।

आनन्यते हल्लिकः पुत्रेणैव शालिक्षेत्रेण ॥

आमन्नफलोदयः कृतकेशो हर्षातिशयं जनयतीति प्रतिपादयन् कश्चिद्वालिकं
निदर्शयति । शालिक्षेत्राणामासन्नञ्छेदादभिसारस्यानान्तरं कुलटा जारे थावयति वा—
पंकमइलेनेति । शालिक्षेत्रेण हल्लिक आनन्यत इत्यर्थः । पङ्कमलिनेन क्षेत्रेण । क्षीरमेक-
मर्थात् पीठं चालयेन यत्र तेन क्षेत्रेण । क्षीरमात्रं पीतमस्ति ननु पाकादिनिर्वाहो धान्या-
नाम् । दत्तं जानुपतनमिव पतन शालिक्षेत्रेण । यथा कश्चित्पुत्रेणानन्यते तथेत्यर्थः ।
पङ्कमलिनेनेत्यादि तत्रापि विशेषणम् । उत्पत्तिमात्रेण पुत्रो लोकरुदयसाधको भवति ।
तदुक्तम्—पुत्राप्नो नरकात्प्रायत इति पुत्र इति धर्मः । आसन्नफलोदयः केशो हर्षातिशयं

१. Kalidāsa's Meghadūta 1. 10. ३ ०हल्लिकः for हल्लिकः P.

२. मारयसि for मारयिष्यसि P.

जनयति । तदुक्तम्—'क्षीराः फलेन हि पुनर्नवता विवक्षे' इति नीति । पुत्र क्षेत्रादिसंसारिण्यामानन्दकरो ननु सुमुत्तुयामिति युक्ति । बहुगुणस्य ॥ ५६८ ॥

कह मे परिणइआले खलसंगो होहिइ चि चिंतंतो ।

ओणअमुहो समूओ रुवइ व साली तुसारेण ॥ ५६९ ॥

कथ मे परिणतिकाने खलसङ्गो^१ भविष्यतीति^२ चिन्तयन् ।

अवनतमुत्त सशूको रोदित्तीव^३ शालिस्तुपारेण ॥

सन्निवेशविशेषेण शालीनां रोदन कश्चिदुत्प्रेषते । शालिक्षेत्रे पाकात्सङ्केतभङ्गकार वा कापि श्रावयति—कह मे इति । पाकवर्द्धके परिणती । खल खरिदान इति प्रसिद्ध दुर्जनश्च । समूओ सशोक इति च । दुर्जनै सम सङ्गो लोकद्वयविरोधी । तदुक्तम्—

निश्वासोद्रीर्णहुतभुग्धूमधूधीकृताननै ।

घरमाशीविपै सङ्ग कुर्यान्नत्वेव दुर्जनै ॥

इति धर्म । दुर्जनै सम सङ्गो न विधेय इति नीति । भाव्यपि दु ख हेयमिति युक्ति । शालवाहनस्य ॥ ५६६ ॥

संझाराओत्थइओ दीसइ गअणम्मि पडिवआचंदो ।

रत्तदुऊलंतरिओ थणणहलेहो व्व णववहुए ॥ ५७० ॥

सन्ध्यारागोत्स्थगिनो दृश्यते गगने प्रतिपच्चन्द्र ।

रत्तदुवलान्तरित "स्तननखलेख इव नववध्वा" ॥

कापि कुनवध्वा नखाघात दृष्ट्वा कथयति । उपपत्तिसमीपगमनाय चन्द्रस्य क्षीणतया ज्योत्स्नाया अभाव वर्णयन्ती दूती कुलटा त्वरयति वा—समेति । उत्स्थगित पिहित 'स्यगे सवरणे' इति धातोर्नुमारात् । सन्ध्यागमो बो ग्नीयो धार्मिकेन इति धर्म । अवस्थाभेदेन महान्तोऽपि लघो सादृश्य या-तीति नीति । अविद्यान्तरितज्ञानोत्प्रेक्षेय कस्यचिच्छिष्य बोधवितुमिति युक्ति । चामीकरस्य ॥ ५७० ॥

अइ दिअर ! किं ण पेच्छसि आआस किं मुहा पलोएसि ?

जाआइ बाहुमूलम्मि अद्धअदाण परिवाडिं ॥५७१॥

१ Kalidasa's Kumara V. S6

२ ० सयोगो for ०सङ्गो P

३ भवतीति for भविष्यतीति P

४ रदतीव for रोदित्तीव P

५ नववध्वा नखनिपात इव for स्तन-

नखलेख इव नववध्वा P

अयि देवर ! किं न^१ प्रेक्षते आकाशं किं^२ मुधा प्रलोकयसि^३ ।

जायाया धाहुमूलेऽर्द्धचन्द्रायां परिपाटीम्^४ ॥

कापि देवरं सपरिहासेर्व्यमाह—अइ दिअरेति । “विजोली पङ्क्ति वा” । ‘मुधा निरर्थकं व्यर्थम्’ एवममरः^५ । जायाया धाहुमूलेऽर्द्धचन्द्रपरिपाटिं^६ किं न प्रेक्षस इत्यन्वयः । नवध्वन्द्वोऽत्रयं नमस्करणीय इति धर्मः । समत्सरा. परिहासेनापि परेशं रक्षस्य प्रकाशयन्तीति नीतिः । प्रथमत एव शून्यध्यानासक्तस्य शोभाऽऽभोपदेशोयमिति युक्तिः । कण्ठाभरणो^७ हेलादीत्यादिप्रहणेन भावादयो गृह्यन्ते तत्र परिहासः स्त्रियामयमिति । अर्जुनस्य ॥ ५७१ ॥

वाआइ किं भणिज्जउ केत्तिअमेत्तं व लिखए लेहे ।

तुह विरहे जं दुक्खं तस्स तुमं चेअ गहिअत्थो ॥५७२॥

वाचा किं भयनेनां कियन्मात्रं वा लिख्यते लेखे ।

तत्र विरहे यदुःखं तस्य स्वमेव गृहीतार्थः ॥

सति सन्दिशेति काप्युक्ता सती प्रोपिनमुद्दिश्य वदति—वाथा इति । गृहीतो ज्ञातः लेखादपि । मन प्रसादेन यत्त्रियते तदेव कर्म कर्तव्यम् । मन पूतं समाचरेदिति धर्मः । हितैपिष्णाऽभिमतनानुनीयमानेन लि(ले)पनादि नाऽपेक्षणीयमिति नीतिः । एतादृशं सांसारिकं दृष्ट्वा योगिनोदासीनेन भवितव्यमिति युक्तिः । चारुदत्तस्य ॥ ५७२ ॥

मअणग्गिणो व्व धूमं मोहणपिच्छिं व लोअदिट्ठीए ।

जोव्वणधअं व मुद्धा वहइ सुअंधं चिउरभारं ॥ ५७३ ॥

मदनाप्रेरिव धूमं मोहनपिच्छिकांमिव लोकदृष्टेः^८ ।

यावन्भवत्तमिव मुग्धा वहति सुगन्धं चिकुरभारम् ॥

१. किन्नु for किं न P.

२. किं is missing in P.

३. प्रलोकयसि for प्रलोकयसि P

४. ष्पाटिम् for ष्पाटीम् P.

५. The phrase ‘विजोली पङ्क्ति वा’ is out of place here Its proper place is in the commentary on stanza 576.

६. Cf. ‘व्यर्थं तु वृथा मुधा’ III. 3. 4.

७. ष्पाटीम् for ष्पाटिम् is suggested.

८. P. 309.

९. वाचया for वाचा K.

१०. किमु for किम् P.

११. ष्वां is missing in P.

१२. ष्प्रेरुममिव for ष्प्रेरिव धूमम् P.

१३. ष्पिच्छो for ष्पिच्छिका P.

१४. लोकः दृष्टीनाम् for लोकदृष्ट P.

कस्याश्चित्सौन्दर्यातिशयं ख्यापयन्ती कापि कमपि युवानं प्रबोधयति—मञ्जु-
गियो इति । पिच्छिकामयूराणामैन्द्रजालिकेन व्यामोहनीक्रियते । 'चिकुर कुन्तलो
वाल' कच केश शिरोरह' इत्यमर' । दुर्वहमप्युत्तमं वदनीयमिति धर्म । सगुण एव
बहूनां रक्षणं करोतीति नीति । अस्तु तावदन्यचिकुराभार एव स्त्रीणां व्यामोहक इति
ता योगिना दूरत परिहर्त्तव्या इति युक्ति । तस्यैव ॥ ५७३ ॥

गिरिसोत्तो चि भुअग महिसो जीहाइ लिहइ संततो ।

महिसस्स कण्हपत्थरझरो चि सप्पो पिअइ लालं ॥ ५७४ ॥

गिरिस्रोत इति भुजङ्ग^१ महिपो जिह्वया लेडि सतप्त ।

महिपस्य कृष्णप्रस्तरम्बर इति सर्प^२ पिबति लालाम् ॥

दीर्घतरार्थं पत्युरन्यचित्ता कारयितुं कापीदं दर्शयितुमाह—गिरिसोत्तो इति ।
लेडि आस्वादयति । लाला लार इति ख्याताम् । महिपस्य लालामित्यन्वय । महिप-
सर्पयोरेयथाऽविरोऽस्तथाऽविरोधं सर्वं समं विधेयं इति धर्म । विरुद्धैरपि मलिनं न विधेय-
मिति नीति । रोयादि च त्यक्त्वा योगाभ्यासो विधेय इति युक्ति । इयं च गाथा
टीकान्तरे न प्राप्ता ॥ ५७४ ॥

रुअं सिट्ठं चिअ से असेसपुरिसे णिअत्तिअच्छेण ।

वाहोत्थेण इमीए अजंपमाणेण वि मुहेण ॥ ५७५ ॥

रूपं शिष्टमेव^३ तस्याशेषपुरुषे निवर्तिताक्षेण ।

बाष्पाङ्ग्यास्या^४ अजरूपतापि^५ मुखेन ॥

अनुरागानुनयं सख्या कस्मिंश्चित्सद्यो समुन्नयति—रुअमिति । एतस्या मुखेन
तस्य रूपं कथितमेवेत्यन्वय । अशेषे पुरुषे निवर्तिते अक्षिणी येन तादृशेन मुखेन । मुख-
क्रमेणैव धार्मिकोऽर्थात्मि रुअ ज्ञायत इति धर्म । इद्वितेनैवाभिज्ञा परेषामभिप्रायमाकलयन्तीति
नीति । मुखप्रसाद एवाधो (एव सगो) योगप्रतिपादक इति युक्ति । देहलस्य ॥५७५॥

रुदारविंदमदिरमअरदागदिआलिरिज्जोली ।

झणझणइ कसणमणिमेहलं च महुमासलच्छीए ॥५७६॥

१ JJ ६ 95

२ भुजङ्ग for भुजङ्गम् P

३ सर्पोऽपि for सर्प P

४. कथितमेव for शिष्टमेव P

५ वास्या० for बाष्पा० P

६ ० या तस्या for ० यास्या P

७ अजरूपमानेनापि for अजरूपता

बृहद्वरविन्दमन्दिरमकरन्दानन्दितालिपङ्क्तिः ।

ऋणऋणायते कृष्णामण्डिमेलैव मधुमासलक्ष्म्याः ॥

वसन्ते प्रभूतकमलरसपानानन्दितमधुकरपङ्क्तिवर्णनेन मधुपानमभिलषन्ती
काचिन्नायकमिदमाह—रंदारविंदेति । बृहद्वरविन्दं मन्दिरमिव तस्य मकरन्देनानन्दि-
तालिनो भ्रमरस्य पङ्क्तिः सा । ऋणऋणायते अव्यक्तं शब्दमनुकरोति । अत्रोत्प्रेक्षते—
मधुमासो वसन्तः तस्य लक्ष्म्याः । कृष्णामणिरिन्द्रनीलस्तदुघटिता मेखला क्षुद्रघण्टिके-
वेति । रंदं बृहदिति । विजोली पङ्क्ताविति देशी । आश्रयत्वेन मन्दिरनिरूपणम् ।
प्रभातसन्ध्याप्रकाशनेन धर्मः । सेव्यस्य सेवकेन सदा शोभैव कार्येति नीतिः । मद्जन-
कतया मधुपानादीनां योगित्वमिति युक्तिः । इन्द्रराजस्य ॥ ५७६ ॥

कस्स करो बहुपुण्यफलेकतरुणो तुहं विसम्मिहइ ।

यणपरिणाहे मम्महणिहाणकलसे व्व पारोहो ॥ ५७७ ॥

कस्य करो बहुपुण्यफलैकतरुस्तव विभ्रमिष्यति ।

स्तनपरिणाहे मन्मथनिधानकलश इव प्ररोहः ॥

तव स्तनपरिणाहे यस्य हस्तो लगिष्यति स एव पुण्यवानिति सखी नायिकां
वर्णयति—कस्सेति । बहूनि पुण्यान्वेव फलानि यस्य एतस्य तरोरिव कस्य करः प्ररोह
इव पिधानमिव तव स्तनपरिणाहे निसंमास्यति व्याप्य स्थास्यतीत्यन्वयः । मन्मथस्य
निधान निधिस्तस्य कलशो इव स्तने । वृत्तिच्छन्नस्यान्वयोऽत्र । यथा घटादि मुखे पिधानं
व्याप्य तिष्ठति तथेत्यर्थः । विना पुण्यं विशिष्टं नोदेतीति धर्मः । पौरुषमपि पुण्येनैव
फलतीति नीतिः । फलमभियन्धाय पुण्याचरणं बन्धहेत्विति युक्तिः नायिका अनूढा
कुमारीयमिति कण्ठाभरण्ये^१ । अनुरागस्य ॥ ५७७ ॥

चोरा सभयसतण्हं पुणो-पुणो पेसअंति दिट्ठीओ ।

अहिरक्खिअणिहिकलसे व्व पोढवइआथणुच्छंगे ॥५७८॥

चोराः सभयसतृष्णां पुनःपुनः प्रेषयन्ति दृष्टी^२ ।

अधिरक्षिन्ननिधिकलश इव प्रौढपतिकास्तनोत्सङ्गे ॥

१. न संमास्यति तव for तव विभ्र-
मिष्यति P.

२. P. 345.

३. घन...for पुन.पुनः P.

४. दृष्ट्याः for दृष्टीः P.

कमनीयवनिता वशीकृता दोषं न गणयन्तीति सूचयन्ती दूती जारमुत्साहयति-
चोरा इति । प्रौढः प्रवीरः । यो यत्रानुरक्तः स तत्पापादपि मनो निवर्तयितुं न शक्नोतीति
धर्मः । कार्यसत्ताः प्रत्यवायं न गणयन्तीति नीतिः । तृप्याभयादिकं मुमुक्षुभिर्हेयमिति
युक्तिः । समर्थस्य ॥ ५७८ ॥

उव्वहइ णवतणंकुररोमंचपसाहिआइ अंगाई ।

पाउसलच्छीअ पओहरेदि परिपेच्छिओ विंशो ॥५७९॥

उव्वहति नवतृष्याङ्कुररोमाश्चप्रसाधितान्यङ्गानि ।

प्रावृत्तलक्ष्या पयोधरैः परिप्रेरितो विन्ध्यः ॥

कस्याश्चिन्नायिकायां स्ववैश्वर्यं प्रकाशयन्नागरः कामुकवर्म विन्ध्ये समाधानः
प्रावृत्तं वर्णयति । विन्ध्यनिकुञ्जं कृतसङ्केतं त्वन्न गतोऽहं गतैवेति पुरुषं कापि सोपालम्भं
वदति वा—उव्वहइ इति । नवतृष्याङ्कुर एव रोमाश्चास्तैः प्रसाधितानि शोभितान्य-
ङ्गानि । विन्ध्यस्यापि कामुकसमातवर्ण्येन प्रावृत्तोऽत्यन्तकामोद्रेककारिता ध्वनिता ।
पयोधरौ स्तनौ^१ । पुण्यवानेव महाज्ञदम्या आलिङ्गित इति धर्मः । अचेतनोऽपि
स्त्रीसहितो विचारवान् भवतीति नीतिः । स्त्रीणां परिष्वङ्गोऽचेतनानामेव व्यामो-
हनो न पुनः सचेतसामिति युक्तिः । गौणनायकप्रतियोगिनि रतिरूपेणैव रसप्रकर्षस्य
हासोऽयमिति कण्ठाभरणे^२ । इन्दोवरस्य ॥ ५७६ ॥

आम वहला वणाली मुहला जलरंकुणो जलं सिसिरं ।

अण्णणईण वि रेवाइ तह वि अण्णे गुणा के वि ॥५८०॥

आम वहला वनाली मुखरा जलरङ्गवो जलं शिशिरम् ।

अन्यनदीनामपि रेवायास्तथाप्यन्ये^३ गुणाः केऽपि ॥

कस्याश्चिन्नायिकायाः सखी स्वसख्यान्यतो वैलक्षण्यं सूचयन्ती कमप्युद्दिश्य
वदति—आमेति । एवमित्यर्थे आम, अनुमतौ निश्चये वा । 'आं ज्ञाननिश्चयस्मृतयो.' इति
मेदिनी^४ । जलरङ्गवः पक्षिविशेषः । अन्यनदीनां मध्येऽपि अन्ये इव गुणाः । फलविशेष-
जनकत्वेनैव नदीनां गुणागुणत्वकथन धर्मः । सर्वज्ञानभूतो गुणो विशेष जनयतीति
नीतिः । परमार्थोऽनिर्वचनीय इति युक्तिः । पालितस्य ॥ ५८० ॥

१. प्रति० for परि० P.

२. स्तनयित्ते for स्तनौ P.

३. P. 278.

४. अन्यनदीष्टेव for अन्यनदीनामपि P.

५. अन्ये for तथाप्यन्ये P.

६. P. 251. V. 50.

एह इमीअ णिअच्छह परिणभयालुरसच्छहे यणए ।

तुंगे सत्पुरिसमणोरहे ङ्व हिअए अमाअंते ॥ ५८१ ॥

एन एनस्या निरीक्षं परिणभयालुरसदृशौ स्तनौ ।

तुंगो सत्पुरुषमनोरथाविव^१ हृदये अमान्तौ^२ ॥

नायिकायाः पद्मिनीत्वसूचनेन छट्टनी कामुकान् लोभयन्ती साकृतमिदमाह—
एहेति । एन आगच्छन । 'विरहे शालिङ्गयशैलूयमालूरश्रीकज्ञात्र प' इत्यमरः^३ । तस्य
फलं मालूरम् । यथा सत्पुरुषायां हृदये मनोरथो न सम्भाति तथेत्यर्थः । सत्पुरुषैर्म-
नोरथो न कार्य इति धर्मः । हृदयविसंवादेन क्रियमायां कार्यं महतां हृदये न प्रविरातीति
नीतिः । सर्वाव्यवात्स्तनावेव व्यामोहकावित्यतस्तत्सन्निधिर्मुमुक्षुया परिहर्तव्य इति
युक्तिः । पद्मिनीलक्षणम्—'स्तनयुगलमज्ञह्यप्रोक्तप्रोक्तम्बि' इत्यादि^४ । अनुत्साङ्कस्य
॥ ५८१ ॥

हस्ताहस्तिं अहमहमिआइ वासागममि मेहेहिं ।

अञ्चो किं पि रहस्सं उग्गं पि णङ्गणं गलइ ॥ ५८२ ॥

हस्ताहस्ति अहमहमिकया वर्पागमे मेपैः ।

अञ्चो किमपि रहस्यं छन्नमपि नमोऽङ्गणं गलति ॥

कस्याश्चिन्नायिकायाः प्रोषितपतिकायाः श्रियविशेषेणोपतनाया वर्गस्वप्ननागतवज्र-
भायाः सखी सखीसुदृश्य वदति—हस्ताहस्तिमिति । हस्तैश्च हस्तैश्च गृहीत्वा हस्ताहस्ति ।
मेपैःछन्नं परिवृतमपि नमोङ्गणं गलति । अहमहमिकयाऽहङ्करेण । अञ्चो साक्षर्यदुःप्रमूचने
देशी । किमपि रहस्यमनिर्वचनीयम् । विरहिणीषु मेपेदयो न प्रकारयो भवतीति भावः ।
फापि बाला विरहिणी धावृडारम्भस्य कामोत्तेजनया किमपि रहस्यं वर्णयन्ती कथं
प्रियेण विना स्यातव्यमिति सूचयन्ती सखीमिदमाह वा । एवम्भूतवर्पागमे कथं गन्तु-
मिच्छतीति प्रियं प्रवासगमनं द्वारयति वा-हस्ताहस्तीति । स्वराख्या अहमहमिकेत्यादिना
मेपानाम् । वर्पाकाले दृष्टविरोधाद्देव तीर्थयात्रागमनं निषिद्धमिति धर्मः । आच्छादितमपि

१. पर्यत for निरीक्षणम् P.

२. ०मनोरथवन् for ०मनोरथाविव P.

३. अमानौ for अमान्तौ P.

४. Amara II. 4 32. Amara
reads शैलूयौ for शैलूप०

५ Ratirahasya Lahore edition,
P. 6, V. 11.

RR reads. ०मनर्थी for ०मल्लहृष०
and ०विडम्बि० for ०विलम्बि०.

६. मपि for किमपि P.

रहस्य गलत्यद सुगुप्त कार्यं कर्तव्यमिति नीति । अविद्याप्रपञ्चैश्चञ्चमपि ज्ञानमभ्यासेन
स्फुटं स्यादिति युक्तिः । शालवाहनस्य ॥ ५८२ ॥

केत्तिअमेत्तं होदिइ सोहगं पिअअमस्स भमिरस्स ।

महिलामअणुहाउलकडक्खविव्खेअघेप्पंतं ॥ ५८३ ॥

क्रियन्मात्रं भविष्यति सौभाग्यं प्रियतमस्य भ्रमणशीलस्य ।

महिलामदनक्षुधाकुलकटाक्षविक्षेपगृह्यमाणम् ॥

काचित्सौभाग्यसौन्दर्यादिगुणगविता चलवृत्तकान्तमुद्दिश्य सर्वा सम्बोध्य वदति ।
प्रियस्यागमने क्रिमित्युपचारं न करोमि कथमस्य सौभाग्यं मन्दीभूतमिति वदन्तीं सखीं
नायिका सचाट्टपालम्भमाह—केत्तिअ इति । मदनक्षुधाकुलानामातुराणां सतप्राना वा
महिलानां ये कटाक्षविक्षेपास्तैर्गृह्यमाणं सौभाग्यं क्रियन्मात्रमधिकतरं भविष्यति । ताभिरे-
वाधुना विभज्यास्य सौभाग्यं गृहीतं किं ममोपचारेणेति भावः । कार्यान्तराकृष्टमनसोऽल्प
समय एव धर्मकृत्य आद्रो भवतीति धर्मः । अस्थिरस्य कुत्रापि कार्यंतिद्धिर्न स्यादिति
नीतिः । स्त्रीकटाक्षाकृष्टहृदया न मुक्त्यधिकारिण्य इति युक्तिः । नारायणस्य ॥५८३॥

णिअधणिअं उवऊहमु कुक्कुटसद्देन ज्ञत्ति पडिबुद्धो ।

परवसहिनाससंकिर णिअए वि घरम्मि मा भासु ॥५८४॥

निजगृहिणीमुपगृहस्व^१ कुक्कुटशब्देन ऋटिति प्रतिबुद्धः ।

परवमतिवासशङ्किन्^२ । निजकेऽपि गृहे मा भैषी ॥

परस्त्रीनिरत निजगृहसुप्त रात्रिशेषेऽपररतिकुक्कुटशब्देन सातङ्कप्रबुद्ध कमपि
कापि सोपालम्भमाह—यिअधयिअमिति । धणिआ निजवनिताया देशीत टीकांतरे ।
धणिअ धन्यं यथा स्यादेवमिति कुलपतिटीकायाम् । धन्यं समीचीनं दृढमिति यावत्, न
भयमिति भावः । परस्य वसतौ यो वासस्तन शङ्किन्^१ समयं । असत्कर्मण्यं सदासभया
भवन्तीति धर्मः । अतथ्येपि तथ्यातथा प्रत्यय कुर्वाणा उपालभ्या एव भवन्तीति नीतिः ।
अतिप्रसक्तिं कामे वर्जनीयति युक्तिः । चुल्लोहस्य ॥ ५८४ ॥

खरपत्रणरअगलत्थिअगिरिऊडावडणभिण्णदहस्स ।

धुक्काधुक्कइ जीअ व विज्जुआ कालमेहस्स ॥ ५८५ ॥

१ विक्षेपास्तैर्गृह्यो for ०विक्षेपगृह्यो P

२ निजजायामपगृहस्व रे for निजगृहि-
णीमुपगृहस्व P

३ ० शङ्कनशील for ० शङ्किन् P.

४ यथानथा is suggested for
तथातथा

खरपवनरयगलहस्तितगिरिकूटापतनभिन्नदेहस्य ।

धुक्धुकायते जीव इव विद्युत्कालमेघस्य ॥

कामपि प्रोपतपतिक्रं मेघदर्शनोपतप्तं नायिक्रं न वर्षामेघोऽयमिति कापि सती चोष्यति—खरपवनेति । खरपवनरयेण प्रेरितश्चासौ गिरिकूटावपतनाद्भिन्नदेहश्चेति । तस्य मेघस्य । जीवमिव । विद्युत् । धुक्धुकायन इव संधुक्त इव । गलत्यल इति पाठे गलहस्तितमित्यर्थः । अन्यस्यापि भिन्नदेहस्य जीवो धुक्धुकायते क्रमेण सुस्थं (स्यो) भवति । वर्षामेघकथनेन प्रियागमननैऋत्यं ध्वनितम् । सती विपद्रुतमपि स्वामिनं न त्यजतीति धर्मः । बलीयसाभियुक्तानां विपत्तिरवश्यं भवतीति नीतिः । देहबन्धोऽस्थिर इति युक्तिः । जीवदेहस्य ॥ ५८५ ॥

मेहमहिसस्स णज्जइ उअरे सुरचावकोटिभिण्णस्स ।

कंदंतस्स सविअणं अंतं व पलंबए विज्जू ॥ ५८६ ॥

मेघमहिपस्य ज्ञायते उदरे सुरचापकोटिभिन्नस्य ।

क्रन्दतः सवेदनमन्त्रमिव प्रलम्बते विद्युत् ॥

सुरतासक्ता काचिद्दीर्घरतार्थं प्रियस्याऽन्यचित्तनां कुर्वती वदति । प्रिययात्रा-विधातार्थममङ्गलं सूचयन्ती कापि निदर्शयति—मेहमहिसस्सेति । सुरचापस्य कोट्या-ऽध्रेण भिन्नस्य । मेघो महिप इव तस्य । सवेदनं यथा स्यादेवं क्रन्दतः विद्युदन्त्रमिव प्रलम्बत इति । नीयते ज्ञायते । पुञ्जइ इति पाठे शोभते । गज्जइ इति पाठे ज्ञायते इत्येवार्थः । आपद्यपि सद्य स्वामिपरायणा भवन्तीति धर्मः । सकलजनोपकारकस्यान्त्रपतनमपि शोभत इति नीतिः । संसारियां सर्वबन्धात् स्त्रीबन्धो दुरुच्छेदो भवतीति युक्तिः । मेग्ग्यायाः ॥ ५८६ ॥

णवपल्लवं विसण्णा पहिआ पेच्छंति चूअरुक्खस्स ।

कामस्स लोहितोप्पंगाराइअं इत्थंभल्लं व ॥ ५८७ ॥

नवपल्लवं विपण्णा पथिकाः पश्यन्ति चूतवृक्षस्य ।

कामस्य लोहितपुंखराजितं हस्तभङ्गमिव ॥

१. ०प्रेरित० for ०गलहस्तित० P.
२. ०कूटावपतन० for ०कूटापतन० P.
३. जीवमिव for जीव इव P.
४. ०कृष्ण० for ० काल० P.
५. नीयते for ज्ञायते P.

६. विदग्धाः for विपण्णाः P.
७. पतिव्वा for पथिकाः P.
८. प्रेक्षन्ते for पश्यन्ति P.
९. लोहितोप्पंगं for लोहितपुंख० P.

वसन्तसमये प्रियाविश्लेषं नायकमुद्दिश्य कश्चिदुत्प्रेक्ष्य वदति । वसन्तोपक्रमे प्रवासो दुःसह इति सूचयन् कश्चित् पथिकान् दर्शयति या—शयपल्लवमिति । विज्ञोला इति, विकला इति वा । लोदितः उर्परुः समूहीभूतः राजितश्च तत् । हस्तभङ्गमिव हस्तकाण्ड इव । लोदपुंजखराइश्चमिति पाठे लोदपुंजं तीक्ष्णोक्तमित्यर्थः । अघुना मदनो धनुर्महं चूतकुमुदैरेव स्वकार्यं साधयतीति भावः । स्थिरीभूय कर्म कर्तव्यमिति धर्मः । नीतावप्येवम् ॥ ५८७ ॥

महिलाणं चिअ दोसो जेण पवासम्मि गच्चिआ पुरिसा ।

दो तिणिण जाव ण मरंति ता ण विरहा समपंपंति ॥ ५८८ ॥

महिलानामेव दोषो^१ येन प्रवासे गर्विताः^२ पुरुषाः ।

द्वे तिस्रो यावन्न म्रियन्ते तावन्न विरहाः समाप्यन्ते ॥

यां काञ्चिद्विरहासहिष्णुः सामर्थ्यं सखीमुद्दिश्य वदति । विरहिण्योदुःखसन्धुक्तयोऽपि पुनर्गन्तुमिच्छतः प्रियस्य निवारणार्थं कापीदं वा प्राह—महिलायां चिअ इति । महिलानां स्त्रीणां प्रवासे स्थातुं वयमेव शक्ता इति गर्वः^३ द्वे तिस्रो गत्रपतिक्रा इत्यार्थम् । महान्तो दोषदर्शनादकार्यं न प्रवर्तन्त इति धर्मः । सत्पुरुषा बहूनामर्थे प्राणनिरपेक्षा भवन्तीति नीतिः । विरक्ताः स्त्रीणां दुःखे न विक्रियन्त इति युक्तिः । शेखरस्य ॥५८८॥

बालअ ! दे वच्च लहुं मरइ वराई अलं विलंघेण ।

सा तुज्ज दंसणेण वि जीवेज्जइ णत्थि संदेहो ॥५८९॥

बालक ! हे अन्न लघु म्रियते वराकी अलं विलम्बेन ।

सा तव दर्शनेनापि जीवेद् यदि^४ नास्ति^५ संदेहः ॥

कस्याश्चिन्नाधिक्यायाः सखी स्वतलया नवमीं दशां नायकस्य कृते निवेदयति— बालअ इति । बालक ! परवेदनानभिज्ञ ! देशब्दः सानुनयसम्बोधने । लघु शीघ्रं यथा स्यादेवम् । उत्तमैर्विपद्गतोऽवश्यं प्रतिकरणीय इति धर्मः । प्रतिकरणीयं यत्रादपि प्रतिकार्यमिति नीतिः । मृत्योर्नित्यत्वं विज्ञाय संसारे औदास्य विधेयमिति युक्तिः । तस्यैव ॥५८९॥ मुग्धहरिणस्य ॥५८९॥

१. P. adds स after दोषः.

२. प्रवासगर्वशीलाः for प्रवासे गर्विताः P.

३. रलु जीवत्येव for जीवेद् यदि P.

४. मात्र for नास्ति P.

५. The portion 'तस्यैव ॥५८९॥' is out of place here.

अविरापसरिअद्दुअवहजालोलिपलीविष् वणाभोए ।

किंमुअवणं ति कलिऊण मुद्धहरिणो ण णिक्कपइ ॥५९०॥

अविरतप्रसृतहुतवद्ज्वालावलिप्रदीपिते वनाभोगे ।

किंशुकवनमिति कलयित्वा मुग्धहरियो न निष्कामति ॥

वननिवृत्ते सुरतासक्ता काचिदीर्घरमणार्थं प्रियस्य रसान्तरासक्तचित्तता वदतीति ।

हरिणास्य दुःखमाकलय्य कश्चित्कृत्वापरो वा इदमाह—अभिसारस्थानदादेन दुःखिता कुलत्रा जारमन्यापदेरेण वा धात्रवति—अविरलेति । अविरल प्रसृतो विस्तृतो यो हुतवद्गो वह्निस्तस्य ज्वालानां या आत्रली परम्परा तथा प्रदीपिते वनाभोगे । कलयित्वाऽ- षड्भिर्बाह्वन्तो हरिणाणां मुग्धत्वम् अज्ञत्वम् । तमिरपसरिअ इति पाठान्तरम् । शारमलीतूलमिति भट्टरायवचैतन्ययोष्टीकाया देशीति व्याख्यातम् । विपद्रुत प्रतिकर्तुम- सभर्षो दयापरोऽनुतापमेव करोतीति धर्म । अपायबहुलमपि निज स्थान न त्याज्यम् । सोपद्रवापि सुभगा रज्जु जन्मभूमिरिति नीति । सुमुच्य व समुदु रज्जुता मवन्तीति युक्तिः । सारस्य ॥ ५९० ॥

णिद्दुअणसिप्पं तह सारिआइ उल्लाविअं म्ह गुरुपुरओ ।

जइ तं वेलां माए ण आणिमो क्कथ वच्चाओ ॥ ५९१ ॥

निधुवनशिल्प तथा शारिकयोल्लपितमस्माकं गुरुपुरतः ।

यथा ता वेलां मातरं जानीमः कुत्र व्रजामः ॥

कापि कलाविज्ञा स्त्री राज्ञो सुरतसमये सुरतव्युत्पत्तीं दर्शयन्ती तस्मिन् गृह- सारिकयोल्लपित तस्या श्वभूयाममे लज्जमानाऽन्यत्र गत्वा सहया कथयन्ती वदति— णिद्दुअणसिप्पमिति । निधुवनं सुरतम् । शिल्प व्युत्पत्तिम् । उल्लपित प्रकाशितम् । योषिता सतीना लज्जेव भूषणमिति धर्म । गुरोर्निकटे पाठ्यं न विधेयमिति नीतिः । ससारे लज्जादिरवधेयो निरयमिति तद्दानाय यतनीयमिति युक्तिः । तस्यैव ॥ ५९१ ॥

पच्चगुप्फुल्लदलुल्लसंतमअरंदपाणलेहलओ ।

तं णत्थि कुद्धकलिआइ जं ण भमरो महइ काउं ॥५९२॥

१. तमिर (=तात्र) for अविरअ
Weber.

२. अविरलप्रसृतं for अविरतप्रसृतं P

३. वली for वलि P.

४. दीपितवना for दीपिते वना P.

५. सारि० for शारि० P.

६. तस्या वेलायाम् for ता वेलाम् P.

७. जानामि for जानीम P.

८. व्रजामि for व्रजाम P.

प्रत्यमोत्फुज्जदलोहसन्मं करन्दपानलोलुपः^१ ।

तत्रास्ति कुन्दकलिकाया यन्न भ्रमरो महति^२ कर्तुम् ॥

नवोढामत्यन्तक्रोमलाङ्गी कामपि स्त्रियं सर्वप्रकारेण यथेच्छरमणार्थं कमपि पुरुषमन्यापदेशेन लक्ष्यीकृत्य कस्याश्चित्कृते कापि कथयति । कस्याश्चिन्नवौवनायाः सौभाग्यं सती व्याजाद्वर्णयति वा—पद्मगोति । प्रत्यममभिनवं तद्वेङ्गद्विकसद्यद्दलं तत्रोहसन् विकसन् यो मकरन्दः पुष्परसस्तस्य पाने लोमिष्टो महत्यभिलपति । स्त्रीवत्यौ लते । खिङ्गपट्पदौ भ्रमरौ । अभीष्टस्य पुरयस्य सिद्धौ चतुर उपचारः कार्य इति धर्मः । अनुजीविना सेव्ये बहुकार्ये साध्येऽनेक उपचारः कार्य इति नीतिः । तत्त्वज्ञो लोकस्यादरविषयो भवतीति युक्तिः । तस्यैव ॥ ५६२ ॥

सो को वि गुणाइसओ ण आणिमो मामि ! कुंदलइआए ।

अच्छीहिं चिअ पाउं अहिलस्सइ जेण भमरेहिं ॥५९३॥

स कोऽपि गुणातिशयो न जानीमो मातुलानि^४ ! कुन्दलतिकायाः ।

अत्तिभ्यामेव पातुमभिलष्यते येन भ्रमरैः^५ ॥

कामपि सरुलगुणोपेतां चक्षुरागादियुक्तामखिलपुरुषामदृष्टाऽन्यापदेशेन कस्याः कृते कापि वदति । नायिकाया गुणातिशयं वर्णयति—सो को वेति । कोऽप्यनिर्वचनीयः । लते व्रततिवनिते । भ्रमरौ खिङ्गपट्पदौ । गुणातिशयेनात्मा उत्कर्षणीय इति धर्मः । गुणविशेषो बहूनां बल्लभवां करोतीति नीतिः । तत्त्वज्ञो लोकस्यादरविषयो भवतीति युक्तिः । कुमारस्य ॥ ५६३ ॥

एकं चिअ रुअगुणं गामणिधूभा समुच्चहइ ।

अणिमिसणअणो सअलो जीए देवीकओ गामो ॥५९४॥

एकैव रूपगुणं प्रामाणीदुहिता^६ समुच्चइति ।

अनिमिपनयनः सकलो यया देवीकृतो मामः ॥

कथाचिद् गृहपतिमुत्रया कस्यचिन्नायकस्य सखी दूती प्रदिता सा च तेन नायकेन पृष्टा कीदृशं तस्या रूपमिति नायकस्य कृते वदति । नायकस्य महिलान्तरवर्णनपसद्माना

१. ०हेलदोल्लन्म० for ०त्फुज्जदलोहसन्म० P.

२. ० लम्पटः for ० लोलुपः P.

३. वाञ्छति for महति K.

४. मातुलि for मातुलानि P.

५. भ्रमरेण for भ्रमरैः P.

६. एकैव दुहिता गृहपतेर्माहिलात्वं for एकैव रूपगुणं प्रामाणीदुहिता P.

दूतो गृहपतेर्दुहितुः सौन्दर्यं वा वर्णयति—एकं चित्रं इति । एका श्रेष्ठा । महिलात्वम्
 असाधारणस्त्रीधर्मवस्त्वं स च धर्मो रूपादिः । अदेव एव देवः सुरः कृतः । अभूततद्भावे
 च्चिः । लक्षणाया प्रामो प्रामस्थो जनः । यत्र धार्मिकः प्रतिवसति तत्रस्थो जनोऽपि
 धर्मपरायणो भवतीति धर्मः । गुणातिशयो बहूनां विस्मयमाद्यात्येवेति नीतिः । वनिता
 चात्यन्तमाकर्षिका ततस्तत्सन्निधानं योगिना वर्ज्यमिति युक्तिः । कण्ठाभरणे प्रेमप्रकारेपु
 निद्वारितव्यक्तिविशेषवानयमिति । अन्नङ्गस्य ॥ ५६४ ॥

मण्णे आसाओ चिअ ण पाविओ पिअअमाहररसस्स ।

तिअसेहि जेण रअणाअराहि अमअं समुद्धरिअं ॥ ५९५ ॥

मन्ये आस्वाद एव न प्राप्तः प्रियतमाधररसस्य ।

त्रिदशैर्येन रत्नाकरादमृतं समुद्धृतम् ॥

कामिगोष्ठ्यां प्रियतमाधररसस्यामृतादप्युत्तमां^२ ख्यापयन् फञ्चित्कस्यापि
 कृते वदति—मण्णे इति । मन्ये उत्प्रेक्षायाम् । अमृतादप्यधरः^३ इति धर्मः । निक^४...
 हितलाभे दूरं न गन्तव्यम् । तदुत्तम—‘अकं चेन्मधु त्रिन्देत किमर्थं पर्वतं व्रजेत्’ इति
 नीतिः । वनिताधररसेनाकृष्टा अमृतमप्यवधीर्यन्ति, ततः संसारस्त्याज्य इति युक्तिः ।
 तस्यैव ॥ ५६५ ॥

आअण्णाअइडिअणिसिअभल्लमम्माहआइ हरिणीए ।

अहंसणो पिओ होहिइ त्ति वल्लिअं चिरं दिट्ठो ॥ ५९६ ॥

आफर्यारकृष्टेनिशितभल्लमर्माहतया हरिण्या ।

अदर्शनः प्रियो भविष्यतीति वलित्वा चिरं दृष्टः ॥

प्रियेण सह काचित्सङ्केतस्थानमागता शरभिन्नां हरिणीं दृष्ट्वा तच्छ्रेण्या कान्तं
 रसान्तरासक्तं कर्तुं वदति । हरिणीचरितवर्णनेन स्त्रीणां दृढसौहार्दं वा कापि वर्णयति-
 आअण्येति । न विद्यते दर्शनं यस्यासौ प्रियः । वलित्वा व्यापुट्य । पशुजातीयाना-
 मप्येवं रसावेशः किं पुनः सचेतसामिति भावः । सत्यो वरमात्ममण्यं समीहन्ते नतु

१. रस is missing in P.

२. उत्तमताम् is suggested for
 उत्तमाम् P.

३. उत्तमः seems to be missing
 here.

४. A few syllables are missing
 here. निकट is suggested
 for निक.

५. वर्णने for आकृष्टे P.

पत्युरिति धर्मः । सत्यामपि विपत्तौ परोपकारः कर्तव्य इति नीतिः । प्राणो यात्यन्यनु-
सरला मुक्तिभाजो भवन्तीति युक्तिः । पोटिसस्य ॥ ५६६ ॥

विसमद्विअपक्केकंनदंसणे तुज्झ सत्तुघरिणीअ ।

को को ण पत्थिओ पहिआणं डिंमे रुअंतम्मि ॥५९७॥

विपमस्थितपक्केकान्नदर्शने तव शत्रुगृहिया ।

कः को न प्रार्थितः पथिकानां डिम्भे' इदति ॥

कस्यापि राक्षः सौन्दर्यवती कापि सेवाकुराला स्त्री राजानमुद्दिश्य वदति—
विसमेति । विपमे दुर्गे सञ्चस्थितमात्रफलं त्वप्राप्तयै प्रार्थितः, पथिकानां मध्ये सर्व एव
प्रार्थित इत्यर्थः । एवं हि तासां भवत्प्रतापादक्षत्रिवेशो वृत्त इति भावः । अथमादेवं
भवत्यतो धर्म आचरणीय इति धर्मः । हुटुम्बं सति स्थाने निवेश्य युद्धादि विधेयमिति
नीतिः । बाह्यं सुखमनित्यमिति युक्तिः । भीमस्वामिनः ॥ ५६७ ॥

मालारी कल्लिउल्लुलिअवाहुमूलेहि तरुणहिअआई ।

उल्लुरइ सज्जुल्लुरिआइ कुमुपाइ दावेती ॥ ५९८ ॥

मालाकारी ललितोल्ललितत्राहुमूलाम्भ्यां तरुणहृदयानि ।

उल्लुनाति ससोऽवल्लुनानि' कुसुमानि दर्शयन्ती ॥

कश्चिन्मालाकारिकायाः सौन्दर्येणाकृष्टहृदय इदमाह—मालारीति—मालाकारी
तरुणहृदयानि ललितं सुन्दरमुल्ललितमुत्तोलितं यद् वाहुमूलं ताम्भ्याम् । उल्लुनाति लुण्ठ-
यत्यपहरति । सज्जी साजीति ख्याता । सज्जी देशी । देवाद्यर्थं कुसुमावचयो धर्मावद् इति
धर्मः । सौन्दर्यं न जातिविशेषमपेक्षत इति नीतिः । अनित्यं चनितादि त्याज्यमिति
युक्तिः । शालवाहनस्य ॥ ५६८ ॥

मालारीए वेल्लहलवाहुमूलावलोअणसअण्हो ।

अल्लिअं पि भमइ कुमुमग्घपुच्छिरो पंसुल्लजुआणो ॥५९९॥

मालाकार्याः सुन्दरवाहुमूलावलोफनसतृप्याः ।

अलीकमपि' भ्रमति हुसुमार्षप्रभशीलः पाम्सुलयुवा ॥

कामपि रूपादिमतीं मालाकारस्त्रियं परयन् कोऽपि लम्पटः पुरुषः कयाचिद्

१. वाजके for डिम्भे P.

२. सज्जीस्थापितानि for ससोऽवल्लु-
नानि P.

३. वेल्लहया० for सुन्दर० P.

४. अलीकम् for अलीकमपि P.

५. पाम्सुल० for पाम्सुल० P

दृष्टः, सापरस्या. कथयति—भालाश्रीरिति । वेङ्गद्वयं सुन्दरे देशी । अलीकं क्रयं विनापि । अर्घो मूल्यम् । पांशुलः परस्त्रीलम्पटः । यूना कर्मधारयः । ‘अर्घः पूजाविधौ मूल्ये’ । वीरकयेण मूल्यं दत्त्वा क्रेतव्यं नतु मूल्यादि प्रष्टव्यमिति धर्मः । सुहाश्रेष्ठा-विशेषेणाशयमाफलयन्तीति नीतिः । सांसारिकरसाकृष्टो मुक्तावनधिकारीति युक्तिः । तस्यैव ॥ ५६६ ॥

पष्ठं शतं समाप्यते मनोहरालापरचनरमणीयम् ।

सातिशयं सप्तशत्यां कोपे कविद्वयदयितायाम्^१ ॥६००॥

पष्टगाथाशतान्तगाथामाह—पष्टं सप्तमिति । मनोहरो य आलापस्तस्य यश्चर्चनं करणं तेन रमणीयम् । शतम् । सातिशयम् उक्तृष्टम् । सप्तशत्यां कोपे । कोपरूपे कान्य इति ॥ ६०० ॥

इति हारिताम्रश्रीतीताम्बरकृनायां सप्तशत्याष्टीकार्यां पष्ठं शतम् ॥

पञ्चूसागअ ! रंजिअदेह ! पिभालोअ ! लोअणाणंद !

अण्णत्तखविअसच्चरि ! णहभूसण ! दिग्गवइ ! णमो दे ॥६०१॥

प्रत्यूपागत ! रसदेह ! प्रियालोक^२ ! लोचनानन्द !

अन्यत्रक्षपितशर्बरीक ! नभोभूपया ! दिनपते ! नमस्ते ॥

सप्तशतोपक्रमे मङ्गलात्मिकां गाथामाह—पञ्चूसागअ इति । अनुरक्तो लोहितः । अन्यत्र लोहितालोकपार्वे सूर्यनमस्कारेण स्फुट एव । अथ च काचित्सुभाषिणी सकलाभिज्ञा खण्डिता नायिका प्रभातागतकामिनीकरजङ्गताङ्कितननुं पतिमालोक्य तमुपालभमाना वदति तत्र कुङ्कुमादिलोहितदेह!स्त्रीलोचनानन्द!नखभूपया!अन्यस्त्रीस्थाने क्षपितशर्बरीक!दिनपते!रात्रावन्यस्याः पतिस्त्वं दिने मदीय रात्रावन्यस्त्रीक्रीडया स्थित्वा प्रत्यूपे उपागतनमस्ते नमस्करणीयोऽस्माकम् , भगवतः सूर्यस्य साधर्म्यमुपागतोऽसि यत इति काम. । यथा सर्वेषां श्लाघ्यो भवति तथा कर्तव्यमिति नीतिः । रात्रौ योग-दलेन आनन्दस्य प्रह्लाणः साक्षात्कारो विधेय इति युक्तिः । शालवाइनस्य ॥ ६०१ ॥

अकअण्णुअ ! घणवण्णं घणवण्णंतरिअतरणिअरणिअरं ।

जइ रे रे वाणीरं रेवाणीरं पि णो भरसि ? ॥ ६०२ ॥

१. Medini P. 84. V. 2.

not found anywhere else.

२. This verse is peculiar to Pitāmbara's text and is

३. P. adds अनु before रक्त.

४. वैलोक्य for प्रियालोक P.

अकृतज्ञ ! घनवर्षा घनवर्षान्तरिततरणिकरनिकरम् ।

यदि रे रे वानीरं रेवानीरमपि नो स्मरसि ॥

कापि कस्मिन् प्रथमानुरक्ता तेन च समं रमिता तस्यामनन्तरं स च शिथिलादरो वृत्तः । सा तं प्रत्यासत्त्या साक्षेपं सोपालम्भं च प्राह—अकथरण्यत्र इति । रे रे साक्षेप-सम्बोधने । यदि वानीरं बंजुलं वेश इति ख्यातं कृतसङ्केतस्थानं न स्मरसि तदा रेवाया नर्मदाया अपि नोरं जलं न स्मरसीत्यन्वयः । घनो मेघस्तद्वर्षा रेवानीरम् । घनं निविडं यत्पर्षा तेनान्तरितो व्यवहितस्तरणोः सूर्यस्य करस्य किरणस्य निकरः समूहो येन तं वानीरम् । रजनिकरनिकरेति पाठान्तरम्, तत्र रजनीकरश्चन्द्रः । अकृतज्ञतानिन्दता न कावेति धर्मः । धर्मस्य स्मरणे कृतायासानां मनोदुःखं भवतीति नीतिः । कामिनीस्मरणं मनसो विकाराय भवतीति युक्तिः । मकरन्दसेनस्य ॥ ६०२ ॥

मदं पि ण आणइ हलिअणंदणो इह हि ढड्ढगामम्मि ।

गहवइसुआ विवज्जइ अवेज्जए कस्स काहेमो ? ॥ ६०३ ॥

मन्दमपि न जानाति हलिकनन्दन इह हि दग्धप्रामे ।

गृहपतिसुता विपद्यतेऽवैद्यके कस्य कथयामः ॥

जारसङ्गमनाय नगरगमनाभिज्ञापिण्याः कस्याश्चिद्विदिताभिप्राया सखी सोद्वेग-साह—मंतमपीति । मन्त्रं मन्त्र्यां न जानाति । मन्दमिति पाठे मन्दमरुपं किमपि न जानातीत्यर्थः । कोपीत्यत्र इह हीति पाठे माम इत्यस्य विशेषणम् । सबैद्यके नगरेऽपि तद्गृहे नीयतामिति भावः । कापि गृहस्थमुता शङ्कया क्लुपिता वृत्ता हलिकसुतानुरक्ता च । तथाविधां दृष्ट्वा काचिद्दालिकपुत्रमुपालभते वा । अवैद्यके स्थाने न वस्तव्यम् । तदुक्तम्—
घनिकः श्रोत्रियो राजा नदी वैद्यस्तु पञ्चमः ।

पञ्च यत्र न विद्यन्ते तत्र धासं न कारयेत् ॥

इति धर्मः ॥ ६०३ ॥

१. अ is missing in P.

२. ०पर्णां for ०वर्णां P.

३. मन्त्रं for मन्दं P.

४. P. adds हि after जानाति.

५. हां for हं P.

६. कोऽपि for इह हि P.

७. विद्यते for विपद्यते P.

८. ०विद्यके for ०वैद्यके P.

९. Pitāmbara does not explain this stanza in relation to नीति and युक्ति. Perhaps this explanatory portion has escaped the scribe's ken.

एकक्रमपरिरक्खणपहारसमुदे कुरंगमिहुणम्मि ।

वाहेण मण्णुविअलंतवाहधोअं धणुं मुक्कं ॥ ६०४ ॥

एकक्रमपरिरक्खणपहारसमुदे^१ पुरङ्गमिथुने ।

व्याधेन मन्युविगलद्वयाप्पघोतं धनुमुत्तम् ॥

एकक्रमेति । एकैकं परस्परं यः क्रमस्तेन परिरक्खणं यत्र प्रहारे तत्र सम्मुखे पुरङ्गमिथुने सति । व्याधेन मन्युना करणया विगलद्वयाप्पेण घोतं च धनुमुत्तम् । मृगाय प्रहारे क्रियमाणे मृगो अन्तरयति, तस्यां च तत्र क्रियमाणे सोऽन्तरयतीति न्यागजातीया-
नामप्येवं स्नेहे भवता कान्तेन सचेतसापि कथमौदास्यमेव लम्ब्यत इति भावः । अन्यो-
न्यानुरागप्रयुक्तं दाम्पत्यमुभयलोकसाधनमिति धर्मः । उपचारविशेषेण हिंसकम्यापि मनः
प्रत्येतीति नीतिः । दयालुः सर्वत्रैवाधिकारी भवतीति युक्तिः । चुल्लोदस्य ॥६०४॥

ता सुहअ ! विलंब खणं भणामि कीअ चि कएण अलमहवा ।

अविआरिअरुज्जारंभआरिणी यरउ ण भणिस्सं ॥ ६०५ ॥

तत्सुभग ! विलम्बस्व^४ क्षणं भणामि कस्या अपि कृते नालमयवा ।

अविचारितकार्यारम्भकारिणी प्रियतां न भणिव्यामि^५ ॥

कापि कस्मिन् जातानुरागा तस्यां स च मन्दादरस्तेन सा विह्वला तत्सलो
वदासीनं तं वदति । कापि नित्तृष्टार्या दूनी नायिकाया नवमीं कामदशां सूचयन्ती
नायकं सोपालम्भं वा प्राह — ता सुहअ इति । अन्यर्थनामद्गमयादलं निष्फलं वा भाषणम् ।
व्यामोहातिशयादविचारितकार्यारम्भकारिणी । स्त्रीवशोऽतिगर्हितो न कार्य इति धर्मः ।
अविचारितकार्यप्रवर्तनपराः सदा दुःखमनुभवन्तीति नीतिः । अविचारितसुन्दर एव
संसार इति युक्तिः । तस्यैव ॥ ६०५ ॥

भोइणिदिण्णपहेणअचक्खिअदुस्सिअक्खिओ हलिअउत्तो ।

एत्ताहे अण्णपहेणआण छीवोल्लअं देइ ॥ ६०६ ॥

भोगिनीदत्तप्रहेयाकास्वादनदुरिराक्षितो 'हलिकपुत्रः ।

इदानीमन्यप्रहेयाकानां स्पर्शोल्लापं ददाति ॥

१. एकैकं for एकं P.

२. प्रति for परि P.

३. ०समुखे for ०समुखे P.

४. स्व is missing in P.

५. भणिव्ये for भणिव्यामि P.

६. छित्तवोल्लअं for छीवोल्लअं P.

७. का is missing in P.

८. हां for हं P.

कापि भोगिनी पर्वदिने पुरुषाय वायनकं प्रहितवती । अन्याभिरप्युत्तमेन वस्तुना
चास्मै वायनकं प्रहितम् । भोगिनीप्रहितं च स्यादिष्टपाकलभ्यान्ववायनक्रानां कृते
वैरस्यं विभावितमिति काव्यपरस्याः कथयति । कापि पत्न्यौ प्रामप्रधानवनिताया अनु-
रागमन्यापदेशेन सूचयन्ती सेष्यं सखीमिदमाह—भोदृषि इति । स्वशोभापं निन्दा-
वचनमिति भट्टटीका । द्वित्योल्लभं मुखविद्धनपां विज्ञानविशेष इति टीकान्तरे । विलभ-
मानपिष्टकृतान्म्यूजादौ पद्मेयाञ्च देशी । व्रजादाववश्यं वायनकं विलभमनीयमिति धर्मः ।
परेषां निन्दा न कार्येति नीतिः । योगिनां फान्दपिकप्रन्योपयोगा निपिद्रा इति युक्तिः ।
तस्यैव ॥ ६०६ ॥

पचूसमऊहावलिपरिमलणसमूससंतवचाणं ।

कमलाण रअणिविरमे जिअलोअसिरी महम्पहइ ॥६०७॥

प्रत्यूषमयूखावलिपरिमलनसमुच्छ्वसत्पत्राणाम् ।

कमलानां रजनीविरामे जितश्लोकश्रीर्महमहायते^१ ॥

निभृतदेशं कमलवनं सङ्केतस्थानमहं गता त्वं न गत इति पुरुषं काव्यन्यापदेशेन
बोधयन्ती वदति । वासगृहे प्रियेण सह श्रीडाभरेणाविदितप्रभार्ता बोधयन्ती वा सखी-
दमाह—पचूसेति । प्रत्यूषमयूखावलिपरिमलनेन सम्बन्धेन समुल्लसत् पत्रं येषां तेषां
कमलानां रजनीवि^२ आमोदश्रीर्महमहायते । कमलानामामोदश्रीः सौख्यसम्पत् महमहायते
प्रसारिणी भवतीत्यन्वयः । प्रत्यूषोऽर्धमुखं तत्र या मयूखावलिस्तस्याः परिमलनेन सम्बन्धेन
समुल्लसत् पत्रं येषां तेषां कमलानाम् । जिअलोअसिरीति पाठे जीवलोक्रानां प्राणिनां
श्रीर्जन्मफलं सम्पद् वा प्रसारिणी भवतीत्यन्वयः । पचूमः सूयं देशीति भट्टभोजराज-
टीकयोर्ब्याख्यानम् । सन्व्याद्युपासनाय कश्चिच्छिष्यं प्रातर्बोधयतीति धर्मः । कस्मिन्नपि
काले कस्याप्युद्भवो भवतीति नीतिः । हृत्कमलविकारो जीवितसाफन्यमिति युक्तिः ।
दुर्लभराजस्य ॥ ६०७ ॥

वाउव्वेल्लिअसाहुलि ! थएसु फुडदंतमंडलं जहणं ।

चहुआरअं पइं मा हु पुत्ति ! जणहासिअं कुणसु ॥६०८॥

१. The word is ambiguous.

२. विलभनीयम् for विज्जभमनीयम् P.

३. This verse is missing in P.

४. रजनीविरामे is suggested for

रजनीवि P.

वातोद्वेलितवस्त्रे^१ स्थगय स्फुटदन्तमण्डल जयनम् ।

चटुकारक पतिं मा ग्वत्तु^२ पुत्रि । जनदासित^३ कुह^४ ॥

कस्याश्चित्पवनक्षिप्तोरुदेशाया उरदेश दन्तमण्डलचिह्नित दृष्ट्वा काचिद्वितैपिणी प्रतिष्ठिता तामुद्दिश्य वदति—वाउञ्चेलिञ्च इति । स्थगय आश्रयण । साहुलि वस्त्राञ्चले देशी । तत्सूत्र दन्तज्ञत जयने दृष्ट्वा तव पत्युरपहास करिष्यन्ति जना इति भाव । साध्व्या पत्युर्बहुमान लोके रत्नणीयमिति धर्म । रहस्य यत्रेन गोपनीयमिति नीति । योगिनो रतादि लोकस्य प्रहासमिव मन्यन्त इति युक्ति । शालवाहनस्य ॥६०८॥

वीसत्यहसिअपरिसक्किआण पढं जलंजली दिण्णो ।

पच्छा वहुअ गहिओ कुदंबमारो णिमज्जतो ॥ ६०९ ॥

विश्वरूपमितपरिक्रमाया प्रथम जलाञ्जलिर्दत्त^५ ।

पश्चाद्ब्रह्मा गृहीत कुटुम्भमारो^६ निमज्जन् ॥

कस्याश्चिद्ब्रह्मा प्रथम जलचित्तायाश्चरितमेकस्या कथयति—वीसत्येति । विश्व-स्तेत्यादीना त्यागपूर्वक कुटुम्बरक्षणदिभाव तथा कृत इत्यर्थे । निमज्जन् क्षैण्य गच्छन् उद्धृत इत्यर्थे । वच्छा असाध्यत्व वा दूती प्रतिपादयति । कुटुम्बरक्षणपोषणा-द्येव पुण्यहेतुरिति धर्म । प्रधानविरुद्धचेष्टायां बधुवर्गो निप्लुत एव भवतीति नीति । परिहासग्रहणे ससारे निममेन न^७ भवितव्यमिति युक्ति । तस्यैव ॥६०९॥

गम्मिहिसि तस्स पास सुदरि । मा तुरअ वहुदउ पिअको ।

दुद्धे दुद्ध पिअ चदिआइ को पेच्छइ मुह दे ॥ ६१० ॥

गम्मिग्रमि तस्य पार्श्वे सुदरि । मा त्वरस्व वर्धता मृगाह्ण^८ ।

दुग्धे दुग्धमिव चन्द्रिकाया क प्रेक्षते मुस्य ते ॥

काचित्सर्वगुणोपेता नायकस्यान प्रदोषे जिगमिषु सत्या निषिध्यते । चन्द्र-प्रदोषाभिसारिका सानुनय वा कापि प्राह—गम्मिहिसीति । वर्धता परिणति यातु हीनतेजा भवतु इति द्वितीयाभासार्थं । अभिसारिवयम् । तदुक्तम्—

या निर्लज्जा कृता बाढ मदेन मदनेन वा ।

अभियाति प्रिय साभिसारिकाभिमता यथा ॥ इति ॥

१ ऽवस्त्राञ्चले for ऽवस्त्रे P

२ एतु is missing in P

३ ऽहास्य for ऽहासित K

४ कुदम्ब for कुरु P

५ ऽञ्जलि दत्त for ऽञ्जलिर्दत्त P

६ नि is missing in P

७ 'न' is supplied by the Editor.

कर्तव्ये कर्मणि त्वरा न कर्तव्येनि धर्मः । समानगुणरूपो दुर्लभः स्यादिति नीतिः ।
प्रकृतौ दुग्धे दुग्धमिवात्मशिलष्टो (०२लेपो) दुरधिगम इति युक्तिः । महिपासुरस्य ॥६१०॥

जइ जूरइ जूरउ णाम मामि ! परलोअवसणिओ लोओ ।

तइ वि बला गामणिणंदणस्स वअणे बलइ दिट्ठी ॥ ६११ ॥

यदि स्थिते^१ स्थितां^२ नाम मातुलानि !^३ परलोकव्यसनिको^४ लोकः ।

तथापि बलाद् प्रामयाीनन्दनस्य वदने बलते दृष्टिः ॥

काचिद् प्राममुख्यमुतानुरक्ता हितैपिण्या धारं धारं निपिद्धा सती वदति—अइ इति । परेषां व्यसनेन निर्वृत सुरितः । स्नेइ एव तादृशस्तेन समुत्पन्नो येन बलादेव दृष्टिस्तस्मिन् बलते तदथ किं करोमीति भावः । कापि प्रामपात्रपुत्रं प्रति सानुरागा समानमुपदृष्टया मातुली वा प्राह । स्थिति क्रुध्यतीति विज्ञानं भट्टीकायाम् । धर्मनिरपेक्षा स्त्री धर्मं न काङ्क्षतीति तद्धर्मः । अनुरागपराधीनानां लोकापेक्षा न भवतीति नीतिः । परलोकव्यसनितया मुक्तिर्न भवतीति युक्तिः । पोटिसस्य ॥६११॥

गेहं व वित्तरहितं णिज्जरकुहरं व सलिलसुण्णइअं ।

गोहणरहितं गोहं व तीअ वअणं तुह विओए ॥ ६१२ ॥

गेहमिव वित्तरहितं निर्झरकुहरमिव सलिलसून्यीकृतम् ।

गोधनरहितं गोष्ठमिव तस्या वदनं तव वियोगे ॥

कस्याश्चिदनुरागातिशयं कस्यचित्पुरुषस्य कृते कापि सखी वदति—गेहमिति । निर्झरयोग्यं निर्झरकुहरम् । सत्या पतिविच्छेदे प्रसाधनादिकं न कर्तव्यमिति धर्म । शोभासम्पादकं वस्तु मनो हर्षयतीति नीतिः । गृहादिशोभा सर्वत्रैवानित्येति युक्तिः । पालितस्य ॥ ६१२ ॥

तुह दंसणेण जणिओ इमीअ लज्जाउलाइ अणुराओ ।

दुग्गअमणोरहो विअ हियअ चिय जाइ परिणामं ॥६१३॥

तव दर्शनेन जनितोऽस्या लज्जालुकाया^५ अनुरागः ।

दुर्गतमनोरथ इव हृदय एव याति परिणामम् ॥

कस्याञ्चिन्नज्जापरवशायाः स्वयम्भावाविष्करायाममर्थाया अनुरागं सूचयन्ती दूती-

१. स्थिति for स्थिते P.

२. स्थितु for स्थितर P.

३. मातुलि for मातुलानि P.

४. परलोकस्य for परलोकं P.

५. व्यसननिर्वृते for व्यसनिको P.

६. लोरनुं for लुकाया अनुं P.

समाह—तुह दंसगोति । यथा दुर्गतानां दरिद्राणां मनोरथो हृदय एव फलसम्पत्त्यभावात्
परिणामं विलयं याति तथाऽस्या अनुराग इत्यर्थः । अर्थो हि सकलपुरुषार्थ इति धर्मः ।
एषाप्यं विनाऽभीष्टसिद्धिर्न भवतीति नीतिः । मुग्धदुःखयोर्हृदयमेव प्रमाणमिति युक्तिः ।
पूर्वगायाया अत्रावसानम् । चन्द्रोदस्य ॥ ६१३ ॥

जं तणुआअइ सा तुह कएण किं जेण पुच्छसि हसंतो ।

अह गिम्हे मह पअई एच्चं भणिऊण ओरुण्णा ॥ ६१४ ॥

या तनुकायते सा तव कृतेन किं येन पृच्छसि हसन् ।

अथं प्रीप्से मम प्रकृतिरेवं भणित्वावहृदिता ॥

प्रवासादागतेन प्रियेण पृष्टदौर्बल्यकारणाया निसर्गलोहं मुग्धात्वं च वर्णयन्ती
सती सत्यन्तरे कथयति— जं तणुआअइ इति । तनुकायते तन्वी कृशा भवति । कृतेन
हेतुना । ओ दुःखसूचने । रतिसम्प्रयोगे मिथ्यावादोऽधर्महेतुर्न भवतीति धर्मः । क्लेश-
फर्तुरूपहासे सन्तापः स्यादिति नीतिः । देहदौर्बल्येन परमार्थज्ञानिर्न भवतीति युक्तिः ।
भीमस्वामिनः ॥ ६१४ ॥

वण्णक्कपरहिअस्स वि एस गुणो णवरि चित्तकम्मस्स ।

णिमित्तं पि जं ण मुंचइ पिओ जणो गाढमुचज्जो ॥६१५॥

वर्णकमरहितस्याप्येष गुणः^१ फेवलं चित्रकमणः ।

निमित्तमपि यन्न मुञ्चति^२ प्रियो^३ जन्तो गाढमुपगूहः^४ ॥

काचिद्विदग्धा गृहीणी विरहासहिष्णुरनुरागातिशयोभूतस्य पुरपस्य प्रकृति-
मात्मालिङ्गितां पटलिङ्गितां दृष्ट्वाऽऽत्मविनोदनं कुर्वती कामपि लक्ष्यीकृत्य वदति ।
द्विजादिवर्णाहीनगमनाञ्जुगुप्सन्ती मातुलीं नवनुरक्ता चित्रव्याजेन प्रियस्यात्मा-
धीनतां सूचयन्ती प्रियेण सहाविरतमालिङ्गनमिच्छन्ती वा चित्रव्याजेन दर्शयति—
वण्णक्कमेति । वर्यो हरिनालादिजन्यस्तत्कमरहितस्यापि चित्रकर्मण आलेख्यक्रियायाः
फेवलं नैव गुणः, किन्तु नश्यैव स गुणो यदुपगूहः^५ स एव प्रियो न मुच्यत इति ।
एपगूहनसुराभिलाषिण्य, स्त्रियो हीनवर्णमपि पुरपमभिलपन्तीत्यनो नित्यमेव स्त्रियो

१. Missing in P.

२. चरेतादशी for चरेवं P

३. 'व' is missing in P.

४. P. adds 'न' after गुणः.

५. निमेष० for निमित्त०

६. मुच्यते for मुञ्चति P.

७. प्रिया for प्रियो P.

८. गाढोप० for गाढमुप०

रक्षणीया इति धर्मः । अग्नेरुगुणाभावेऽपि त्रिषिष्टो गुणो रजको भवतीति नीतिः । एरु-
चित्तेन यद्भवत्यस्यते तत्सर्वमेव माधु भवतीति युक्तिः । तस्यैव ॥६१५॥

अविहत्तसंधिवंधं पदमरमुग्धेअपाणलोहिलो ।

उज्वेलितुं ण आणइ खंडइ कलिआमुहं भमरो ॥६१६॥

अविभक्तसन्धिवन्धं' प्रथमरसोद्रेदपानलोभिष्टः ।

उद्वेलितुं न जानाति रण्डयति कलिकामुपुं भ्रमरः ॥

काश्चित्कोमलाङ्गीमेव नवोढां रमयन् फश्चिन्नायकः कयाचिदन्यापदेशेन कम-
प्युद्दिश्योच्यते । बाला सुरताभिज्ञं दुर्विदग्धमुपहसन्ती कमपि व्याजादिदमाह—अवि-
सतेति । अमुञ्चन् अत्यजन् सन्धिः सन्धनं संयोगमेदस्नस्य बन्धो यस्य सत्कलिना-
मुखम् । अविभक्तेति पाठान्तरम् । प्रथमं यो रसो मधु तस्य य उद्रेदः प्रागभावः तत्रैव
पानलोभिष्टो भ्रमरः । उद्वेलितुं प्रकाशयितुम् । कलिका कुडमलस्त्रियो ? (कुडमलो-
ऽस्त्रियाम्) । 'भ्रमरो खिङ्गपट्पदौ' । पत्ते बन्धो भरतोक्तः, रसः शृङ्गारश्च । अजातार्त्तवा
नोपगम्येति धर्मः । अज्ञा उपायमजानन्त एव यथातथापि फजममिज्ञपन्तीति नीतिः ।
अज्ञस्य ध्यानादि विरुलमिति युक्तिः । सुग्धराजस्य ॥ ६१६ ॥

दरवेविरोहजुअलासु मउलिअच्छीसु लुलिअचिहुरासु ।

पुरिसाइरीसु कामो पिआसु सज्जाउहो वसइ ॥६१७॥

दरवेपनशीलोरुयुगलासु मुकुलिताक्तीपु लुलितचिहुरासु ।

पुरपायितशीलासु काम. प्रियासु सज्जायुधो' वसति ॥

विपरीतरतासत्ता स्त्रिय दृष्ट्वा काचित्सखीमुद्दिश्य वदति । विपरीतरतमाचरन्त्या
हृदयरञ्जना^१ नायकः सतोषं वा इदमाह—दर इति । दरवेपनशीलमूरुयुगलं यासां
तासु । सज्जो धृतः । 'दरोऽस्त्री साध्वसे गत्ते कन्दरे च दरी स्मृता । दराव्ययं मनागर्थे'—
मेदिनी^२ । विपरीतरतादनपत्यापत्तेस्तन्निषेज इति धर्मः । अपेक्षितमेव मनोहारि भवतीति
नीतिः । योगिना कामस्त्वयाज्य इति युक्तिः । प्रथमानुरागानन्तरे पुरपायिर्नामिति कण्ठो-
भरण्ये । मेघचन्द्रस्य ॥ ६१७ ॥

जं जं ते ण सुहाअइ तं तं ण करेमि जं ममाअत्तं ।

अहअं चिअ जं ण सुहामि सुहअ ! तं किं ममाअत्तं ॥६१८॥

१. अमुञ्चन्तसन्धिं for अविभक्तसन्धिं P
But the com. in its Pratika
reads 'अविभक्त' for 'अविभक्त'
as well; although in the explana-
tion this reading is altogether
ignored.

२. मुकुलितं for लुलितं P.

३. सज्जासु अथो for सज्जायुधो P.

४. P. 170. Verses 46—47.

५. P. 317.

यश्चे न सुखायते' तत्रात् करोमि यन्ममायत्तम्' ।

अहमेव दश सुखायै सुभग ! तर्हि ऋ ममायत्तम् ॥

काचित्स्त्री चलचित्तं न.यकमुद्दिरय वदति—जं जमिति । अपि तु तररायत्त-
मिति भावः । सहजानुष्ठा नायिकाऽनुक्तं नायकं सचाट्टपालम्भमाह । अन्वेषेन्यानु-
राग एव त्रिवर्गसाधको भवतीति धर्मः । येन कर्मणा स्वामी लुप्तो भवति तदेव कर्तव्य-
मिति नीतिः । अश्व्यासादिना योगं कुर्यादिति युक्तिः । तस्यैव ॥ ६१८ ॥

वावारविसंवाभं सअलावभवाण कुणइ इअलज्जा ।

सवणाण उणो गुरुसंणिहे वि ण णिहंझइ णिओभं ॥६१९॥

व्यापारविसत्तावं सकलावयवतां करोति हतलज्जा ।

श्रवणयोः पुनर्गुहसन्निधावपि^१ न निरुणद्धि नियोगम् ॥

गुरुसन्निधावपि फान्तवचनं शृण्वन्ती कापि लज्जावशादिदं कर्तव्यताविमूढा मरीं
सम्बोध्य वदति । गुरुजनसन्निध्यात्सम्भाषणात्त्वमानन्दित, किन्तु स्वद्वचनश्रवणेन
प्रमा प्रीतिरुत्पन्नेति फान्तस्य चित्तवृत्तिमेकान्ते चापि सन्दिरति—वावारंति । हता
त्यक्ता लज्जा यथा सा । सकलानामवयवानां करपरखादीनां व्यापारस्य चलनादेर्विसंवा-
मन्यथात्वं करोति । श्रवणयोः कर्णयोर्नियोगं व्यापारं न निरुणद्धि नान्यथयति ।
फान्तवचनं शृणोत्येवेत्यर्थः । पुराणादिश्रवणेनापि पुण्योत्पत्तिर्भवतीति धर्मः । कुराला
एकचित्तीभूय व्याजेन हसन्तीति नीतिः । गुरोः सन्निधाने बहु न विमर्शणीयं किन्तु
तद्वचनमवधानेन श्रोतव्यमिति युक्तिः । वाक्पतिराजस्य ॥ ६१९ ॥

किं भणह मं सहीओ मा मर दीसिहइ सो जिअंतीए ।

कज्जालाओ एसो सिणेहमग्गो उण ण होइ ॥ ६२० ॥

किं भणथ^४ मां सरयो मां त्रियस्व^५ 'द्रव्यते स जीवन्त्या'^६ ।

कार्यालाप एषः स्नेहमार्गः पुनर्न भवति ॥

काचिद्विरहिणी प्रियवियोगेन विरुलां दशामात्रप्राया सतीभिः प्रयोधिता
'आगतस्ते पतिर्मा त्रियस्व' इत्यादिवचने, मा सर्वावचने वदति । ऋ मरण्याय व्यवन्वसि

१. सुखायति for सुखायते P.

२. The portion beginning
with यन्ममायत्तं and ending
with सुभग is missing in P.

३. ८षानेऽपि for ८षावपि P.

४ भणन for भणय P.

५. मा त्रियस्व is missing in P.

६. रद्वये for द्रव्यये P.

७ जीवन्त्याम् for जीवन्त्या P.

जीवने सति प्रियसम्भोगः पुनरपि भविष्यतीति वदन्तीं सखीं कापि विरहिणी स्वजीवन-
निरपेक्षं वा इदमाह—किं भयदेति । स्नेहमार्ग एवेति वा । सप्रियो भवतीभिः कार्येणो-
पाधिना स्नेहेनेति यावत्, एष आलापः क्रियते, न पुनः सतीनामयं स्नेहमार्गो भवतीति
भावः । जीवतामेव धर्मो भवतीति धर्मः । ईप्सितेऽर्थे दृढं मनो न निवर्तते । तदुक्तम्—
' क ईप्सितार्थे स्थिरनिश्चयं मनः ' इति नोतिः । स्नेहादि त्यक्त्वा कार्यं मुक्तिरूपं चिन्त-
नीयमिति युक्तिः । तस्यैव ॥ ६२० ॥

एकलमओ दिष्टीअ मइअ तइ पुलइओ सअण्हाए ।

पिअजाअस्स जइ धणुं पडिअं वाहस्स हत्याओ ॥६२१॥

एकाकी^१ मृगो दृष्ट्या^२ मृग्या तथा प्रलोकितः^३ सन्ृष्याया ।

प्रियजायस्य यथा धनुः पतितं व्याधस्य हस्तात्^४ ॥

कापि स्वामिने हरिणीचेष्टितं निवेदयन्ती तस्मिन्ननुरागदाढ्यायान्यापदेशेन
तमेव वदति—एकोल्लेति । एक इति स्नेहासाधारणाविषयः । प्रियजाया यस्य सः ।
एकोल्लेति । इल्लउल्लो स्वामि...मृगीचेष्टितं दृष्ट्वा तद्धन्तुरपि व्याधस्य दयापरस्य स्वजाया-
स्मरण्यापरवशस्य चेतकराभ्यां धनुः पतितं तदा भवान् मय्यप्यसाधारणमेव प्रेम
विधातुमर्हतीति भावः । सतीपालनम्...एवेति धर्मः । सस्नेहं सर्वैः समं व्यवहर्तव्यमिति
नोतिः । सांसारिकमेवं व्यवहारं दृष्ट्वा योगिनोदास्तव्यमिति युक्तिः । तस्यैव ॥६२१॥

कमलेसु भमसि परिमलसि सत्तलं मालइं पि णो मुअसि ।

तरलत्तणं तुह अहो मइअर ! जइ पाडला हरइ ॥६२२॥

कमलेषु भ्रमसि परिमलसि सप्तलां मालतीमपि नो मुञ्चसि ।

तरलत्वं तवाहो!^५ मधुकर ! यदि^६ पाटला हरति ॥

काचित् कमप्यनुरागविषयं त...पतिमुद्दिरयान्यापदेशेन वदति । कस्यचिन्नायकस्य

१. Kumāra V. 5.

२. एको for एकाकी P.

३. दृष्टो for दृष्ट्या P.

४. प्रलोकितः is missing in P.

५. ०जायास्य for ०जायस्य P.

६. व्याधहस्ताभ्याम् for व्याधस्य
हस्तात् P.

७. A few syllables are missing
in P.

८. यालियासु for कमलेसु Weber.

९. मालतीम० is missing in P.

१०. तव पुनर् for सवाहो P.

११. यथा for यदि P.

बहुस्त्रीवल्लभतामन्यापदेशेन सूचयन्ती वा कापीदमाह—कमलेषु इति । परिमलसि
परिमर्दयसि । दक्षिणोऽयं नायकः । तदुत्तम्—

दो गौरवं भयं स्नेहं प्रेमसद्भावपूर्वकम् ।

न मुञ्चत्यन्यवित्तोऽपि द्वयोऽसौ दक्षिणो यथा ॥

‘सुमना मालती जातिः’ इत्यमरः । सप्तला नवमालिका । तत्रैव नेवारिरिति ख्याता ।
यथा मधुकरस्य पाटलायामेवासं...वस्तथा तत्रापि मध्यासङ्गे न स्यादिति भावः । इदं
कृतमिदं न कृतमित्यादि न प्रकारयमिति धर्मः । एकनिष्ठा सेवा फलवती भवतीति नीतिः ।
नानाव्यक्तिध्यानेन स्थैर्यं न भवतीति युक्तिः । शालवाहनस्य ॥ ६२२ ॥

दोअंगुलअकवालअपिणद्धसविसेसणीलकंचुइआ ।

दावेइ थणत्थलवणिणअं व तरुणी जुअजणाणं ॥ ६२३ ॥

द्वयङ्गुलरुक्पाटकपिनद्वसविशेषनीलकञ्चुकिर्का ।

दर्शयति स्तनस्थलवर्णिकामिव तरुणी युवजनेभ्यः ॥

नीलकञ्चुकरिणीं काञ्चिद् सूनामात्मानं दर्शयन्तीमेका दृष्ट्वाऽपरस्याः
कथयति—दोअंगुलओति । द्वयङ्गुलिका द्वयङ्गुलनमाणा करालिता तुङ्गीकृता पिनद्धा
परिहिता नीला श्यामा कञ्चुलिका यथा सा तरुणी युवभ्यः घनां निविडां स्तने वर्णिक-
कामिव दर्शयतीत्यन्वयः । नानावेषनेन कञ्चुलिकायाः स्थौल्येनावरकत्वमुत्तम् ।
नीलिष्ठा घनां निविडां स्तने वर्णिकामिव दर्शयतीत्युत्प्रेक्षा । प्रदक्षिणादिशि स्त्रीयां
कञ्चुलिका दृश्यते । साध्यत्वं त्वस्या उपदर्शयन्ती नायकमुत्तरलपति । स्तनाघवय-
वास्तथा कुलस्त्रीभिरावरणीया यथा परैर्न दृश्यन्त इति धर्मः । विज्ञा एकदेशदर्शमेव
भद्रत्वमभद्रत्वञ्च जानन्तीति नीतिः । बाह्यं किञ्चिन्नक्षयं दृष्ट्वाऽऽन्तरो भावो लक्षणीय
इति युक्तिः । अनुरागस्य ॥ ६२३ ॥

अमअं चिअ हिअअं हत्या तणहाहरा सअणहाणं ।

चंदमुहि ! कत्थ णिवसइ अमित्तदहणो तुह पभावो ? ॥६२४॥

अमृतमेव हृदयं हस्तौ तृष्णाहरो सनृष्णानाम् ।

चन्द्रमुषि ! कुत्र निवसति अमित्रदहनस्तव प्रतापः ? ॥

१. II. 4. 72.

२. A few syllables are missing
here.

३. ०करालित० for ०कपाटक० P.

४. ०लिका for ०किका P.

५. युग्भ्यः for युवजनेभ्यः P.

६. ०मुल for ०मुषि P.

७. ०वहनोद्वतरहः for ०वहनस्तव P.

सुन्दरं सप्रतापं राजानं सेवकशला काचिदुत्तमा नायिका स्तुवन्ती वदति—
काञ्चिद्विदग्धनायिकामभिमुनीकर्तुं दूती नायकगुणं सचाटु वर्णयति वा । तां प्रति तत्र
रागितेति सूचयन्ती कस्याश्चिन्न्यसुरतायाः सती चाटुकिभिर्नायकमुपालभते वा—
अममिति । परनिवृत्तिक्त्वादमृतमेव हृदयम् । अर्थिजनाभीष्टप्रदानान् नृष्याहरो हस्तौ ।
आह्लादकत्वाद्दन्द्रसमं मुखम् । अमित्रं राष्ट्रं दहति अमित्रदहनस्तत्र प्रतापः । सर्व-
त्यागशौर्याणि महागुणास्त्रयो धार्मिकमेवाश्रयन्ते इति धर्मः । कमनीयाकृतेः कोपोऽपि
दुर्लभ्यत इति नीतिः । एवंविधो हि पुरुषो सुकथधिकारीति युक्तिः । शालवाहनस्य-
॥ ६२४ ॥

मा गच्छह विसंभं पुत्रअ ! चटुआरओ इमो लोओ ।

सूइवेहो कण्णस्स पेच्छह किं णिज्जइ पमाणं ॥ ६२५ ॥

मा गच्छत विसम्भं पुत्रक^१ ! चाटुकारकोऽयं^२ लोकः ।

सूचीवेधः कर्णस्य पश्यत किं नीयने^३ प्रमाणम् ॥

काचिद्विद्वैपिणी स्त्री समागमात्कमपि पुत्रादिकं निवारयन्ती वदति । इङ्कित-
गोपनार्थं वा दूती नायकमाइ—मा गच्छहेति । विसम्भं विश्वासं मा गच्छत । स लोकः
स्त्रीलोकः चाटुकारकः प्रियवक्ता, परं नतु हृदयपूर्वकं त्वत्समीहितकर्ता । अप्रार्थान्तर-
मुपन्यस्यति । स चाटुकारकः प्रकरणान् कर्णस्य सूच्या वेधो वेधकर्ता, स च प्रमाणं
प्रमातृत्वेन सत्यवादित्वेन किं नीयते ज्ञायते । परिणामे तद्वचनं सूचीवेध इव दुस्सहमिति
तत्र विश्वासो न कार्य इति भावः । वेध इति कर्तरि पचाद्यच् । 'प्रमाणं हेतुमर्यादा-
शास्त्रपु सत्यवादिनि' इति मेदिनीकारः । सदाचारवता मिथ्या चाटु न वक्तव्यमिति
धर्मः । चाटुत्वं विश्वासो न कर्तव्यः । तदुक्तम्—

कित्वा यं प्रशंसन्ति यं प्रशंसन्ति योपितः ।

चारणा यं प्रशंसन्ति त्रिप्रशस्तो विनरयति ॥

इति नीतिः । अभ्यासेन सूक्ष्ममपि परमाणवादि प्रत्यक्षं भवति किं पुनर्ब्रूवेति युक्तिः ।
पालिसस्य ॥ ६२५ ॥

रवखेइ पुत्तअं मत्थएण ओच्छोअअं पडिच्छंती ।

अंमूहि पहिअघरिणी ओल्लिज्जंतं ण रवखेइ ॥ ६२६ ॥

१. 'क' is missing in P.

२. P. adds खलु after अयम्

३. नीयत for नीयते P.

४. P. 65. V. 63.

रक्षति पुत्रकं मस्नकेन अञ्चोदकं^१ प्रतीञ्चन्ती ।

अभ्रभिः पथिरगृह्णिया आर्त्नीभवन्तं न लक्षयति ॥

गृह्वार्ताहरणाय प्रियेण प्रहिते सहचरे नायि छाया प्रत्यन्तविमनस्त्रतां सती दर्शयति—रक्षेद् इति । अर्थात् पुत्रस्यैव मस्नकेन । नत्राभ्रस्य नत्रमेघस्य उदकं प्रतीञ्चन्ती पुत्रकं बालपुत्रं रक्षतीत्यन्वयः । आर्त्नीभवन्तं पुत्रकं न लक्षयति न पश्यति । नयनयो- रावरणात् पुत्रकमित्यल्य इति क्व । ओक्कोडमिति पाठे ओक्कोडकम् ओक्कोडं तस्य उदकं प्रतीञ्चन्ती । गृहमेतादृशं येन ततो जलं बालपुत्रस्य शिरसि पततीत्यवस्थेयं तस्या इति भावः । छोअमिति पाठे अपगतं यञ्चदनं पदलं चाहिरिति प्रसिद्धं तस्मादर्थाद्- लज्जलमित्यर्थः । अवश्यंभावि भवत्येव, नाभुक्तं क्षीयते कमेति धर्मः । अन्यमनस्कतया प्रारब्धमन्यभोगेन विनश्यतीति नीतिः । अन्यत्र कृतचित्ता बाह्यासंवेदना भवन्तीति युक्तिः । शालवाहनस्य ॥ ६२६ ॥

सरए सरम्मि पद्मिआ जलाइ कंदोदृसुरहिगंधाइ ।

धवलच्छाइ सअण्हा पिभंति दइआण व मुहाइं ॥६२७॥

शरदि सरसि पथिका जलानि कन्दोदृसुरभिगन्धीनि^२ ।

धवलाच्छानि सगृष्णाः पिबन्ति दयितानामिव मुत्तानि^३ ॥

शरदि सरोजलं पिबतः पथिकाग् दृष्ट्वा कस्याश्चित्प्रोपितपतिकायाः संकुर्वती काचिदुत्प्रेक्षमाणा वदति । वर्षास्वनागतः शरद्यपि नागमिष्यतीत्युपतप्तां विरहिणीं सखीं वा साश्वासयति—सरए इति । कन्दोदृं नीलोत्पले देशी । धवलानि तानि अञ्चानि चेति । यथा दयितानां मुखानि नवनीलोत्पलानीव सुरभीनि धवलानि सुन्दराणि अञ्चानि निर्मलानि पिबन्ति तथेत्यर्थः । ' धवला गवि । वृषे श्रेष्ठे पुमान् वाच्यलिङ्गः शुक्लेऽयं सुन्दर, इति मेदिनी ।' धवलाक्षाणि धवललोचनानीति वा । अतस्तद्यपि पतिरेव- विधेष्टे पद्मगतप्रायो मा संतप्तो भवेत्यर्थः । शरदि तीर्थयात्रार्थं कश्चिदाहेति धर्मः । शरदि सरोजलं पेयम्, शरदि नादेयं नादेयं पानीयं पानीयमिति नीतिः । अस्मन्त एव सद्बुद्धि- विहाय सांसारिका आत्मानं मुञ्चन्तीति तत्र विधेयमिति युक्तिः । तस्यैव ॥६२७॥

अभंतरसरसाओ उवरिं पवराअवद्धपंकाओ ।

चंकम्पंतम्मि जणे समूससंति व्व रच्छाओ ॥ ६२८ ॥

१. नवाभ्रोदकम् for अञ्चोदकम् P.

२. अक्षिलानि for अगन्धीनि P.

३. P. adds इव after मुत्तानि.

४. P. 207. V. 99-100.

अभ्यन्तरसखा उपरि प्रवातवद्धपङ्काः ।

चङ्क्रममाणे जने^२ समुच्छ्वसन्तीव रथ्याः ॥

शरदि रथ्याया यात्रायोग्यतां कश्चित्सखायं प्राह—अन्तरेति । चङ्क्रममाणे शिथिलं गच्छति जले रथ्याः समुच्छ्वसन्तीव उच्छ्वासमुद्भेदं व्यक्तरां यान्तीव । पञ्चाश्रे-
तीपञ्चुके देशी । कर्दमभयेन नागच्छन्तो जनस्य शङ्कानिरासाय रथ्यानां किञ्चिच्छुक्तरां
वा प्राह कश्चित् । 'रथ्या प्रतोली विशिखा' इत्यमरः^३ । राजमार्गोऽयं शब्दः । शरदि यात्रा
विधेया संन्यासिप्रभृतिभिरिति धर्मः । अनुरागविशेषोऽध्यवसायहेतुरिति नीतिः । आ...
बाह्यैर्लिङ्गैर्ह्रायत इति युक्तिः । पालितस्य ॥ ६२८ ॥

मुहपुंडरीभञ्जाआइ संतिण उअह राअहंसे व्व ।

छणपिष्टकुट्टणुच्छलितधूलिधवले धणे बहइ ॥ ६२९ ॥

मुखपुण्डरीकच्छायायां^४ संस्थितौ^५ पश्यत^७ राजहंसाविव ।

क्षणपिष्टकुट्टनोच्छलितधूलिधवलौ स्तनौ बहति ।

काञ्चिदुत्सवदिवसे पिष्टातकाकीर्यौ स्तनौ बहन्तीं दृष्ट्वा एका सखी अपरस्याः
कथयति । पिष्टातकअथाङ्गी सुस्तमुखातिशयमुत्पादयिष्यति । तद्य तां तत्पार्श्वमान-
यिष्यामीति सूचयन्ती दूती नायिकायाः स्तनयोरुत्प्रेक्षां वा करोति—मुहपुंडरीअ इति ।
मुखं पुण्डरीकं सिताम्भोजमिव तस्य छायायां संस्थितौ राजहंसाविव स्तनौ बहति,
कापोत्यार्थम् । क्षणे^८ पिष्टस्य पिष्टान इति रुपातस्य कुट्टः कुट्टनं तेन उच्छलिता या
धूलिस्तया धवलौ स्तनौ । 'क्षण उद्धव उत्सवः' अमरः^९ । उत्सवदिने पिष्टातका-
दिना देवताराधनं कर्तव्यमिति धर्मः । यो भवति स तं येन केनापि स्तौतीति नीतिः ।
अविद्यापस्तोऽपत्स्वेव सद्व्युद्धिं करोतीति युक्तिः । रोदायाः ॥ ६२६ ॥

तह तेण वि सा दिट्ठा तीअ वि तह तस्स पेसिआ दिट्ठी ।

जह दोण्ह वि समअं चिअ णिव्युत्तरआइ जाआइ ॥ ६३० ॥

१. किञ्चिच्छुक्क० for प्रवात० P.

२. जने for जने P.

३. II. 2. B.

४. A few syllables are miss-
ing here.

५. यां is missing in P.

६. संस्थितौ is missing in P.

७. पश्यते for पश्यत P.

८. ०लो० for ०नो० P.

९. I. 6. 33.

१०. P. does not give figures of
enumeration at the end of

तथा तेनापि सा दृष्टा तथापि तथा तस्य प्रेषिता दृष्टिः ।

यथा द्वावपि सममेव निर्वृत्तरतौ जातौ ॥

दूती सव्यापारं शैथिल्यं सूचयन्ती अन्योन्या...यनि—तद् तेणेति । निर्वृत्तं निर्व्यूढं रतं सुरतं ययोस्तादृशौ जातौ । कर्मणि अर्धवसाय एव निष्पत्तिहेतुरिति धर्मः । दृष्टिविशेषेणैव कार्यमुन्नयन्तीति नीतिः । प्राप्ततत्त्वो दृष्टिमेदेनैव ज्ञायत इति युक्तिः । माधवस्य ॥ ६३० ॥

वाउलिआपरिसोसण ! णिउंजपत्तलणसुलहसंकेअ !

सोहगकणअकसवट्ट ! गिम्ह ! मा कह वि शिज्जिहिसि ॥ ६३२ ॥

वापिकापरिशोषण ! निकुञ्जपत्त्रकरणासुलभसङ्केत !

सौभाग्यकनककपपट्टे ! श्रीष्म ! मा कथमपि क्षीणो भविष्यसि ॥

काचिदसती सुलभसङ्केतं श्रीष्ममुद्दिरय वदति । जारं वा सङ्केतस्थानं आवयति— वाउलिआ इति । अल्पशाखाकृतिकायां वाउलिआ देशी । अल्पा शाखा यस्यास्तस्या लतिकाया लतायाः शोषण ! शोषजनक ! हे श्रीष्म ! कुडुंगो निकुञ्जे देशी । तस्य प्र...जात-पत्रक ! हे श्रीष्म ! सौभाग्यमेव कनकं तस्य कपर्णं निष्कर्षस्तस्य पट्टक ! हे श्रीष्म ! लतायाः शोषको ननु ध्यायाप्रधानतरुणामिति भावः । श्रीष्मे शीर्षानि पत्राणि कन्द-रादौ पतन्ति । सौभाग्यस्य दुष्प्रापकत्वात्कनकेन साधर्म्यम् । एकाकिन्यः क्षीयो श्रीष्मे न प्रहेया इति धर्मः । दुःखदोऽप्यनुकूलकारी अपेक्षितो भवतीति नीतिः । ध्यानाद्यर्थे स्थानविशेषो ध्वनित इति युक्तिः । विदग्धस्य ॥ ६३२ ॥

जह चित्तेइ परिअणो आसंकइ जह अ तस्स पडिवक्खो ।

बालेण वि गामणिणंदणेण तह रक्खिआ पल्ली ॥ ६३३ ॥

यथा चिन्तयति परिजन आशङ्कते यथा च तस्य प्रतिपन्नः ।

बालेनापि प्रामाणीतन्द्नेन तथा रक्षिता पल्ली ॥

this verse. It puts the enumerative mark of the next verse as t32. It thus obviously omits one verse between 629 and 632.

१. A few syllables are missing here.

२. वाउलि० for वापिका० P.

३. P. adds ल after पत्र.

४. करण is missing in P.

५. P. adds क after पट्ट.

६. मा कथ is missing in P.

७. न for च P.

काचित्पल्लव्यन्तरपुरुषेण जातानुरागा, सा च तत्स्थानं गच्छति । ततस्तेन सा गदिताऽहमेव तव स्थानं रात्राशामिष्यामीनि सा तं निवेद्यन्ती वदति—तद् इति । परिजनो भृत्यस्तथा चिन्तयति यथा तस्यार्थात्स्वामिनः प्रतिपन्नः शत्रुर्न आशङ्कते न तर्कयति । निभृतेनैव क्रमेण सर्वं चिन्तयतीति भावः । परिजनचिन्नामेव दृष्टान्तमुखेनाह । बालेनापि प्रामाण्यीनन्दनेन प्रामाधिकृतपुत्रेण तथा पत्नी पाक्षिरिति ख्याता रक्षिता । अथ च रात्रौ प्रामाण्यीनन्दनः पल्लवां भ्रमति तेनैवं मया चिन्तितं तन्निकृष्टमेवाहमागच्छामि न पुनस्त्वमागमिष्यसीति भावः । रक्षणं धर्मजनकमिति धर्मः । शत्रुर्यथा न जानाति तथा चिन्त्यमिति नीतिः । रागादि त्यक्त्वा तथा ध्यानादिर्विधेयो येन प्रतिपन्नस्य रागादेरुद्भेदो न भवतीति युक्तिः । शालवाहनस्य ॥ ६३३ ॥

अण्णेषु पहिअ ! पुच्छसु वाहअपुत्तेसु पुसिअचम्मइं ।

अम्हं वाहजुआणो हरिणेषु धणुं ण णामेइ ॥ ६३४ ॥

अन्येषु पथिक ! पृच्छ^१ व्याधकपुत्रेषु^२ पृषतचर्माणि ।

अस्माकं व्याधयुवानः हरिणेषु धनुर्न^३ नमयन्ति ॥

केनापि वीरपुरुषेण परश्यन्तरात्रस्थितस्त्रीसमाकृष्टचेतसा निष्क्रमप्रवेशजिज्ञासार्थं चरकत्वेन पथिकवेशधारी कश्चित्पुरुषः प्रहितः, स च हरिणचर्मजिज्ञासाव्याजेन तस्यां पल्लवां भ्रमन् कामपि दृष्टवान्, सा च तत्रज्ञा तस्याः पल्लवा दुर्गमत्वं ख्यापयन्ती वदति । पत्युर्विक्रमशुणां स्त्रीषु व्यासक्तिं वा कापि सूचयन्ती पथिकमाह—अण्येषु इति । अन्येषु व्याधानां कुटुम्बेषु । पृषतानां हरिणानाम् । हे पथिक ! पृच्छस्व अनुसंधत्स्व । अस्माकं च ये व्याधयुवानः ते च हरिणेषु धनुर्न नमयन्ति । वीरपुरुषेष्वेव धनुर्नमयन्ति । कामासक्ताः स्त्रीषु बला हरिणवधेऽपि समर्था न भवन्ति । मृगाणां वधाभावात्कुतश्चर्मसम्भवः । बहवश्चात्र व्याधास्तेनानेकवीरपुरुषपरचितेयं पत्नी, ततो नात्रागन्तव्यमिति भावः ।

पृषन्मृगे पुमान्निन्दौ^४ न द्वयोः पृषनोऽपि ना ।

अनयोश्च त्रिषु श्वेतविन्दुयुक्तेऽप्युभाविमौ^५ ॥

इति मेदिनी^६ । अनुरक्तानां योपितः स्वपतिपत्न्यात् कुर्वन्तीति धर्मः । केनरि यथार्थ-

१. P. adds स्व after पृच्छ

२. व्याधकपुत्रेषु for व्याधकपुत्रेषु P.

३. 'न' is missing in P.

४. नामयन्ति for नमयन्ति P.

५. पुमान्निन्दौ for पुमान्निन्दौ P.

६. ०भावपि for ०भाविमौ P.

७. P. 85. V. 135.

मेत्रोपन्यमनीयं ननु प्रपद्यनीयमिति नीतिः । दुरियोषु व्याधानःमपि कथाय पतुरोऽप्या-
पारे शान्तिरस्तेति युक्तिः । तस्यैव ॥ ६२४ ॥

गजवधुवैद्व्यभरो पुत्रो मे एकाकंडविणिनाई ।

तद् सोण्हाइ पुल्लो जह कंडवरंडअं नहइ ॥६२५॥

गजवधुवैध्व्यभरोः पुत्रो मे एकाकण्डविनिपात्री ।

तथा स्तुरथा प्रलोफितो^१ यथा काण्डसमूहं^२ वदति ॥

कस्यचिद् व्यापस्य गाना पुत्रवधुमुपालभमाना कामपि प्रतिवेशिनीमुदिरप्य
वदति—गञ्ज इति । गजवधुर्^३स्तिनी तस्या वैध्व्यभरो गजहन्ता । एकेनैव काण्डेन
विनिपातयितुं शीलं यस्य स गम पुत्रः । काण्डस्य काण्डकं समूहं वदति । काण्डानां
विनिपातेऽद्यमत्वादेवम् । स्तुरापामेशस्यासङ्गात् । तथा विखलित इति पाठे विनडितो-
न्ययात्वं स्वभावाद्गमित इत्यर्थः । 'वरण्डाप्यन्तरादेशो समूहो' मुच्यते गयोः^४ इति मेदिनी^५ ।
यत्नं च एतादृशं धर्मप्रभवमेवेति धर्ममाचरणीयमिति धर्मः । तथा च शाराम्यासो विधेयो
येनैकेनैव काण्डविनिपातेनारयः पतन्तीति नीतिः । एकदैव यत्नायने दृष्ट्वा संसारे उदास्त-
प्यमिति युक्तिः । बोद्धव्याः ॥ ६२५ ॥

विंशारुहणालापं पल्ली मा कुणउ गावणी ससइ ।

पच्चुज्जीविओ जइ कह वि मुणइ ता जीविअं मुअइ ॥६२६॥

विन्ध्यारोहणालापं पल्ली मा करोतु माम्ण्योः शसिति ।

प्रत्युज्जीविनो^६ यदि कथमपि शृणोति तज्जीविनं^७ मुञ्चति ॥

गनस्त्विनि पल्लीवीरे जानापाटयेनान्तयो दशामापसे इव सति विरुद्धोभित्तायां
पत्न्यां पल्लीजनेषु विन्ध्यारोहणोन्मुखेषु सत्यनन्तरं तस्य च पुनः सति पाटये पत्न्यां
सति च समाप्राप्ते पल्लीपतेरेव धनुः पल्लीवासिष्विदमाह—विंशारुणेति । विन्ध्यारो-
हणे य आलापो विन्ध्य आरोहणीय एवमाकारकः तन्, कथय्याया पल्लीस्यो जनो
मा करोतु यतो माम्ण्यं प्रांमाध्यन्तुः शसिति जीवति । मध्येव स्थिता मत्पात्रनीया
विन्ध्यमारोहन्तीति जीविततयागे हेतुरभिसन्धिष्वेति । पत्न्यां च दशामापत्रो

१. इठ० for तथा P.

२. तथापूतो for प्रलोफितो P.

३. वरण्डं for वसमूहं P.

४. वरण्डो० for वरण्डो० Medini.

५. समूहमुल० for समूहो मुख० P.

६. P. 57 V. 83.

७. माम्ण्यो for माम्ण्योः P.

८. प्रत्युज्जीवितो for प्रत्युज्जीवितो P.

९. यतो जीवितं for तज्जीविनम् P.

यत् पुनर्जावति तच्च पुण्यफलमेवेति धर्मः । विन्ध्यारोहणं जीवितसंशयकमतस्तत्र
कार्यमिति नीतिः । एवं सन्दिग्धजीवने संसारे उदास्तव्यमिति युक्तिः । इतस्तु कविनाम
टीकासु न लव्यमिति ॥ ६३६ ॥

अप्पाहेइ मरंतो पुत्तं पल्लीवई पअत्तेण ।

मह णामेण जह तुमं ण लज्जसे तह करेज्जासु ॥ ६३७ ॥

‘शिक्षयति श्रियमाणाः पुत्रं पल्लीपतिः प्रयत्नेन ।

मम नाम्ना यथा त्वं न लज्जसे तथा करिष्यसि’ ॥

अनाचार एवासतीत्वम् । त्वं चेत्साध्वी तदा मम नाम्ना सलज्जा भविष्यसीत्य-
तस्तवापि सद्व्यापारे सति साम्ये कुतो लज्जा स्यादिति भावः । पुत्राध्यापनं कार्यं यत्ने-
नापीति धर्मः । पुत्रेण च तथा कर्म कर्तव्यं येन पितुःप्युत्कर्षो भवतीति नीतिः ।
लज्जादिहेतुकं कर्म संसारे दृष्ट्वा तत्र च योगिना उदास्तव्यमिति युक्तिः ॥ ६३७ ॥

अणुमरणपत्थिआप् पच्चागअजीविए पिअभम्मि ।

वेहव्वमंडणं कुलवहूअ सोहग्गअं जाअं ॥ ६३८ ॥

अनुमरणप्रस्थितायाः प्रत्यागतजीविते प्रियतमे ।

वैधव्यमण्डनं कुलवध्वाः सौभाग्यकं जातम् ॥

काचित्प्रतिष्ठिता स्त्री प्रोषितपतिकां स्वसुतामतिचञ्चलां तत्स्वामिनं समागत-
कल्पं श्रुत्वाऽलङ्कारकरणे चाञ्चल्ये च निषेधयन्ती तमन्यामदेशेन वदति—अनुमरयेति ।
वैधव्ये यन्मण्डनं तत्कुलवध्वाः सौभाग्यकं जातम् । प्रियतमे प्रत्यागतजीविते सति
अनुमरणाय प्रस्थितायाः कुलवध्वाः प्रोषिते पत्यौ स्वमपि निरुत्साहचिह्ना धैर्यवती भव,
तेन त्वाम् अविरलेपचिह्नधारिणीं दृष्ट्वा त्वामधिकसुभगां करिष्यतीति भावः । पत्यौ परासौ
स्त्रीयामनुमरणमिति धर्मः । यस्मिन्समये यद्विधेयं तत्तदा कर्तव्यमिति नीतिः ।
क्षयादेव जीवनं मरणं संसारे विमृशयोदास्तव्यमिति युक्तिः । कण्ठाभरण्ये^१ कण्ठान-
न्तरोऽनुभावोयम् । अथ यथेयं मत्प्राणभूतैत्यमस्या अहमपि जीवितमेवेति पत्यु-
र्विस्मभोऽनुरागः, पत्न्याः पुनः प्रेत्यापि यत्सद्गमोऽभिज्ञपितः सोऽयं जीवत्येव जीवेश्च
समासादित इति विभ्रम्भादिति सुखमेवान्वभूयतेति ॥ ६३८ ॥

महुमच्छिआइ दट्टं दट्टण मुहं पिअस्स मूणोत्तं ।

ईसालुई पुलिंदी रुवखच्छाअं गआ अण्णं ॥ ६३९ ॥

१. This verse is missing in P. ३. P. 324.

२. अस्ति० for अण० P.

मधुमच्चिक्रया दष्टं दृष्ट्वा मुखं प्रियस्य^१ शून्योष्ठम् ।

ईर्ष्यालुः पुलिन्दो^२ वृत्तच्छायां गतान्याम् ॥

वाचित्पुलिन्दस्त्री मधुमच्चिक्रया दष्टोष्ठं पतिमन्यकामिनीदष्टोष्ठमाराद्धृत इति तदीयमखी तच्छेष्टां स्वसलयाः कथयति—मधुमच्छिब्राइ इति । शून्यो निर्वापार ओष्ठो यत्र तन्मुखम् । उच्छ्रलोट्टमिति पाठे उच्छ्रलदोष्ठं यथा स्यादेवम् । ईर्ष्यायिता कुपिता, पुलिन्दो व्याघस्तस्य वधूः । तपस्विनां वृत्तच्छायाभ्रयणं धर्मः । अत्रमानना न सोढव्येति नीतिः । मधुमच्चिक्रा^३त्राभ्रये वनादौ मुमुक्षुणा योगाभ्यासो विधेय इति युक्तिः ॥ ६३६ ॥

धण्णा वसन्ति णीसंक्रमोहणे बहलपत्त्रलवङ्गिम् ।

वाभंदोलणओणविअवेणुगहणे गिरिगामे ॥ ६४० ॥

धन्या वसन्ति निरशङ्कमोहने बहलपत्त्रलवने ।

धातान्दोलनाघेनामितवेणुगहने गिरिमामे ॥

कलाविदाभिमत्पुरुषेण यथेच्छसुरतमभिलपन्ती गिरिवासपशंसां कुर्वती कापि सखीमाइ—घण्णा इति । गिरिमामे वनमये तादृशं यत्र स्वच्छन्दं मोहने निर्वहति । रेणुभिच्छ्रयात्वाभिधानं परेपामलदयत्वाभिधानं^४ तप्राम इति पाठेऽर्थश्चित्यः । सिध्मा-दित्वान्मत्वर्थीये सति पत्रल इति । गिरिमामे गिरिसमूहे वा । यदा यत्र गिरौ वासवासना तदानीं^५ तस्य स्वच्छन्दत्वाभिधानाय तदभिधानवैखानसा एव धार्मिका वने वसन्तीति धर्मः । तथा च नीतिमता व्यवर्तव्यं यथा वनेऽर्थादारामे वस्तव्यमिति नीतिः । योगाभ्यासपरेण योगिना गिरावेव वस्तव्यमिति युक्तिः ॥ ६४० ॥

पप्फुल्लघणकलंबा णिद्धोअसिलाअला मुइअमोरा ।

पसरंतोज्जरमुहला ओसाहंने गिरिगामा ॥ ६४१ ॥

प्रोत्फुल्लघनकदम्बा निर्धौतशिलातला मुदिवमपूराः ।

प्रसरन्तिर्जरमुहला उत्साहयन्ति गिरिमामाः ॥

१. पत्युः for प्रियस्य P.

२. ईर्ष्यायितपुलिन्दी for ईर्ष्यालुः पुलिन्दी P.

३. A few syllables are missing here.

४. निरशङ्क is missing in P.

५. न चलंइ for नावनामित P.

६. रेणु० for वेणु० P.

७. प्रफुल्ल० for प्रोत्फुल्ल० P.

८. कदम्ब for कदम्बा P.

९. मुदिर० for मुदित० P.

१०. प्रसव० for प्रसर० P.

११. उपशोभन्ते for उत्साहयन्ति P.

१२. व्यासाः for व्यामाः P.

अमिमगाथायां पूर्वगाथाया एवाभासः । पप्कुञ्जेति । प्रपुल्लैर्धनैः कदम्बैः कदम्ब-
सुकुलैर्निर्घोतं पवित्रितं सम्पन्नं शिलातलं येषु ते गिरिप्रामाः । प्रसरता निर्भरेण मुखराः
सशब्दा गिरिप्रामा उपाधिकं शोभन्ते । 'उपोविके च' इति पाणिनिः । अर्थद्वयमन्यत्
पूर्वगाथार्थद्वयेन तुल्यम् । नीनो—गिरयो प्रामाश्च यथा परेषां निर्मित्य गृहीताः स्वस्मिन्
शोभन्ते तथा विधेयमिति विशेषः ॥ ६४१ ॥

तद् परिमलिता गोषेण तेण इत्यं वि जा ण ओल्लेइ ।

स चिअ खडणा एहिं ह पेच्छह कुडदोहिणी जाआ ॥६४२॥

तथा परिमलिता^१ गोपेन तेन हस्तमपि या नार्द्रयति ।

सैव खलना इदानीं प्रेक्ष्य^२ घुटदोहिनी जाता ॥

काञ्चिन्नबोढा प्रेयसि प्रथममत्यन्तरिरक्ता आसीदन्तरं समाधातेनाल्पकाले-
नैव अत्यन्तानुरागवती यभूवेति तां ज्ञात्वा तत्सत्पु सख्या अन्यासदेशेन तच्चेष्टितं
कथयति—तद् इति । या धेनुः पूर्वं हस्तमपि नार्द्रयति सैवेदानीं तेन गोपेन तथा परि-
मलिता सती घटदोहिनी ज्ञातेत्यन्वयः । बिमिलिता सुवदोह्या कृता । हस्तमपि नार्द्रयति
किमुत्र घटसंख्यदुग्धदानम् । खलना नाडिरिति प्रसिद्धा । देश्यां कुटो घटः, तन्मानम्
अर्थात्प्रयो दुहते यस्यां तादृशी । 'कुटः कोटे पुमान् । स्त्री तु घटे...सयोर्गृहे'^३ । गौः
स्वर्गस्तत्पात्रे (इति) गोभो धार्मिकस्वेन तथा परिमलनं धिमादोऽभ्यासोऽर्थाद् धर्मं कृतो
यथा सुलेन स्वर्गज्ञाभो भवतीति धर्मः । खलास्तु तथा कुर्वते यथा हस्त...उपकारे न
सदन्त इति नीतिः । सांसारिकमस्थैर्यमेतादृशं यदेकस्यामेव गवि नानावस्था तेन तत्र
संसारे वदास्त्वमिति युक्तिः ॥ ६४२ ॥

धवलो जीअइ तुह कए धवलस्त कए जीअंति गिद्धीओ ।

जीअ तंवे ! अम्ह वि जीविणण गोहं तुमाअत्तं ॥ ६४३ ॥

धवलो जीवति तत्र कृते धवलस्य कृते जीवन्ति गृष्टयः^४ ।

जीव^५ ताम्रे ! अस्माकमपि^६ जीवितेन^७ गोहं त्वदायत्तम् ॥

१. परिमलिता for परिमलिता P.

२. प्रेक्षस्व for प्रेक्ष्यम् P.

३. A few syllables are missing here.

४. Medinī reads 'घटे स्त्रीपुंसयो-

र्गृहे'

५. गोष्टय. for गृष्टयः P.

६. जीविते for जीव ताम्रे ! P.

७. अपि is missing in P.

८. न गोहं त्वदा is missing in P.

काप्युत्तमाङ्गना केनापि पुरुषेण सकृत्प्राप्तसमागमाधिष्ठतरं ज्ञानानुरागा ततो
 गुरुमनप्रबोधादप्राप्ताकारा तद्विरहेयान्तिमां दशानापज्ञा इति ज्ञात्वा तदीयहृदयह-
 मेनानुरक्तेन समाश्रास्य काचिन्निपुणा दूतो प्रदिता सा च जनाकीर्या एव देशे सामाश्रास-
 यन्त्यन्यापदेशेन वदति—धवलो इति। धवलः पण्डः। 'धवला ऋषि वृषे श्रेष्ठे पुमान्' इति।
 तत्र कृते त्वद्देशोः। गोमृषोऽर्थाद्रवामेव समाः। तथा धेनुरिति प्राचीनटीकायाम्। धवलः
 श्रेष्ठो धार्मिको जीवतीति धर्मः। परेषामुपकाराय जीवनमपि न गम्यनीयमिति नीतिः।
 अन्योऽन्यक्रियासु उपाधिसम्बोद्धर्शनाङ्गोभं विमृश्य तद्दानाय योगिता यत्ननीयमिति
 युक्तिः ॥ ६४३ ॥

अग्राहं छिन्नं चुवद् धवेद् हिअअम्मि जणिअरोमंघो ।

जाभाकवोलसरिसं पेच्छह पडिओ महुअपुप्फं ॥ ६४४ ॥

आश्रिमिति सृशति^१ चुम्नति^२ स्थानपति हृदये जनितरोमाश्रः ।

जायारूपोलसदृशं पर्यतं^३ पथिको मधूकपुष्पम्^४ ॥

प्रियपाश्वर्वागतः कश्चिच्चरितधर्म्येन तज्जायां तोषयन्नित्माह । मधूकपुष्पसङ्केत-
 स्थानमहं गता त्वन्न गतस्तत्रेति जनाकीर्या एव स्थाने नायकं लक्ष्यीकृत्यान्यापदेशेन
 काचिद्बदति—अग्राह इति । प्रियावयवबुल्यं च वस्तु मनोविनोदाय भवतीति भावः ।
 पुष्पायामेव प्रत्ययवयवं स्पर्शेन धर्माः । यो यजानुरक्तः स तद्वयवसदृशोऽपि वस्तुनि सृष्टां
 करोतीति नीतिः । अथत्यामेदादेकं वस्तु नानावस्यमापन्नमिति विचिन्त्य संनारं
 वदासन्न्यमिति युक्तिः ॥ ६४४ ॥

उअ ओल्लिअइ मोहं भुअङ्गकित्तीअ कडभलग्गाइ ।

ओअरधारसद्दाल्लुण सीसं वणगण्ण ॥ ६४५ ॥

पर्यात्रीक्रियते मोघं भुजङ्गकृत्तौ कटकलग्नायाम् ।

निर्भरधाराश्रद्दाल्लुकेन^५ शीर्षं यनगजेन ॥

काचित्तुरतासक्ता दीर्घरमयार्थं यत्नभस्यान्यचित्तरां हृषती वा वदति—उअ
 इति । मोघं निरर्थकं कटके पर्वतैकदेशे लग्नायां कृत्तौ चर्मणि कञ्जके शीर्षम् ओल्लिअइ

१. Medini P. 207. V. 99-100.

२. सृशति is missing in P.

३. P. adds सं before स्थापयति.

४. भेक्षते for परयत P.

५. P. adds अपि केसरेण after
 ०पुष्पम्

६. परय दीवने for पर्यात्रीक्रियते P.

७. ०श्रद्दाल्लुना for ०श्रद्दाल्लुकेन P.

दीयते । निर्मरे या धारा तत्र श्रद्धालुना श्रद्धाश्रिता निर्मरोऽयमिति कृत्वा कञ्चुके
शिरोदानं निरर्थकम् । एवं शीर्षे कञ्चुकस्पर्शो निषिद्ध इति धर्मः । संन्यासो गुणो नीतिमता
श्रमो चारणीय इति नीतिः । यथा भुजङ्गमेन कृत्तिस्त्यज्यते तथा मिथ्याज्ञानज्ञानाय
योगिना यतनीयमिति युक्तिः ॥ ६४५ ॥

कमलं मुअंतमद्भुअर ! पिक्ककइत्याण गंधलोहेण ।

आलेख्यलड्डुकं पामरो व्व छिविऊण जाणिहिसि ॥ ६४६ ॥

कमलं मुञ्चन्मधुकर ! पक्कपित्थानां गन्धलोभेन ।

आलेख्यलड्डुकं पामर इव स्यूष्ठा ज्ञास्यसि ॥

कमपि युवानं दयितामुत्तमामपहाय पामरीरताकाङ्क्षिण्यं ज्ञात्वा कापि प्रतिष्ठिता
सत्स्नेहोपदेशेन सं निषेधयति—कमलं मुअंतमद्भुअरेति । पक्कानां कपित्थानां कण्ठ इति
प्रसिद्धानां वृक्षविशेषफलानां गन्धस्य लोभेन मधुकर कमलं मुञ्चन् ज्ञास्यसि । पामरो
यथा आलेख्यलड्डुकं मुञ्चन् न जानाति तथेत्यर्थः । यथा चित्रस्य लड्डुकमकिञ्चित्करं
ज्ञात्वा पामरो निवर्त्तते तथा त्वमपि निर्गुणां स्त्रियं त्यज्यसीति भावः । साधुपरिहारोऽपञ्चन-
सङ्ग्रहोऽधर्मजनक इति धर्मः । वस्तुतत्त्वं प्रतिसन्धाय प्रवर्त्तनीयमिति नीतिः ।
संसारमूलं स्त्रियस्तेन ता विहाय योगाभ्यासो विधेय इति युक्तिः ॥ ६४६ ॥

गिज्जंते मंगलगाइआहि वरगोत्तदिण्णअण्णाए ।

सोउं व णिग्गओ उअह होंतवहुआइ रोमंचो ॥ ६४७ ॥

गीयमाने मङ्गलगायिकाभिर्वरगोत्रदत्तकर्णायाः ।

श्रोतुमिव निर्गतः पश्यत भविष्यद्बधूकाया रोमाञ्चः ॥

रतासका काचिन्नायिका दीर्घरमणार्थं वज्रभस्यान्यचित्तज्ञं कुर्वती वदति—गिज्जं
इति । भविष्यन्ती या बधूस्तस्या रोमो मङ्गलगायनीभिर्गीयमानानि श्रोतुमिव निर्गतः ।
प्रतिवेशिनी कामपि कुमारीमभिसारिकां ज्ञात्वा तामुपहसन्ती स्वसख्या इदं वा कथयति ।
मङ्गलार्थं मङ्गलगीतं श्रोतव्यमिति धर्मः । उत्साहे अनुत्साहे च हर्षः प्रकारयो जिगी-
षुष्येति नीतिः । योगिना रोमाञ्चादि दृष्ट्वा निर्गन्तव्यं तत्र न स्यात्तव्यमिति युक्तिः
॥ ६४७ ॥

१. लड्डुकं for लड्डुकम् P.

२. गीयमानानि for गीयमाने P.

३. गायनी० for गायिका० P.

४. ष्वा for षूकाया P.

मण्णे आअण्णंता आसण्णविनाहपंगलुगीअं ।

तेहि जुआणेहि समं हमंति मं वेअसकुटंगा ॥ ६४८ ॥

मन्ये आअर्ययन्त' आमअविशाहमङ्गलोट्टीणम् ।

सैयुंशभिः' समं हमन्ति मां येतमनिहुत्ताः ॥

कापि कौमार एव येन सममासता स एव वरदृष्टेन तस्या गुरुणा व्यख्या-
पितोऽनन्तरं स्वविरहदयमये मङ्गलानि श्रुत्वा स्वयं तपेष्टितं स्वमरुताः कथयन्ति—
मण्ये इति । मन्ये उत्प्रेते । आमअविशाहमङ्गलोट्टीणमाअर्ययन्तो येतमनिहुत्ताम्नेन
यूना समं मामुपहमन्ति । अस्मत्तट एव यूनो रमण्यं वृत्तमनन्तरं तयोः परिषय इतिहास-
बीजम् । विवाहे मङ्गलोट्टीतं श्रोतव्यमित्याचार इति धर्मः । अयुक्तकारी सर्वैरुपहस्यत
इति तत्र विधेयमिति नीतिः । अचेतना अज्ञा अपि सूनीयपुरुषार्थमुपहमन्तीति स च
वर्जनीय इति युक्तिः ॥ ६४८ ॥

ऊमगअचउरिधमंगलहोंतविभोअसविसेसन्त्तगेहि ।

तीअ वरस्स अ सेअंमुएहि एण्णं व हस्येहिं ॥ ६४९ ॥

उपगतचतुर्धामङ्गलभविन्द्वियोगसविशेषजप्राप्त्याम् ।

तस्या वरस्य च स्वेदाश्रुभी रुदितमित्र हस्ताभ्याम् ॥

कथोश्चिद्रूपधरयोश्चतुर्धामङ्गलमिन्द्रिययोगसविशेषविचारैः स्वेदोद्भेदे
जाने काचिदन्या कमप्युदिरप समुत्प्रेक्षमाणा वदति—उभगभ इति । वरगते चतुर्धाम्ने
मङ्गले एव भविष्यता विद्योगेन विरहेण मविशेषं लप्ताम्ना तस्या वरस्य च हस्ताभ्यां
स्वेदाश्रुभी रुदितमित्रेद्युत्प्रेक्षा । विवाहानन्तरमवररं चतुर्धा कर्तव्येति धर्मः । पन्नु-
विरलेपेऽश्रुत्याग एवेति नीतिः । वरसाहसमनन्तरमेव विवाहोपनिशान्नाभंनरे सर्वैरुपेहा-
स्तव्यमिति युक्तिः ॥ ६४९ ॥

णअ दिट्ठि णेइ मुहं णअ छिविउं देइ णा लवइ किं पि ।

तह वि हु किं पि रहस्सं णवउडुमंगो पिभो होइ ॥ ६५० ॥

न च दृष्टि नयति मुखं न च स्पर्शं ददाति नलवति किमपि ।

तथापि शत्रु किमपि रहस्यं नववपूमद्रः' पिभो भवति ॥

कश्चिन्नागरो नववपूना सद्भिर्हं रूपं सागप्युदिरप वदति—एभ दिट्ठिमिति ।
नच नैव । किमप्यनिर्वचनीयं रहस्यं गोप्यम् । नववपूनामरनेन माद्विद्यो धर्म इति

१. आअर्ययन्ति for आअर्ययन्ते P.

२. तेन यूना for सैयुंशभिः P.

३. कमपि for किमपि P.

४. ० सार्पः for सध्रः P.

धर्मः । सार्धः सर्व एव प्रियो भवति तथा नीतिमता विधेयमिति नीतिः । कामिनां स्त्रिय
आदरणीया नतु योगिनामिति युक्तिः ॥ ६५० ॥

अलिअपसुत्तवलंतन्मि णववरे णववहुअ वेवंतो ।

संवेह्लिओरुसंजमिअवृत्यगण्डि गओ हत्थो ॥ ६५१ ॥

अलीकप्रसुप्तबलमाने नववरे नववहुआ वेपमानः ।

संवेह्लितोरसंयमितवलप्रन्थि गतो हस्तः ॥

काचिन्नवोढाऽऽलीकप्रसुप्तं प्रियं परावृत्य बलमाकर्षुंकाममवगम्य सकम्पचलदूरु-
बलप्रन्थि हस्तेन धृतवतीत्येकाऽपरस्याः कथयति—अलिअ इति । बलनि परावर्त्तमाने ।
संवेह्लितौ अर्थाद्वरेण्य प्रकाशितौ याधूरु तयोः संयमितं संस्थापितं यद्वत्त्वं तस्य प्रन्थि
हस्तो गत इति । स्त्रीणां लज्जैव भूषणमिति तासां धर्म इति धर्मः । स्त्रीभिश्च लज्जैव
विधेयेति नीतिः । सर्वमेतदलीकमवगम्य उदास्तव्यं संसार इति युक्तिः ॥६५१॥

पुच्छिज्जंती ण भणइ गहिआ पप्फुरइ चुंविआ रुअइ ।

तुण्हिह्वा णववहुआ कआवराहेण उवज्जडा ॥६५२॥

पृच्छ्यमाना न भणति गृहीता प्रस्फुरति चुम्बिता रोदिति ।

तूष्णीका नववधूः कृतापराधेनोपगृहा ॥

कृतापराधेन प्ररनादिनाऽनुनीयमानायाश्चेष्टामपरस्याः कापि कथयति—पुच्छि-
ज्जंती इति । कृतापराधेन कान्तेन उगगृहा नववधू रोदिति । प्रस्फुरति प्रकर्षेण सञ्चरति ।
स्फुर सञ्चलने धातुः । तूष्णीका मौनमापन्ना । नववधूनामयमेव धर्म इति धर्मः ।
कृतापराधे न विश्वस्तव्यमिति नीतिः । एवं संसारे नानावस्थां विचिन्त्य योगिना
व्यवहर्त्तव्यमिति युक्तिः ॥६५२॥

तत्तो चिअ होंति कहा विअसंति तहिं तहिं समपंति ।

किं मण्णे माउच्छा प्फुजुआणो इमो गामो ॥६५३॥

तत एव भवन्ति कथा विरुसन्ति तत्र तत्र समाप्यन्ते ।

किं मन्ये मागृष्वस एकयुवकोऽयं मामः ॥

१. प्रसुप्ते बलवति for प्रसुप्तबलमाने P.

२. नव is missing in P.

३. परिस्फुरति for प्रस्फुरति P.

४. तत्रैव for तत एव P.

५. निर्गच्छति for भवन्ति P.

६. विरुसन्ति for विकसन्ति P.

७. तत्रैव for तत्र P.

८. ऽवस for ऽवस P.

९. एकोऽसौ for एकयुवकोऽयम् P.

काचित्स्थानान्तरादागता बुभ्रासं निन्दन्ती मातृस्वसारं चतुर्वृत्ता वदति—तत्तो
 विष्णु इति । तत्रैव प्रामे निर्गच्छन्ति यद्भिर्भवन्ति । किं मन्ये किमवगच्छामि । धर्मकथा
 धार्मिक एव समाप्यत इति धर्मः । एवं मन्त्रवित्त्यं यथाऽन्यो नापगच्छतीति नीतिः ।
 तत्रैव ब्रह्मणि सर्वे समाप्यत इति युक्तिः ॥६५३॥

जाइ वअणाइ अम्हे वि जंपिमो ताइ जंपइ जणो वि ।

ताइं चिअ तेण पजंपिआइ हि अअं सुहावेति ॥६५४॥

यानि वचनानि वयमपि जल्पामरतानि जल्पति जनोऽपि ।

तान्येव तेन प्रजल्पितानि हृदयं सुखयन्ति ॥

कापि कमपि युवानमुद्दिश्य स्वीयमनुरागं सख्याः कथयति—जाइ इति । जनः
 कान्त एव, तेन कान्तेन तान्येव प्रजल्पितानि हृदयं ममार्थात् सुखयन्तीति । यान्येव
 पुराणादीनि व्यासादयो जल्पन्ति तान्येव लोको जल्पति तेनैव व्यवहरतीति धर्मः ।
 ईधरेण च तथा वक्तव्यं यथा सेवकोऽपि तदनुवर्तत इति नीतिः । एकमेवाद्वितीयं ब्रह्म-
 त्यादि हृदयं सुखयतीति युक्तिः ॥ ६५४ ॥

सव्वाअरेण मगह पिअं जगं जइ सुहेण वो कज्जं ।

जं जस्स हिअअइअं तं ण सुहं जं तर्हि णत्थि ॥६५५॥

सर्वादरेण मृगयध्वं प्रियं जनं यदि सुखेन वः कार्यम् ।

ययस्य हृदयदयित तत्र सुरं यत्तत्र नास्ति ॥

काचिन्नाथिका कमपि नाथकमुद्दिश्य स्वकीयानुरागं सख्याः कथयति—सव्वा-
 अरेणेति । मार्गयत प्रार्थयत । यद् चेपां हृदयदयितं तत् तत्र नास्ति अपि त्वस्त्वेष
 क्तसुखं तत्र प्रियेऽस्त्येवातस्त्वं सर्वथा मार्गयनेति । यदि सुखेन कार्यं तदा प्रियं
 प्रकरणाद्धर्ममन्वेपयतेति धर्मः । प्रियो जनः संवर्द्धनीय इति नीतिः । चेपां सुखेन
 सांसारिकेण कार्यं ते प्रियं जनम् अनुसन्दयतु, नतु योगिनामिति युक्तिः ॥६५५॥

दीसंतो दिद्धिसुहो चित्तिज्जंत मणवल्लहो अत्ता ।

उल्लावंतो सुइसुहो पिओ जणो णिच्चरमणिज्जो ॥६५६॥

१. यानि is repeated in P.

जल्पामस्तानि P.

२. वयं प्रजल्पामहे तान्येष for वयमपि ३. मार्गयत for मृगयध्वम् P.

दृश्यमानो^१ दृष्टिसुखश्चिन्त्यमानो^२ मनोवल्लभः श्वश्रु ।

उल्लाप्यमानः श्रुतिसुखः प्रियो जनो नित्यरमणीयः ॥

काचिदुत्तमा दयिते स्वानुरागातिशयं भगिनीं वदति—दीसंतेति । दृश्यमानश्चासौ दृष्टिसुभगश्चेति कर्मधारयः । अन्यत्राप्येवम् । उल्लाप्यमानः श्रुतिसम्भाष्यमायाः । चिन्त्यमानो धर्मः प्रियो भवतीति धर्मः । जनो यथा नित्यं प्रियो भवति तथा विधेयमिति नीतिः । आनन्दरूपत्वाद् ब्रह्मणश्चिन्तनं श्रुतौ वेदे सुखं सुखहेतुत्वेनोपन्यस्तमिति युक्तिः । 'वेदे श्रवसि च श्रुतिः' इति कोपः^६ ॥६५६॥

ठाणभ्रष्टा परिगलिअपीणआ उण्णईअ परिचत्ता ।

अम्हे उण ठेरिपओहर व्व उअरे च्चिअ णिसण्णा ॥६५७॥

स्थानभ्रष्टाः परिगलितपीनका उन्नत्या परित्यक्ताः ।

वयं पुनः स्थविरां पयोधरा इवोदर एव निपण्याः ॥

कस्यापि द्वे भायें तत्रैका प्रौढा सुभगा सगर्वा चापरा बाला । तत्रेत्यं क्रमेणापमानिताऽतिकृशाऽऽत्मानं लक्ष्मीकृत्य वदति—ठाणोति । स्थानादथादुचितस्थानाद् भ्रष्टाः । परिगलितः पीनकः पीनत्वं पुष्टत्वं यासां ता वयम् । उन्नत्या मानेन परित्यक्ता एतादृशा वयं पुनरुदरेऽभ्यन्तरेऽर्थाद् गृहादेरेव निपण्या निर्व्यापारा उपविष्टा, यथा स्थविरा जरन्तः पयोधरा उदरे जठरे एव निपण्या भवन्ति तथेत्यर्थः । उन्नतिरत्रोच्छ्वाप ऊर्ध्वस्थितिः । स्वार्थे कनि पीनयेति । धार्मिकाः स्थानादाश्रमात् परिभ्रष्टाः कृशाः सन्तो धर्ममाचरन्तीति धर्मः । स्थानभ्रंशो यथा न भवति तथा विधेयम् । तदुक्तम्—'स्थानभ्रष्टा न शोभन्ते दन्ताः केशा नखा नरा.' इति नीतिः । स्थविरा वृद्धाः स्थानान्निजाश्रमाद् भ्रष्टा उदरे पर्वतादेर्ध्यानार्थं निपण्या भवन्तीति युक्तिः ॥ ६५७ ॥

विपरीतसुरतलम्पट ! पृच्छसि मम^३ किमिति गर्भसम्भूतिम् ।

अपवृत्ते^३ कुम्भमुखे जललवकशिकाऽपि किं तिष्ठति ॥

काचित्केनापि पृष्टा त्वमसि खिन्नेति सा तद्वचने वदति—विवरीअ इति । अवलम्बिते अवनीकृते । चवञ्चे इति पाठे तत्र अपवृत्ते अधोमुखीकृते इत्येवार्थः । सम्भूतिरुत्पत्तिः । (१) सत्वैवाहमतः क्रियमाणो विपरीतरते गर्भभ्रंश एव स्यादिति भावः विपरीतं रतं नाचरणीयं तत्र क्लीवोत्पत्तिः स्यादिति धर्मः । उरुतैश्च तथा विधेयं यथाऽवनतिर्न जायत इति नीतिः । मुमुक्षुः कथं गर्भवार्तां पृच्छति, गर्भदानाय परं यतते इति युक्तिः ॥६५८॥

अद्यासणविवाहे समं जसोआइ तरुणगोवीहिं ।

वद्दते मधुमहणे संबंधा णिण्डुविज्जंति ॥ ६५९ ॥

अत्यासन्नविवाहे^४ समं यशोदया तरुणगोपीभिः ।

वर्धमाने मधुमथने सम्बन्धा निहूयन्ते ॥

वर्धमाने भगवति कृष्णे तरुणीभिर्गोपीभिः कृष्णालोभेन यशोदया समं सम्बन्धगोपनं क्रियते इत्येकाऽपरस्याः कथयति—अद्यासणो इति । यशोदाया गोपीनाञ्च कुलेऽत्यासन्नेऽव्यवहितेऽपि सम्बन्धा निहूयन्ते । यैः सम्बन्धैः श्रीकृष्णः स्वामी भवितुं नार्हति तत्प्रकाशने श्रीकृष्णः पतिरेव न स्यादिति भावः । अत्यासन्नकुलयोः सम्बन्धगोपनं निषिद्धमतस्तत्र विधेयमिति धर्मः । सन्ध्यादौ पाद्गुण्ये विनिहवोऽलापः कर्तव्यः । तदुक्तं मुद्रायां 'धन्या केयम्' इत्यादि नीतिः । मधुमथने श्रीकृष्णे सम्बन्धाः सम्यञ्चोऽतिशयिता बन्धाः सांसारिका निहूयन्तेऽपज्जप्यन्त एव यतस्ते न तिष्ठन्तीति युक्तिः ॥ ६५९ ॥

जं जं आलिहइ मणो आसावट्टीहि हिअअफलअम्मि ।

तं तं बालो व्व विही णिहुअं हसिरुण पम्हूसइ ॥ ६६० ॥

यद्यदालिखति मन^५ आशावर्तिकाभिर्हृदयफलके ।

तत्तद् बाल इव विधिर्निभृत्तं हसित्वा प्रोच्छति ॥

काचित्कमप्यनुरागपात्रं प्राप्तुं यन्मनोरथं कृत्वती तरैवयोगेन वमसुपलभ्य

१. ०लुब्धक for ०लम्पट P.

२. मम is missing in P.

३. अवलम्बिते for अपवृत्ते P.

४. अत्यासन्नेपि कुले for अत्यासन्न-विवाहे P.

५. सम्बन्धानिह लूयन्ते for सम्बन्धा निहूयन्ते P.

६. Mudrārāksasa I. 1.

७. जन for मन P.

८. अपहृत्किमि० for अवर्तिकामि० P.

दृश्यमानो दृष्टिसुखेऽश्रित्यमानो मनोवल्लभः स्वश्रु ।

उल्लाप्यमानः श्रुतिसुखः प्रियो जनो नित्यरमणीयः ॥

काचिदुत्तमा दयिते स्वानुरागातिशयं भगिनीं वदति—दीसंतेति । दृश्यमानश्चासौ दृष्टिसुभगश्चेति कर्मधारयः । अन्यत्राप्येवम् । उल्लाप्यमानः श्रुतिसम्भाष्यमायाः । चिन्त्यमानो धर्मः प्रियो भवतीति धर्मः । जनो यथा नित्यं प्रियो भवति तथा विधेयमिति नीतिः । आनन्दरूपत्वाद् ब्रह्मणश्चिन्तनं श्रुतौ वेदे सुखं सुखहेतुत्वेनोपन्यस्तमिति युक्तिः । 'वेदे श्रवसि च श्रुतिः' इति कोपः ॥६५६॥

ठाण्णमद्वा परिगलिअपीणआ उण्णईअ परिचत्ता ।

अम्हे उण ठेरिपओहर व्व उअरे च्चिअ णिसण्णा ॥६५७॥

स्थानभ्रष्टाः परिगलितपीनका उन्नत्या परित्यक्ताः ।

वयं पुनः स्थविराः पयोधरा इवोदर एव निपण्याः ॥

कस्यापि द्वे भायें तत्रैका प्रौढा सुभगा सगर्वा चापरा बाला । तत्रेत्यं क्रमेणापमानिताऽतिकृशाऽऽत्मानं लक्ष्यीकृत्य वदति—ठाणोति । स्थानादर्थादुचितस्थानाद् भ्रष्टाः । परिगलितः पीनकः पीनत्वं पुष्टत्वं यासां ता वयम् । उन्नत्या मानेन परित्यक्ता एतादृशा वयं पुनरुदरेऽभ्यन्तरेऽर्थाद् गृहादेरेव निपण्या निर्व्यापारा उपविष्टाः, यथा स्थविरा जरन्तः पयोधरा उदरे जउरे एव निपण्या भवन्ति तथेत्यर्थः । उन्नतिरत्रोच्छ्राय ऊर्ध्वस्थितिः । स्वार्थे कनि पीनयेति । धार्मिकाः स्थानादाश्रमात् परिभ्रष्टाः कृशाः सन्तो धर्ममाचरन्तीति धर्मः । स्थानभ्रंशो यथा न भवति तथा विधेयम् । तदुक्तम्—'स्थानभ्रष्टा न शोभन्ते दन्ताः केशा नखा नराः' इति नीतिः । स्थविरा वृद्धाः स्थानान्निजाश्रमाद् भ्रष्टा उदरे सर्वत्रादेभ्यर्थात् निपण्या भवन्तीति युक्तिः ॥ ६५७ ॥

विवरीअमुरअलेहड ! पुच्छसि मह कीस गम्भसंभुई ।

ओअत्ते कुम्भमुहे जललवक्कणिआ वि किं ठाइ ? ॥ ६५८ ॥

१. दृश्यमान० for दृश्यमानो P.

२. ०सुभग० for ०सुख० P.

३. ०श्रित्यमान० for ०श्रित्यमानो P.

४. भगिनि for श्वभू P.

५. तत्राप्यश्रुति० for उल्लाप्यमानः श्रुति० P.

६. Amara III. II. 73.

७. स्थविर० for स्थविराः P.

८. एव is missing in P.

विपरीतमुरतलम्पट ! पृच्छसि मम^१ किमिति गर्भसम्भूतिम् ।

अपवृत्ते^२ शुम्भमुदे जललवकगिफाऽपि किं निष्ठति ॥

फाचित्पेनापि पृष्टा त्वमसि गिमेति सा तद्वचने यदति—विपरीत इति । अथ-
लम्बिते अयनीकृते । उवगे इति पाठे सप्र अपवृत्ते अधोमुसीकृते इत्येवार्थः । सम्भूति-
इत्यपत्तिः । (१) सत्त्वैवाहमतः क्रियमाणे विपरीतरते गर्भभ्रंश एव स्यादिति भावः विपरीतं
रतं नाचरणीयं तत्र स्त्रीबोत्पत्तिः स्यादिति धर्मः । उरुतैश्च तथा विधेयं यथाऽवनतिर्न जायत
इति नीतिः । सुमुक्तुः कथं गर्भवार्तां पृच्छति, गर्भदानाय परं यत्रते इति युक्तिः ॥६५८॥

अद्यासन्नविवाहे समं जसोआइ तरुणगोवीहिं ।

वद्दते मधुमहणे संबंधा णिण्डुविज्जंति ॥ ६५९ ॥

अत्यासन्नविवाहे^३ समं यशोदाया तरुणगोपीभिः ।

वर्धमाने मधुमथने सम्बन्धा निद्ध्यन्ते ॥

वर्धमाने भगवति कृप्यो तरुणोभिर्गोपीभिः कृप्यालोभेन यशोदाया समं सम्बन्ध-
गोपनं क्रियते इत्येकाऽपरस्याः कथयति—अद्यासन्नो इति । यशोदाया गोपीनाञ्च कृते-
ऽत्यासन्नेऽप्यवहितेऽपि सम्बन्धा निद्ध्यन्ते । येः सम्बन्धेः श्रीकृप्याः स्वामी भवितुं नाहंति
तत्प्रकाराने श्रीकृप्याः पतिरेव न स्यादिति भावः । अत्यासन्नकुलयोः सम्बन्धगोपनं
निषिद्धमतस्तत्र विधेयमिति धर्मः । सन्ध्यादौ पादगुण्ये विनिहवोऽज्ञापः कर्तव्यः ।
तदुक्तं मुद्रायां 'धन्या वेयम्' इत्यादि नीतिः । मधुमथने श्रीकृप्यो सम्बन्धाः सम्बन्धो-
ऽतिशयिता वन्धाः सांसारिका निद्ध्यन्तेऽपज्ञप्यन्त एव यतस्ते न निघ्नन्तीति युक्तिः
॥ ६५९ ॥

जं जं आलिहइ मणो आसावटीहि हिअअफलअम्मि ।

तं तं बालो ज्व विही णिण्डुं हसिऊण पम्डुसइ ॥ ६६० ॥

यद्यदालिखति मन^४ आशावर्निकाभिर्द्वयकलके ।

तत्तद् बाल इव विधिनिवृत्तं हसित्वा प्रोन्धति ॥

फाचिरकमप्यनुगणयात्रं प्राप्नुं यन्मनोरथं श्रुतवती तद्वैक्ययोगेन वमप्रमुपलम्ब्य

१. लुम्पक for लम्पट P.

२. मम is missing in P.

३. अवलम्बिते for अपवृत्ते P.

४. अत्यासन्नेपि कृप्ये for अत्यासन्न-
विवाहे P.

५. सम्बन्धानिद्ध्यन्ते for सम्बन्धा
निद्ध्यन्ते P.

६. Mudrārākasa l. 1.

७. जं for मन P.

८. अहंति for अवर्तिकापि P.

दैवमेवोपालभमाना वदति—जं जमिति । आशा प्रत्याशा तस्याः पङ्क्तिभिः परम्परभि-
र्हृदयं फलकमिव । फलकं चित्रकम् । फलकं यत्प्रमेयमालिखति तत्तन्निभृतं हसित्वा विधिः
प्रोञ्जयति । यथा बालः शिशुर्यद् यत् फलकादौ लिपति तत्तन्निभृतं हसित्वा प्रोञ्जयति
तथेत्यर्थः । तदुक्तम्—

हृत्पटके यद्यदहं लिपामि तत्तद्विधिः प्रोञ्जति मावधानः ।

अत्यन्तलोपान्मस्यो त्वदानीं लेपापि नोदेति मनोरथस्य ॥

इत्येवं सति यथा सन्तुष्टो भवति तथा धर्मोऽर्जनीय इति धर्मः । क्रियायां प्रतिकूले विधौ
मनोरथोऽपि न विधेय इति नीतिः । संसारे मनोरथोऽपि योगिना न विधेय इति युक्तिः ॥६६०॥

अणुहुत्तो करफंसो सअलअलापुण्ण ! पुण्णदिअहम्मि ।

वीआसंगकिसंगअ ! एण्हि तुह वंदिमो चलणे ॥ ६६१ ॥

अनुभूत.^१ करस्पर्शः सकलकलापूर्णा ! पुण्यदिवसे ।

द्वितीयासङ्गकृशाङ्ग ! इदानीं तव वन्दामहे^२ चरणौ ॥

अन्यनायिकासक्तमन्यनायकमुद्दिश्य कापि नायिका तमेव नायकं करेण स्पृशन्तं
चन्द्रापदेशेन वदति—अणुहुत्तो इति । अनुभूतः करस्य हस्तस्य स्पर्शो यस्य स त्वम् !
वीतस्यक्त आसङ्गोऽर्थान्मयि यस्य तादृश हे कृशाङ्ग ! तव चरणौ पूर्णदिवसे वन्दा-
मीत्यन्वयः । सकला सम्पूर्णा या कला तथा पूर्णम् । पुण्यसमये नमस्कारादे रतिफल-
जनकत्वम् इति तदुक्तम् । इदानीं नमस्करणीयोसोति सोन्मुग्धं सम्बोधनम् । चन्द्रपक्षे-
पूर्णमादिवसे । सकलकलापूर्णा ! अनुभूतवीतस्समाप्तः आ समन्ततः सङ्गो यत्र स
कृष्यापक्षस्तत्र कृशाङ्ग ! हे चन्द्र ! तव चरणौ वन्दाम इत्यन्वयः । देवस्य चन्द्रादेर्न-
मस्कार इति धर्मः । बलीयसो नतिरेव कृत्यकरोति नीतिः । वीतासङ्गत्वेन...रिक्वन्व !
तव चरणौ वन्दाम इति कोऽपि योगिनं नमस्करोतीति युक्तिः ॥ ६६१ ॥

दूरंतरिप वि पिप कठ वि णिअत्ताइ मज्झ णअणाइ ।

हिअअं उण तेण समं अज्ज वि अणिवारिअं भमइ ॥६६२॥

दूरान्तरितेऽपि^३ प्रिये कथमपि निवर्तिते^४ मम^५ नयने ।

हृदयं पुनस्तेन सममद्याप्यनिवारितं भ्रमति ॥

१. ०तकर० for ०तः कर० P.

२. वीज... for द्वितीयासङ्गकृशाङ्ग P.

३. वन्दामस्तव for तव वन्दामहे P.

४. A few syllables are missing

here.

५. पि पि is missing in P.

६. निवृत्ते for निवर्तिते P.

७. अस्माकं for मम P.

काचित्प्रवासदात्रायां गच्छन्तं पतिगुदिरय सतीमपदिरय म्बामवस्थां निरेरयन्ती
 वदति—दूरतरिष इति । दूरमन्तरिते व्यग्रहिते । दृष्टः परम्परानुरागो धमादेव भवतीति
 धर्मः । नीतिमत्ता च तथा व्यवहर्तव्यं यथा सति यादिभिः मर्म इदं सङ्गतं भवतीति
 नीतिः । मिये आनन्दरूपे व्यवहितेऽपि इदं योगिनां तथैकानिशासितं विस्मयति युक्तिः
 ॥ ६६२ ॥

तस्स कदाकण्टइए सदाअणणसमोसरिअकोवे ।

समुहालोअणकंपिरी ! उवऊदा किं पवज्जिहिसि ? ॥ ६६३ ॥

तस्य कथाकण्टकिते शब्दाक्यांतसमपसृतकोवे ।

सम्मुहालोकेनकम्पनशीले वपगूदा किं प्रपत्स्यसे ? ॥

कामपि कामिनीं मालिनीगुदिरय तस्या एव सतो मुक्तां मियंदा वदति—
 तस्सेति । अपि तु न भविष्यसीत्यर्थः । कथाकण्टकित इत्यादि त्रयं सम्बोधनान्तं तादृशि
 हे । वपगूदा आतिङ्गिता किं विलापिष्यसि विज्ञीना भविष्यसि । विज्ञीनाऽनारिक्त्याऽ-
 सम्बद्धा किं भविष्यसि । अपि तु न भविष्यसीत्यर्थः । वीत्युपसर्गो विरोधवैरूप्यनयने
 इति दानेषु वर्त्तते इत्युपसर्गवृत्तिः । नचर्यो विगुणो व्यङ्गः गुणशून्य इत्यर्थः, तेन
 प्रकृतेऽप्यारश्लेषशून्येत्यर्थः । कण्टको रोमइयं दुमाङ्गे इति विभक्तः । शब्दस्य त्वत्कृत-
 स्याक... समपसृतोऽपगतः कोपो यस्वास्तादृशि हे सम्मुहालोकेन कम्पनराशे !
 यस्या ईदृशो मान्मधिको विकारो दृष्टः सा कथमसम्बद्धा भवती म्यास्यतीति भावः ।
 स्वामिनि भावाविकारणं स्त्रीणां धर्म एवेति धर्मः । प्रथमं विरक्तोऽनन्तरमातिङ्गितः
 सुप्रीत एव भवतीति नीतिः । एकस्या रोपतीर्यो दृष्टा संसारेऽनित्ये उदास्त्रम्यमिति
 युक्तिः ॥ ६६३ ॥

भरणमिअणीलसाइग्गखलिअचलणद्धविहुअववखवडा ।

तरुसिहरेसु विहंगा कह-कह वि लईति संठणं ॥ ६६४ ॥

भरतमितनीलशरद्वामस्तलिअत्प्याद्धंशियुतपत्तुटाः ।

तरुसिहरेषु विहङ्गा कथ कथमपि लभ ते सम्यानम् ॥

१. प is missing in P.

२. ०वेपन० for ०कम्पन० P.

३. विलापिष्यसि for प्रपत्स्यसे P.

४. Cf. कण्टकः सुदुराश्री च कर्मन्या-

कदोगयोः । रोमाङ्गे च दुमाङ्गे च
 कण्टको मकरेऽपि च P.I.I.V.135.

X. A few syllables are missing
 here.

कस्मिन्नपि निकुञ्जे सुरतासक्ता काचिद्दीर्घरमणार्थं प्रियस्यान्यचित्तां कुर्वती सुरतविशेषमुपदिशन्ती वदति—भरणाभिश्च इति । तरुण्यां शिखरेषु अग्रेषु कथं कथमपि विहङ्गा संस्थानमवस्थितिं लभन्ते । अत्र हेतुमाह—भरेयाऽर्थात् पक्षिणामेव गौरवेण नमितं नीडं कुलायः खोंधा इति ख्यातं यत्र तादृशि शाखाप्रे स्वलितं प्रतिहतमन-वस्थितं चरणार्द्धं येषां तादृशा विधुता विभक्ताः पक्षयोः पुटाः सम्बन्धाश्च येषामिति कर्मधारयगर्भो बहुव्रीहिः । अन्यचित्ताकरणाप्रसङ्गे कामशास्त्रं कल्लोलिनीकाननकन्दरा इत्यादि । विहङ्गाः खेचरा यत्संस्थानमवस्थानमवस्थितिं लभन्ते तद्धर्मादेवेति धर्मः । यथा समीचीनं स्थानं लभ्यते तथा कर्तव्यमिति नीतिः । तरुप्रधानेषु शिखरेषु योगिन एव स्थानं लभन्त इति युक्तिः ॥ ६६४ ॥

अहरमधुपाणधोरिल्लिआइ जं च रमिओ सि सविसेसं ।

असइ अलज्जिरि बहुसिखरि ति मा णाह ! मण्णिहिसि ॥६६५॥

अधरमधुपानलालसया यच्च^१ रमितोऽसि सविशेषम् ।

असती अलज्जारीला बहुशित्तितेति^२ मा नाथ ! मंस्थाः^३ ॥

असती निन्दयता केनापि पुरुषेण सह सङ्गता काचिद्द्वारस्त्री असतीमुत्कर्षयन्ती तमेव पुरुषमुद्दिश्य वदति—अहवेति । अथ कात्स्न्येऽवधारणे । तेनात्यर्थं मधुपाने लाल-सया सविशेषमेवासाधारणमेव यथा स्यादेवं यद्गमितोऽसि तेनासती निर्लज्जा, बहुधाष्टर्था-दि तच्छिञ्जयाशीला इति नाथ ! मा भण्णिव्यसीत्यन्वयः । 'मङ्गलानन्तरारम्भप्रश्नकार्येऽव-योऽथ' इत्यमरः । वा स्याद्विकल्पोपमानयोरेवार्थे वा समुच्चय इति विश्व^४ । मकरन्दपान-लालसातिशयविशेषपरमितः । असती लज्जारहिता सृष्टि रति मा नाथ ! ज्ञास्यसीति पाठान्-तरम् । अत्रार्थस्तु घटक एव । धार्मिकेण मधुपानादि न विधेयमिति धर्मः । जिगीषुणा मधुपानादि न विधेयमिति, तदुक्तं रं...मृगयाभिरतिरित्यादि (इति नीतिः) । एवंविधा चर्चा योगिना न विधेयेति युक्तिः ॥६६५॥

खाणेण अ पाणेण अ तह गहिओ मंडलो अडअणाइ ।

जह जारं अहिणंइ भुक्कइ घरसामिए एंते ॥ ६६६ ॥

१. ० घो० for ०धा० P.

२. अथवा for अधर० P

३. यद् for यच्च P.

४. ०शिञ्जयाशीलेति for ०शित्तिरति P

५. भण्णिव्यसि for मंस्थाः P.

६. III 3. 247.

७. P. 189. V. 40. Vis'va reads
०ल्पोपमयो० for ०ल्पोपमानयो०
and पि for second वा.

८. A few syllables are missing
here; probably 'रतिरहस्ये' ?

खादनेन च' पानेन च तथा गृहीतो मण्डलोऽसत्या ।

यथा जारमभिनन्दति' भुक्ति गृहस्वामिन्येति' ॥

कयाचिदसत्या रवा तथा शिञ्चितो भक्षमोज्यादिदानेन यथा जारमभिनन्दयति गृहस्वामिन्यागते शब्दं करोतीत्येकाऽपरस्या कथयति । कुक्कुरभयेन शिथिलोद्यमं कामुकमुत्साहयन्ती वृष्टनीदमाह वा—खाण्येति । खादनेन नानाभक्षणादानेन । मण्डलः कुक्कुरे देशी । अभिनन्दयति तदाऽऽगमनसमय एव भक्षयदानाद् । भुक्ति शब्दायते स्वा-
मिन्यागच्छति तदा भक्षयामावादिति भावः । हीनेष्वपि प्रासो देय इति धर्मः । अभीष्ट-
कार्यसम्पादनहेतोर्हीनजन्मनोऽप्यधीना भवन्ति । उचितकार्यमपि प्राप्तमात्रस्य लाभ-
यन्नतस्ते उपेक्षन्त इति नीतिः । योगिना तथा प्रहोऽभ्यासो योगे विधेयो येनानन्दस्य
ज्ञानं भवतीति युक्ति । 'मण्डल निमहे विम्बे त्रिपु पुंसि तु कुक्कुरे' इति मेदिनी ॥६६६॥

कंडंतेण अकंडं पल्लीमज्झमि विअडकोअंडं ।

पइमरणाहि वि अहिअं वाहेण रुआविआ अत्ता ॥६६७॥

कण्डूयता अकारण्डे" पल्लीमध्ये विकटकोदण्डम् ।

पतिमरणादप्यधिकं व्याधेन रोदिता श्वभ्रः" ॥

कश्चिद् व्याधुत्रोऽसमर्थः, सोऽपि कथं जीविष्यतीति चिन्तया तन्मात्रा रुदित-
मिति ज्ञात्वा काऽपि कस्याश्चित् कथयति—कडतेयेति । कर्षता वत्कर्षता । पल्ली म्लेच्छ-
निवास, पालिरिति ख्याता । पतिमरणादप्यधिकं यथा स्यादेव व्याधेन माता रोदिता ।
अस्मत्पुत्रस्यायं धनुराकर्षरूपो व्यापारो वैराग्याय स्यात् तेन तज्जीविते अशयालुर्माता
रुदितेति भावः । श्वभ्रूरिति पाठे दुहितुः सोभाग्यस्यानाकलनात्सा रुदितेति भावः ।
कोदण्डधन्वशरासनकार्मुकमित्यमरः । अनाकृतस्य धनुष आकर्षण शूराणां धर्मः इति

१ च is missing in P

२. अभिनन्दति जारम् for जारम-
भिनन्दति P.

३. ०न्यागत for ०न्येति P.

४ P. 209 V. 121. The full
quotation is the following.—
मण्डल परिधौ कोठेदेशे द्वादशराजसु ।
क्रीवेऽथ निवहे विम्बे त्रिपु पुंसि तु

कुक्कुरे ।

५. कर्षताऽनाकृतम् for कण्डूयता
अकारण्डे P.

६. प्य is missing in P.

७. माता for रवभू P.

८. See Weber कडतेण

९. Cf II 8 83 'धनुश्चापौ धन्वशरा-
सनकोदण्डकार्मुकम्'

धर्मः। सतां पल्लीमध्ये रोदनमेव भवतीति तैस्तत्र न वस्तव्यमिति नीतिः। यत्र संसारं
गुणोऽपि दोषायेति तत्रोदास्तव्यमिति युक्तिः ॥ ६६७ ॥

अम्हे उज्जुअसीला पिओ वि पिअसहि ! विआरपरिओसो ।

ण ह्ठ अण्णा का वि गई वाहोहा कह पुसिज्जंतु ? ॥६६८॥

वयमृजुःशीलाः प्रियोऽपि प्रियसखि ! विचारपरितोषः ।

न खल्वन्या कापि^१ गतिर्वाष्पौघः कथं प्रोब्धयताम् ?

ध्रुवनितोपमुत्तरसं विदाधकान्तं रमयितुमसमर्था काप्यनुनयन्ती सखीमाह—
अम्हे इति । विचारेण परितोषो यस्य स प्रियः । आगतोऽपि प्रियो मयि विरक्त इति
भावः । ततो वाष्पौघाः प्रसरन्त एव वर्तन्त इति । सत्यश्च विरक्तेऽपि प्रियेऽनुक्ता एवेति
धर्मः । अनन्यगतिकायां पत्युर्विद्वेषात्सन्तापो जायते इति नीतिः । योगिनां विरक्तानामेव
वाष्पौघप्रोब्धनत्यागो भवतीति युक्तिः ॥ ६६८ ॥

धवलोसि जइ वि सुंदर ! तह वि तुए मंज्ज रंजिअं हिअअं ।

राअभरिए वि हिअए सुहभ ! णिहित्तो ण रत्तो सि ॥६७०॥

धवलोऽसि^२ यद्यपि सुन्दरे ! तथापि त्वया मम रञ्जितं हृदयम् ।

रागभृतेऽपि हृदये सुभग ! निहितो न रक्तोऽसि ॥

काचित्कान्तेऽन्यन्तानुरागिणी तत्कान्तस्तस्यां विरक्तोऽन्यत्रासक्तश्च कान्त-
मेवोपालभते— धवलोसीति । श्लेषोक्तिरियम् । वृषश्रेष्ठ सुन्दरे च धवल इति मेदिनी^३ ।
सुशोभनो भगो धर्मो यस्य तेन हृदयमनुरज्यते एव ।

ऐश्वर्यस्य समप्रस्य वीर्यस्य यशसः श्रियः ।

वैराग्यस्य च मोक्षस्य परायां भग इति स्मृत. ॥

इति धर्मः । यथा मनोरञ्जनं जायते तथा विधेयमिति धर्मः । भ्रान्तिभाजः कस्यापि
विवेको न भवतीति नीतिः । भ्रमरायां खिङ्गानां कुलं गन्धेन कस्तूरिकादिभवेनान्धं सद्
भ्रमति नतु योगिबुलमिति युक्तिः ॥ ६७० ॥^४

१. प्रिय is missing in P.

२. विकार० for विचार० P.

३. अपि for कापि P.

४. असि is missing in P.

५. सुभग for सुन्दर P.

६ Cf. P 207. V 99-100.

७ P. assigns the figure 670, instead of 669, to this verse It thus obviously omits the verse 669.

एत्य णिमज्जइ अत्ता एत्य अहं एत्य परिअणो सअलो ।

पंथिअ ! रत्तीअंअ ! मा मह सअणे णिमज्जिदिसि ॥६७१॥

अप्र निमज्जति' श्वश्रूत्राहमत्र परिजनः सकलः ।

पथिक ! राष्ट्रन्यक ! मा मम शयने निमद्ध्यसि ॥

काप्यस्त्यप्रसक्तप्रतिपेधं कुर्वाण। स्वाशयं पथिक्रयूने प्रकाशयति—एत्य इति । निपीदतीति स्थानत्रयेऽन्वयि । मम शयने शय्यायां मा निपीदयिष्यसि । काका निषण्णा एव भविष्यसि । अन्यशय्यायामन्येषां शयनं निषिद्धम्, 'आसनं वसनं शय्या' इत्यादि-श्रुतेरिति धर्मः । यस्तु विजिगीषुः स च शयनसुप्त एव न स्थास्यतीति नीतिः । रात्रौ श्रुक्तसमये योगिनामपि (शयनं) निषिद्धम् इति युक्तिः ॥ ६७१ ॥

परिओसमुंदराइं सुरएसु ळहंति जाइ सोक्खाइं ।

ताइ चिअ उण विरहे खाडग्गिण्णाइ कीरंति ॥ ६७२ ॥

परितोषमुन्दराणि सुरतेषु^१ लभन्ते^२ यानि सौख्यानि ।

तान्येव^३ पुनर्विरहे खादितोद्रीर्णानि^४ कुर्वन्ति^५ ॥

संश्लेषे बहुतरदुःखं भुज्यते । विरहे महद् दुःखमित्यनुभूतसुखदुःखं काचित्सख्याः पुरतः स्वाभिप्रायं प्रकारय समाधत्ते—परिओसेति । परितोषेण मुन्दराणि समीचीनानि प्रथमं खादितानि अनन्तरमुद्रीर्णानि वान्तानि क्रियन्ते । तान्येव सुखानि पूर्वमनुभूतानि तान्येवाम्रे दुःखानि जायन्त इति भावः । अस्त्युष्टा डिञ्जा नष्टा इति सर्वत्र सन्तोष एव विधेय इति धर्मः । सन्तोषात्सुखं लभ्यत इति नीतिः । एतादृशीं सांसारिकीमवस्थां दृष्ट्वा योगिभिरुदास्तव्यमिति युक्तिः ॥ ६७२ ॥

मग्गं चिअ अलहंतो हारो पीणुण्णआण थणआण ।

उच्चिग्गो भमइ जरे जमुणाणइफेणपुंजो च्व ॥ ६७३ ॥

मार्गमिर्वालभमानो हारः पीनोन्नतयोः स्तनयोः ।

उच्चिग्गो भ्रमत्युरसि यमुनानदीफेनपुञ्ज इव ॥

१. निपीदति for निमज्जति P.

२. निपीदयिष्यसि for निमद्ध्यसि P.

३. पु is missing in P.

४. लभ्यन्ते for लभन्ते P.

५. एव is missing in P.

६. ०दीर्णां for ०द्रीर्णां P.

७. क्रियन्ते for कुर्वन्ति P.

८. ०मेव वा for ०मिवा० P.

९. P. adds वा before हारः

१०. ०न्नतानाम् for ०न्नतयोः P.

११. स्तनानाम् for स्तनयोः P.

धर्मः। सतां पल्लीमध्ये रोदनमेव भवतीति तैस्तत्र न वस्तव्यमिति नीतिः। यत्र संसारे गुणोऽपि दोषायेति तत्रोदास्तव्यमिति युक्तिः ॥ ६६७ ॥

अम्हे उज्जुअसीळा पिओ वि पिअसहि ! विआरपरिओसो ।

ण हु अण्णा का वि गई वाहोहा कह पुसिज्जंतु ? ॥६६८॥

यथमृजुकशीलाः प्रियोऽपि प्रियसखि ! विचारपरितोषः ।

न खल्वन्या कापि* गतिर्वाष्पौघः कथं प्रोञ्छयताम् ?

घट्टवनितोपभुक्तरसं विद्मधकान्तं रमयितुमसमर्था काप्यनुनयन्तीं सखीमाह—
अम्हे इति । विचारेण परितोषो यस्य स प्रियः । आगतोऽपि प्रियो मयि विरक्त इति
भावः । ततो वाष्पौघाः प्रसरन्त एव वर्चन्त इति । सत्यश्च विरक्तेऽपि प्रियेऽनुरक्ता पवेति
धर्मः । अनन्यगतिकायां पत्युर्बिद्वेषात्सन्तापो जायत इति नीतिः । योगिना विरक्तानामेव
वाष्पौघप्रोञ्छनत्यागो भवतीति युक्तिः ॥ ६६८ ॥

धवलोसि जइ वि सुंदर ! तह वि तुप मैज्ज रंजिअं हिअअं ।

राअभरिण् वि हिअण् सुहअ ! णिहित्तो ण रत्तो सि ॥६७०॥

धवलोऽसि* यद्यपि सुन्दर ! तथापि त्वया मम रञ्जितं हृदयम् ।

रागभृतेऽपि हृदये सुभग ! निहितो न रक्तोऽसि ॥

काचित्कान्तेऽस्त्यन्तानुरागिणी तत्कान्तस्तस्यां विरक्तोऽन्यथासक्तश्च कान्त-
मेवोपालभते—धवलोसीति । श्लेषोक्तिरियम् । वृषश्रेष्ठ सुन्दरे च धवल इति मेदिनी* ।
सुशोभनो भगो धर्मो यस्य तेन हृदयमनुरज्यत एव ।

ऐश्वर्यस्य समप्रस्य वीर्यस्य यशसः प्रियः ।

वैराग्यस्य च मोक्षस्य पर्यायां भग इति स्मृतः ॥

इति धर्मः । यथा मनोरञ्जनं जायते तथा विधेयमिति धर्मः । भ्रान्तिभाजः कस्यापि
विवेको न भवतीति नीतिः । भ्रमराणां खिड्गानां कुलं गन्धेन कस्तूरिकादिभवेनान्य सद्
भ्रमति नतु योगिकुलमिति युक्तिः ॥ ६७० ॥*

१. प्रिय is missing in P.

२. विकारो for विचारो P.

३. अपि for कापि P.

४. असि is missing in P.

५. सुभग for सुन्दर P.

६ Cf. P 207. V 99-100.

७ P. assigns the figure 670, instead of 669, to this verse It thus obviously omits the verse 669.

एत्थ णिमज्झइ अत्ता एत्थ अहं एत्थ परिअणो सअल्लो ।

पंधियं ! रत्तीअंधयं ! मा मह सअणे णिमज्झिहिंसि ॥६७१॥

अत्र निमज्जति^१ श्वश्रूत्राहमत्र परिजन सकल. ।

पथिक ! रात्र्यन्धक ! मा मम शयने निमद्द्वयसि ॥

काप्यसत्त्वप्रसक्तप्रतिपेध बुर्वाणा स्वाशय पथिकयूने प्रकाशयति—एत्थ इति ।
निपीदतीति स्थानत्रयेऽन्वयि । मम शयने शय्यायां मा निपीदयिष्यसि । फाका निपण्य
एव भविष्यसि । अन्यशय्यायामन्येषा शयन निपिद्धम्, 'आसन वसन शय्या' इत्यादि-
श्रुतेरिति धर्म । वस्तु विजिगीषु स च शयनसुप्त एव न स्थास्यतीति नीति । रानो
अनुक्तसमये योगिनामपि (शयन) निपिद्धम् इति युक्ति ॥ ६७१ ॥

परिओसमुंदराइ सुरएसु लईति जाइ सोवखाइ ।

ताइ चिअ उण विरहे खाउगिण्णाइ कीरति ॥ ६७२ ॥

परितोपमुन्दराणि सुरतेषु^२ लभन्ते^३ यानि सौप्यानि ।

तान्येव^४ पुनर्विरहे खादितोद्गीर्णानि^५ कुर्वन्ति^६ ॥

सखेपे बहुतरदु स मुज्यते । विरहे नद्वद्दु लभित्यनुभूतमुत्तु जा काचित्सत्त्वा
पुरम स्वामिमाय प्रकारय समाधत्ते—परिओसेति । परितोपेषु मुन्दराणि समीचीनानि
प्रथम खादितानि अन्नतरमुद्गीर्णानि वान्तानि क्रियन्ते । यान्येव मुखानि पूर्वमनुभूतानि
तान्येवाधे दु खानि जायन्ते इति भाव । असन्तुष्टा द्विजा नष्टा इति सर्वत्र सन्तोष एव
विषेय इति धर्म । सन्तोषात्सुख लभ्यत इति नीति । पतादृशी सासारिकीमवस्था दृष्ट्वा
योगिमिकदास्तव्यमिति युक्ति ॥ ६७२ ॥

मग्ग चिअ अल्हतो हारो पीणुण्णआण थणआण ।

उच्चिगगो ममइ उरे जमुणाणइफेणपुज्जो च्च ॥ ६७३ ॥

मार्गमिर्बालभमानो हार पीनोव्रतयो स्तनयो ।

उच्चिमो अमत्पुरसि यमुनानदीकेनपुञ्ज इव ॥

१ निपीदति for निमज्जति P

२ निपीदयिष्यसि for निमद्द्वयसि P

३ पु is missing in P

४ लभ्यन्ते for लभन्ते P

५ एव is missing in P

६ ०दीर्णा० for ०द्रीर्णा० P

७ क्रियन्ते for कुर्वन्ति P.

८ ०नेव वा for ०मिवा० P

९ P adds वा before हार

१० ०न्ननानाम् for ०न्ननयो P.

११ स्तनानाम् for स्तनयो P

यमुनानदीतटमहं गता त्वं न गत इति कापि सूचयति—मगं चित्र इति। पीनो-
न्नतस्तनानां कृते मार्गमेवालभमानो हार उद्विग्न ऊर्ध्व विप्रश्चलितः सन् उरसि भ्रमति ।
अर्थाद् यमुनानदीफेनपुञ्ज इव हारः । कालिन्दीजलश्यामत्वेन भासमानस्य उपरि शैत्य-
मधिकमुपलभ्यते इति तत्राभिसन्धिः। ओ विजि भयचलनयोः, क्ते उद्विग्न इति । धर्ममार्ग-
मलभमानो धार्मिक उद्विग्नो भवतीति धर्मः । यस्तु नीतिमान् स च सर्वेषामेव हृदये
भ्रमतीति नीतिः । उद्विग्नानां प्रव्रज्यैव साधीयसी, यतो यदहरेबोद्विजेत्तदहरेव प्रव्रजेतेति
युक्तिः ॥ ६७३ ॥

एकेण वि वटवीअंकुरेण सअलवणराइमज्जम्मि ।

तह तेण कओ अप्पा जह सेसदुमा तले तस्स ॥ ६७४ ॥

एकेनापि वटवीजाड्कुरेण सकलवणराजिमध्ये ।

तथा तेन कृत आत्मा यथाऽशोपद्रुमास्तले तस्य ॥

एकोऽपि प्रौढः सुजातः सर्वमेव स्वाधीनं करोतीत्यन्यापदेशेन कापि वटवृक्ष-
स्थानं सूचयति—एकेणोति । तथा वटवृक्षः प्रवृद्धो यथाऽन्ये तत्तलेऽथ एव स्थिता
इत्यर्थः । तथाऽऽत्मा संस्कर्तव्यो यथाऽन्येऽथ कक्ष्यतां यान्तीति धर्मः । नीतिवीजाड्कु-
रस्तथा चोद्भेदनीयो यथा तैरान्ये विपक्षा अधःस्थिता भवन्तीति नीतिः । तपोवनमध्ये
तथाऽऽत्मा रागादिविरक्तो विधेयो यथा अशोपाः सासारिका अधःकक्ष्यतां यान्तीति
युक्तिः ॥ ६७४ ॥

जे जे गुणिणो जे जे अ चाइणो जे विअइद्विण्णाणा ।

दारिद्व ! रे विअक्खण ! ताण तुमं साणुराओ सि ॥६७५॥

ये ये गुणिनो ये ये च त्यागिनो ये विदग्धविज्ञानाः ।

दारिद्र्य ! रे विचक्षण ! तान् त्वं सानुरागोऽसि ॥

काचिद्भारस्त्री केनापि धनिकेन कृपयौन सह सद्गता तत्सकाशात् किमप्यप्राप्नु-
वन्ती सा च सास्त्रिकं नायकं दातारं स्तुवन्ती वदति—जे जे इति । रे दारिद्र्य ! तान्
गाथापूर्वाद्धोक्तान् प्रतीत्यर्थम् । अनुरक्तोसि तेषु त्वं तिष्ठसि, नतु कृपणेषु तिष्ठसीत्यर्थः ।
तेषां दारिद्र्यानुपलब्धेः । समीचीने स्थानेऽवस्थितिरिति विचक्षणात् । अथवाकार-
प्रश्लेषेणाविचक्षणोत्पद्यमप्यर्थ आयाति । ये च त्यागादियोगिनस्ते साधव इति धर्मः ।
ये च गुणिनस्त्यागिनस्तेषु जनानुरागो भवत्येवेति नीतिः । योगिनस्तु दरिद्रा एव
भवन्तीति युक्तिः ॥ ६७५ ॥

जइ कोत्तिओ सि सुंदर ! सअलतिहीचंददंसणमुहाणं ।

ता मसिणं योइज्जंतकंचुअं पेवखसु मुहं से ॥६७६॥

यदि कौतुकिकोऽसि सुन्दर ! सकलतिथिचन्द्रदर्शनसुखानाम् ।

तन्मसृण्य मोच्यमानकञ्चुकं प्रेक्षस्व सुखं तस्याः ॥

काप्युत्तमा स्त्री कमप्युत्तमं पुरुषं प्रति साभिलाषा स्वसखीं दूतीं प्रहितवती, तेन दूतीं पृष्टा कीदृशं तस्या रूपमिति, सा दूतीं तामुद्दिश्य वदति—जइ इति । कलाः षोडशार्थात्तामिः सह वर्तते या तिथिः सा पौर्यामासी तस्यां यच्चन्द्रदर्शनं तच्चन्यानां सुखानां यदि कौतुकिकोऽसि तदा स्तनमस्याः प्रेक्षस्व । मसृण्य अमुच्यमानं कञ्चुकं यत्र तं स्तनमिति । चन्द्रदर्शनेन धर्मं एवेति धर्मः । नीतिमता शत्रावपि चन्द्रमाह्लादकं दर्शनं विधेयमिति नीतिः । यदि त्वं मुमुक्षुर्नासि तदा स्तनदर्शनमनुभूयताम् (इति) गुरोः शिष्ये उपालम्भ इति युक्तिः ॥ ६७६ ॥

सयविसमणिन्विसेसा समंतओ मंदमंदसंचारा ।

अइरा होहिति पहा मणोरहाणं पि दुल्लंघा ॥६७७॥

समविपमनिर्विशेषाः समन्ततो मन्दमन्दसञ्चाराः ।

अचिराद्भविष्यन्ति* पन्थानो मनोरथानामपि दुर्लंघयाः ॥

किमिति वर्षासु प्रियो जायातीति कामपि मुरधां बोधयति—समविसमेति । अर्थात्तत्र प्रियस्य पन्थानः समे विपमे च निर्विशेषाः सदृशाः । कर्दमादिवशात् समन्ततो मन्दं मन्दं सञ्चारे यत्र । पन्थानः मनोरथानामपि दुर्लंघया अनतिक्रमणीया एवाट्टया अचिरादेव भवन्ति भविष्यन्ति । अतो मा विपीदस्वेत्याद्यर्थम् । धार्मिकाणामेवमेव भवन्तीति धर्मः । नीतिमनोऽपि मन्दमन्दसञ्चारा अविमरोणा त्वरया न किञ्चिदाचरन्तीति नीतिः । योगिनोऽपि समविपमनिर्विशेषा भवन्तीति युक्तिः ॥६७७॥

अइदीडराइ बहुए सीसे दीसंति वंसवत्ताइ ।

भणिण भणामि अत्ता ! तुम्हाण वि पण्डरा पुट्टी ॥६७८॥

अनिदीर्घाणि कृत्राः शीघ्रं दृश्यन्ते वंशपत्त्राणि ।

भणिते भणामि श्वश्रु ! युष्माकमपि पाण्डुरं पृष्ठम् ॥

१. सकौतुकोऽस्यथैव for कौतुकिकोऽसि सुन्दर P.

२. ०यान्मुच्य० for ०यां मोच्य० P.

३. प्रेक्षय for प्रेक्षस्व P.

४. अस्याः for तस्याः P.

५. मन्दामन्द० for मन्दमन्द० P.

६. ०इवन्त्येव for ०इविष्यन्ति P.

७. मातः for श्वश्रु P.

गृहस्थस्य कस्यापि वधूः स्नुषा चासत्यौ, वंशानिकुञ्जे निर्ब्यूढसुरतायाः शिरसि
दोषाणि वंशपत्राणि दृष्ट्वा गृहस्थवध्वा भणितम्, तथा च तस्याः कृते भणितमित्यर्थं गाथा
प्राह—अइ इति । गाथाप्रथमार्थोक्तान्यर्थात् त्वया भणिते हे मातर्भणामि यौष्माकमपि
पाण्डुरं पृष्ठं जातमित्यावयोः समाधिः, नोपहासयोग्योहमित्यर्थः । प्रथमं न भणामि गौर-
वादनन्तरमुत्तरे न दोष इत्यभिसन्धिः । रमणेन धूलिधूसरं पृष्ठं जातमित्यर्थः । यौष्माकं
त्वदीयम् । वधूमिर्लज्जा विधेयेति धर्मः । उपहासवचनं न सोढव्यमिति नीतिः । ईदृशे
स्त्रीणां सांसारिके व्यवहारे योगिना उदास्तव्यमिति युक्तिः ॥ ६७८ ॥

अत्यक्करुसणं खणपसिज्जणं अलिअवअणणिअवंधो ।

उम्मच्छरसंतापो पुत्तअ ! पअवी सिणेइस्स ॥६७९॥

आकस्मिकरोपकरणं क्षणप्रसादनमलीकवचननिर्वन्धः ।

उन्मत्सरसन्तापः पुत्रक ! पदवी स्नेहस्य ॥

कस्यचिन्नायकस्य कयाचिन्नायिकया अनुरागविषयस्याकस्मिकरोपेणालीकवचन-
निर्वन्धेन प्रतिकूलवचनेन च प्रकोपो जनितस्तेन औदास्यमुपलक्ष्य काचित्प्रतिप्रिता
स्त्री तं नायकं प्रबोधयन्ती वदति—अत्यक्केति । पुत्रक ! रोपणादिः स्नेहस्य पदवी पन्थाः ।
उन्मूच्छंनसन्तापः । उन्मूच्छंनं प्रतिकूलवाचा प्रकोपनमिव (इति) प्राचीनटीका । स्त्रीणां
स्नेहगत्या चायमेव धर्म इति धर्मः । जिगीषुयाऽस्त्रीकवचनादिनाप स्नेहोऽर्जनीय इति
नीतिः । रोपादीन् स्नेहस्य पदवीं दृष्ट्वा योगिना संसारे उदास्तव्यमिति युक्तिः । कण्ठा-
भरणे स्त्रीपुंसयोः सङ्गतयोर्मानोऽयम् । अत्र प्रेमगतेः स्वभावकौटिल्याद्धेतुमन्तरेणोप-
जायमानो निर्हेतुरुच्यते इति ॥ ६७९ ॥

पिअइ कण्णंजलिहिं जणरवमिलिअं वि तुज्झ संलावं ।

दुद्धं जलसंमिलिअं सा बाला राजहंसि च्च ॥ ६८० ॥

पिबति कर्णाञ्जलिभिर्जनरवमिलितमपि तव संलापम् ।

दुग्धं जलसन्मिलितं सा बाला राजहंसी च ॥

त्वदेकचित्ता त्वय्यनुरक्ता इति कापि सख्या अनुरञ्जनं तत्कान्ते कथयति—
पिअइ इति । सा बाला तव कान्तस्य संलापं समीचीनमालापं श्रवणं धोत्रमञ्जलिरिव
तैः पिबति शृणोति । जनानां स्वस्तेन मिलितमाज्ञापम्, यथा राजहंसी जलेन सम्मि-

१. अकस्माद्रोपणम् for आकस्मिकरोप-

करणम् P.

२. उन्मूच्छंनं for उन्मत्सरं P.

३. श्रवणां for कर्णां P.

४. सन्तां for संलां P.

लितं दुग्धं पिबति तथेत्यर्थः । धार्मिकैः समीचीन आलापो वेदादेः श्रोतव्य इति धर्मः । नीतिमता सर्वविध आलापः श्रोतव्य इति नीतिः । यथा रामहंसी विविच्य दुग्धं पिबति तथा योगिना विविच्य सदुपदेशः श्रोतव्य इति युक्तिः ॥ ६८० ॥

अइ उज्जुए ण लज्जसि पुच्छिजंती पिअस्स चरिआइं ।

सच्वंगमुरहिणो मरुवअस्स किं कुमुमरिद्धीहि ॥ ६८१ ॥

अयि^१ ऋजुके ! न लज्जते पृच्छन्ती^२ प्रियस्य चरितानि ।

सर्वाङ्गमुरभैर्मरुवकस्य किं कुमुमरिद्धिभिः^३ ॥

कापि प्रियस्य पृष्टा सती कान्ते समादरं कुर्वाणा पत्याधुरागातिशयं कथयति— अइ इति । सर्वैरङ्गैः मुरभिणो मरुवकस्य कुमुमानां समृद्धया उपचयेन किम् अपि तु न किमपीत्यर्थः । अन्येषां कुमुमद्वारकं सौरभमुपलभ्यते । मरुवकस्तु स्वत एव मुरभिः । तथा च तस्य कान्तस्य चरितं स्वत एव प्रकाशं नान्यद्वारेत्यर्थः । तथा च धर्मं कर्माचरणीयं यथा प्रसिद्धिरुपजायते इति धर्मः । अत्याश्रवं वृष्टिले न विधेयमिति नीतिः । योगिनां कुमुमादेर्विषयस्य समृद्धिरप्रयोजिकेति युक्तिः ॥ ६८२ ॥

मुद्धे अपचिअंती पवालअंकुरअणिद्धलोहिअए ।

णिद्धोअधाउराए कीस सहत्थे पुणो धुअसि ? ॥६८२ ॥

ग्धेऽप्रत्ययन्ती^४ प्रवालाङ्कुरस्निग्धलोहितौ^५ ।

निर्धौतधातुरागौ किमिति स्वहस्तौ पुनर्धावयसि ? ॥

नायिकां काञ्चिदुत्तमां सुकुमाराङ्गीं सुकुमारौ हस्तौ लोहितेन रागेणाक्तौ धारयन्तीं दृष्ट्वा कञ्चिदुत्तमो नायकोऽतिसामिलापो वदति— मुद्धे इति । अप्रतियती प्रत्ययमगच्छन्ती अत एव मुग्धे अद्वे हे ! प्रवालाङ्कुरस्य यो वर्णः स इव निर्धौतः यो वर्णस्तेन शोभितौ हस्तौ । चालितो धातोर्गौरिकादे रागो यथोस्तौ । धावयसि चालयसि । लौहित्यमेव भ्रमवीजम् । विहितेतरं हस्तादेः चालनं न विधेयमिति धर्मः । नयवनां विशिष्य भ्रमो वारणीय इति नीतिः । संसारे तस्मिन्नेव तद्वुद्धिरुपजायते अतः स च हाव्य इति युक्तिः ॥ ६८३ ॥

उअ सिधवपव्वअसच्छहाइ धुअतुलपुंजसरिसाइं ।

सोहंति सुअणु ! मुक्कोअआइ सरए सिअब्भाइं ॥ ६८३ ॥

१. अति० for अयि P.

२. P. adds मन after पृच्छन्ती.

३. ०मुरभिणो for ०मुरभे० P.

४. कुमुमसमृद्धया for कुमुमरिद्धिभिः P.

५. अप्रतियती for अप्रत्ययन्ती P.

६. ०कर्णशोभितौ for ०स्निग्धलोहितौ P

परय सैन्धवपर्वतस्वच्छकानि' धुततूलपुञ्जसदृशानि ।

शोभन्ते^१ सुतनु^२ ! मुक्तोदकानि शरदि^३ सिताभ्राणि ॥

कस्मिन्नपि सङ्केतस्थाने सुरतासका काचिद्दीर्घरमणार्थं प्रियस्यान्यचित्तां कुर्वती वदति—उत्र इति । वसुभ्राशब्दः शुष्के वर्तते देश्याम् । अर्धं मेघः । अयं च समयधर्मो यदेको मेघो नीलो जायते सितश्चेति धर्मः । शरदि जिगीपुणा प्रयासादि विधेयमिति नीतिः । एकमेव वस्तु नानाविधं संसारे दृष्ट्वा उदास्तव्यमिति युक्तिः ॥६८३॥

आउच्छंति सिरेहि विवलिपहि उअ खडिपहि णिज्जंता ।

णिप्पच्छिमवल्लिअपलोइपहि महिसा कुडंगाइ ॥ ६८४ ॥

आपृच्छन्ति^४ शिरोभिर्विलितैः परय खड्गिकैर्नीयमानाः ।

निःपश्चिमवलितप्रलोकितैर्महिपाः कुडंगानि ॥

पूर्वक एवाभासः । आउच्छंतीति । महिपाः कुडंगानि निकुञ्जान् आपृच्छन्तीव संबदन्तीव । परयेत्यन्वयः । शिरोभिर्लक्षिता महिपाः । वलितैर्नम्रैः शिरोभिः । खटकैः, खटका धनुर्भेदास्तदाकाराभिर्गतिभिर्नीयमानाः प्राप्यमाया महिपाः । तिर्यग्वलोकने खटकाकाराभिरवगतिर्भवेदिति । खटका छटका इति प्रसिद्धिः । जिज्ञास्यमेतत् । सुहृदां परम्परासंवाद एव धर्म इति धर्मः । रतिरेव सर्वत्र विधेयेति नीतिः । गुरुभिर्योगोपदेशाय शिष्या निभृतस्थानं नीयन्त इति युक्तिः ॥ ६८४ ॥

पुससु मुहं ता पुत्ति ! अ वाहोअरणं विसेसरमणिज्जं ।

मा एअं चिअ मुहमंडणं त्ति सो काहिइ पुणो वि ॥ ६८५ ॥

प्रोच्छस्व^५ मुखं तत्पुत्रि ! च^६ बाष्पोपकरणं विशेषरमणीयम् ।

मा एवमेव मुत्तमण्डनमिति सां करिष्यसि पुनरपि ॥

काञ्चिन्नायिकां सुन्दरी रुदती कोऽपि नायकः साभिलापो वदति—पुमसु इति ।

१. ०सदृशानि for ०स्वच्छकानि P.

२. शुष्यन्तीव for शोभन्ते सुतनु P.

३. P. adds ति before शरदि.

४. ०न्तीव for ०न्ति P.

५. वि is missing in P.

६. खटकैः for खड्गिकैः P.

७. ०वि० for ०प० P.

८. प्रोच्छस्व for प्रोच्छस्व P.

९. तावत्सुन्दरि for तत्पुत्रि च P.

१०. बाष्पोपकरणं for बाष्पोपकरणम् P.

११. ०णीय for ०णीयम् P.

१२. मुत्त is missing in P.

१३. शोकियसि for सा करिष्यसि P.

वाष्पौधस्य बलनेन सम्बन्धेन विशेषामुद्गणीयं मुखम् । एवमेव वाष्पौपादेव मण्डनमिति
 कृत्वा पुनरपि मा शोकविष्यसि शोकं जनविष्यसि । अर्थादस्मदादीनां द्वादशैते मत्ता
 नृणामित्यनुसाराद्भुस्सम्बन्धो न घर्त्तव्य इति धर्मः । शोकस्तु विवेकिना न विधेय इति
 नीतिः । पुनरपि जन्मान्तरेऽपि यथा शोको नोत्पशते तथा विधेयमिति युक्तिः ॥६८५॥

मञ्जै पञ्चण्ययंकं अवहोवासेसु साणचिक्खलुं ।

गामस्स सीससीमंतअं व रच्छामुहं जाअं ॥ ६८६ ॥

मध्ये प्रतनुकपङ्कुमुभयोः पार्श्वयोः श्यानकर्ममम् ।

ग्रामस्य शीर्षसीमन्तकमिव स्थ्यामुखं जातम् ॥

ससंभ्रमोपपतिसम्भोगे आकुलितकेशपाशायाः केशविन्यासार्थं शरदि रथ्यामुखं
 वर्णयन्ती सखीदमह—मन्क इति । साम भनागर्थे देरी । रथ्यामुखानां शोभावर्णनेनं
 शंसासूचको गाथार्थः । सीमन्तकरणेन मुखस्य वा शोभा सा स्त्रीयामेव धर्म इति धर्मः ।
 जिगीपुणामीदृशी शरत्प्रशस्तेति नीतिः । यथा रथ्यामुखं तथैव सीमन्त इति विरक्तानां
 मतिरिति युक्तिः ॥६८६॥

अवरण्हागअजापाउअस्स विउणेइ मोहणुकंठं ।

बहुआइ घरपलोहरमज्जणपिसुणो वलअसदो ॥ ६८७ ॥

अपराहागतजामातुद्धिरुण्यवति मोहनोत्कण्ठाम् ।

बन्धा गृहपलोहरमज्जनपिशुनो वलयशब्दः ॥

कस्याश्चिद्बन्धा नाभिगृहावस्थितायाः स्वामी अपराहसमये तदीयस्थानं गतस्त-
 मागतं दृष्ट्वा तद्बन्धा गृहपथादेशे स्नातुमारब्धं तेन च तस्या वलयशब्दो वृत्तस्तेन च
 शब्देन तस्याः स्वामिनो द्विगुणा सुरतोत्कण्ठा जातैत्येकाऽपरस्याः कथयति—अव-
 रण्हेति । जामाता स्वामी, मोहनं सुरतं गृहस्य पलोहरं पश्चाद्भागस्तत्र मज्जनं स्नानं
 मार्जनमङ्गसंस्कारो वा तेन मुखरोऽधिको वलयशब्दः रतोत्कण्ठ्यं द्विगुण्यत्यधिकं
 करोतीत्यन्वयः । प्रत्यासन्नं सम्भोगे मन्मथोऽधिक एव भवतीति । तथा च 'तीव्रः
 स्मरसन्तापो न तथा दूरे यथासन्नं' इति । पलोहरशब्दो गृहपथाज्ञाने देय्याम् । चिरेण
 प्रवासादागते स्वामिनि स्त्रीयामेवमेव धर्म इति धर्मः । बाह्योपचारेणैवानुरागविरागौ
 लक्षयन्ति निपुणा इति नीतिः । कामिसंसर्गश्च कामहेतुरतः सयोगिना वज्रनोय इति
 युक्तिः ॥ ६८७ ॥

१. ०पकम for ०पङ्कम् P.

२. ईपत् for श्यान० P.

३. ०भयपा० for ०भयोः पा० P.

मा वचह वीसंभं इमाण बहुचाडुअम्मणिउणाणं ।

णिव्वत्तिअकज्जपरम्मुहाण सुणआण व खलाणं ॥६८८॥

मा व्रजत विश्वम्भमेपा^१ बहुचाडुकर्मनिपुणानाम्^२ ।

निर्वर्तितकार्यंपराङ्मुखाणां^३ शुनकानामिव खलानाम्^४ ॥

कमपि रत्नप्रकृतिमनुरक्ता काचित्तमुद्दिश्योपतप्ता वदति—मा वचहेति । प्रती-
त्यार्थम् । विलम्भं विश्वास मा व्रजतेत्यन्वयः । चटु चाडु प्रिय वाक्यममरः^५ । तत्र
निपुणान् कुशलान् । निर्वर्तिते निर्व्यूढे कार्ये पराङ्मुखान् । यथा श्वानो निर्व्यूढे कार्ये
पराङ्मुखा भवन्ति तथेत्यर्थः । चाटौ पिचिण्डे कुक्षिनिमित्तं निपुणान् कुशलान् ।
चटुश्चाटौ पिचिण्डे चेति मेदिनी^६ । चटुचाटुशब्दौ पर्यायादेव । खलानां विषये विश्वासो
धार्मिकेया जिगीपुण्या वा न कर्तव्य इति युक्तिः ॥ ६८८ ॥

णिप्पण्णसस्सरिद्धी सच्छंदं गाइ पामरो सरए ।

दलितनवशालितण्डुलधवलमिअंकासु राईसु ॥६८९॥

निष्पन्नसस्यश्चद्धिः स्वच्छन्दं गायति पामर शरदि ।

दलितनवशालितण्डुलधवलमृगाङ्गामु रात्रिपु ॥

कामपि विरहिणीं वर्षासमयेऽनागतपतिका समाश्रासयन्ती काचित् सखी
वदति—णिप्पण्णोति । यतः पामरोऽपि कृतकार्यं शरदि स्वच्छन्दो वृत्तस्तनस्तवापि
पतिः कृतकार्यं आगतप्राय इति सुस्था भवेत्यर्थः । अपररात्रे सामादिवेदगानं कर्तव्य-
मिति धर्मः । शरदमासाद्य नीतिमताऽऽनन्द एव विधीयते, किं बाल्पलाभेनापि नीचानां
गर्भो भवतीति नीतिः । कदापि वैराग्यं कदापि हर्षं दृष्ट्वा ससारे उदास्तव्यमिति
युक्तिः ॥ ६८९ ॥

अहिलिज्जइ पंरुअलेहलालिवलण कलपगोवीए ।

केआरसोअहंभणतसद्धिअङ्गोमलो चलणो ॥ ६९० ॥

१. हुमान् for एपाम् P

२. ०कस्य निपुणान् for ०कर्मनिपुणा-
नाम् P

३. ०खान् for ०खाणाम् P.

४. शुन इव खलानाम् for शुनकाना
मिव खलानाम् P.

५ Cf अस्त्री चाटु चटु श्लाघा प्रेम्णा
मिश्याविकत्थनम् I 6. 17

६ P 45 V. 14 Medini reads
अय for च

७ समृद्धि, for चद्धिः P

अभिलप्यते पङ्कजलोलुपातिवलयेन कलमगोप्याः ।

केदारस्रोतोवरोधतिर्यक्स्थितः कोमलधरयाः ॥

कस्याश्चित्कलमगोप्याधरयाँ सुकुमारौ लोहितौ दृष्ट्वा कमलभ्रमेण भ्रमरैर-
भिलप्येते इति काऽप्यपरस्याः कथयति—अद्विलिज्जइ इति । पङ्कजलुब्धेनालीनां वलयेन
समूहेन कलमगोप्याधरयाँऽभिलप्यत इति सम्बन्धः । केदारे किञ्चटा इति ख्याते
क्षेत्रभेदे यः स्रोतःप्रवाहस्तस्यावरोधे प्रतिबन्धे तिर्यग्भूत्वा स्थितधरणाः । अत एव
कमलभ्रमोऽप्युपपन्नो भवतीति । गुरुणां चरणाः सेवार्थमाकाङ्क्षणीय इति धर्मः ।
लुब्धेन राज्यादेः परचरणासेवयापि तदुपार्जनीयमिति नीतिः । कमलचरणयोरैवं भ्रमे-
ऽपगते भ्रममूलकः संसारः परिहर्तव्य इति युक्तिः । 'केदारस्तीर्थभेदे स्याद् घ्रीहादि-
प्रमवेऽपि च' इति मेदिनी ॥ ६६० ॥

दिअहे-दिअहे सूसइ संकेअभंगवइडिआसंका ।

आवंडुरोणअमुही कलमेण समं कलमगोपी ॥६९१॥

दिवसे दिवसे शुप्यति सङ्केतकमङ्गवर्धिताशङ्का ।

आपाण्डुरावनतमुखी कलमेन समं कलमगोपी ॥

कस्याश्चित्कलमगोप्याः शालिवेत्र सङ्केतस्थानमासीत्, कलमस्य च पाकेन सा
दुर्बलायमाना कयाऽपि दृष्ट्वा साऽपरस्याः कथयति—दिअहे इति । कलमगोपी दिवसे
दिवसे शुप्यत इत्यन्वयः । सङ्केतकं सङ्केतस्थानं तस्य भङ्गेन बर्द्धिताऽपि कयमानाऽऽशङ्का
यस्याः सा कलमगोपी । आपाण्डुरावनतमुखं यस्याः सा । कलमेन समं, यथा कलमो
दिवसे दिवसे शुप्यति आपाण्डुरावनतमुखः भवति तथेत्यर्थः । समोपमेयम् । उपवासादि-
मनी ना दिवसे दिवसे शुप्यत एवेति धमेः । नानिमत्साऽवनतिः कर्तव्येति नीतिः । योगेन
देहदानं विधाय युक्तिर्विधेयेति युक्तिः ॥ ६६१ ॥

णवकम्मिण्ण उअ पाधरेण दङ्गुण पाउहारीओ ।

मोत्तवजोत्तअपग्गहम्मि अवहामिणी मुक्का ॥ ६९२ ॥

१. लुब्धा० for लोलुपा० P.

२. कलमेन गोप्याः for कलमगोप्याः P.

३. वरोधे for वरोध० P.

४. Cf. Medinī: 'केदारोऽद्वौ शिवे क्षेत्रे

भूमिभेदात्तवालयोः ।' P. 180. V.
143.

५. शुप्यते for शुप्यति P.

नवकर्मिणा पश्य पामरेण दृष्ट्वा भक्तहारिकाम् ।

मोक्तव्ययोक्त्रप्रमहे अबहासिनी मुक्ता ॥

काचित्सुरतासच्छा दीर्घरभयार्थं पत्युरन्यचित्ततां करोति—यवेति । पाउहारी भक्तहारीति देश्यां प्रसिद्धा । नवेन कर्मिणा पामरेण भक्तहारिकां दृष्ट्वा योक्त्ररूपे प्रमहे अबहासिनी मुक्ता । भक्तहारिकां दृष्ट्वा जातव्यासङ्गेनावहासिन्येव मुक्ता न पुनर् योक्त्र-प्रमहो मोचितः । अबहासिनी नस्यायां नाथ इति प्रसिद्धायां देशी । योक्त्रं योत इति ख्यातम् । कर्मिणा धार्मिकेण भक्तस्य सेवकस्य हारिकां भक्तिं दृष्ट्वाऽबहासिनी मुक्तेति धार्मिकायां धर्मः । कर्मिणा नीतिमतावहासः केषामपि न कर्तव्य इति नीतिः । ईदृशी-मन्यचित्ततां संसारे विमृश्य योगिना च तत्रोदास्तव्यमिति युक्तिः ॥ ६६२॥

ददृष्टुण हरिअदीहं गोसे णईजूरए हलिओ ।

असईरहससमगं तुसारधवले तिलच्छेत्ते ॥ ६९३ ॥

दृष्ट्वा हरितदीर्घं प्रातर्नातिखिद्यते हलिकः ।

असतीरहस्यमार्गं तुपारधवले तिलक्षेत्रे ॥

कस्याश्चित्तिलक्षेत्रं सङ्केतस्थानमासीत्, सा च जारेण समं तत्र क्षेत्रे रमिता, क्षेत्रस्वामिना च वृषभदोषः कृतः । स च वृषभाम्बिन्दति स्मेति कथयति—ददृष्टोति । हालिको गृहस्यः प्रातः पण्डान् क्रुष्यति । चरयान्यासेन तुपारापगमात् । हरितं च तदीर्घं चेति हरितदीर्घम् । असत्या रहस्यस्य एकान्तस्य मार्गं दृष्ट्वा । देश्यां गोसे प्रातः । क्रुधेर्जृगिति प्राकृतसूत्रम् । कयाचिन्नोहारनिशाभिसारिकयाऽऽत्मना लब्धसुरत-सुखं सूचयन् विदग्ध इदमाह वा । असत्या मार्गं दृष्ट्वा धार्मिकः कुप्यत्येवेति धर्मः । सदा कृतापराधेष्वन्यकृतेषु दोषे शङ्का स्यादिति नीतिः । क्षेत्रे शरीरे धवने परियाते सति मुमुक्षुरसतीमार्गं द्रुध्यतीति युक्तिः ॥ ६६३ ॥

संगल्लिओ व्व णिज्जइ खंडं खंडं कओ व्व पीओ व्व ।

वासागमम्मि मग्गो घरहुत्तमुहेण पहिण्ण ॥ ६९४ ॥

सङ्गेलित इव नीयते^४ खण्ड खण्ड कृत इव पीत इव ।

वर्षागमे मार्गो गृहभविष्यत्सुखेन^५ पथिनेन ॥

१. सघाण० for षड्० Weber.

२. प्रात.पण्डान् क्रुष्यति for प्रातर्नाति-
खिद्यते P.

३. हालिकः for हलिकः P.

४ तव for तुपार० P.

५. ज्ञायते for नीयते P.

६. गृहभिमुत्पन्नता for गृहभविष्य-
त्सुखेन P.

कामपि प्रोपितपतिकं धर्पास्वपि नाम्बद्धति पतिरिति विषादं गच्छन्तीं तत्सखी
सनाथासयन्त्याह—संगेहिओ न्व इति । गृहामिमुखं गामि मनो यत्प तेन पथिकेन मार्गो
गाथापूर्वाद्धौकार्यविपयी ज्ञातः । शरदि अवश्यमेवामिष्यनीति भावः । संगिलितो
भट्टः पथिकेन । संन्यासिना धर्पासु न कापि गन्तव्यमित्यन्यथा फीटवत् पर्यटे^१तिरि-
त्युक्तमते मार्गो गिलित एव (इति)धर्मः । धर्पासु नीतिमता सखारो न विधेय इति नीतिः ।
यः कश्चन सांसारिकः पन्थाः स च योगिता प्रस्त इव ज्ञायत इति युक्तिः ॥ ६६४ ॥

अहं सुअइ दिण्णपडिक्खत्तवेअणा पसिद्धिलेहि अंगेहि ।

शिव्वत्तिअसुरअरसाणुबंधुहणिअमरं बहुआ ॥ ६९५ ॥

अथ स्वपिति दत्तप्रतिपक्षवेदना प्रशिक्षितैरङ्गैः ।

निर्वर्चितसुरतरसानुबन्धसुत्तनिर्भरं बधूः ॥

कामपि सुरतलेदसुनां विज्ञाय एकाऽपरस्याः कथयन्ती तिहुनमपि सुरतं प्रकाश-
मानाऽनुगानिकं ज्ञानं वलीय इत्याह—अवस्ववइ इति । वधूवस्वपिति असामस्त्येन
रोते । दत्ता प्रतिपक्षे सपत्न्यां वेदना पीडा यथा सा बधूः । प्रशिक्षितैरङ्गैर्कोचिता ।
निर्वर्चितं निर्वाहितं यत्सुरतं तत्र यो रसस्तस्य शृङ्गा(स्यानुबन्धः सम्बन्धस्तेन यत्सुप्तं
तेन निर्भरं यथा स्यादेवम् । अथ इत्युपसर्गो निश्चयासाङ्गानादरेषु वर्तन इत्युपसर्गश्रुतिः ।
प्रतिनां प्रताचरणेन प्रशिक्षितमङ्गं भवतीति धर्मः । सन्ध्यादिभिर्ङ्गैः प्रशिक्षितैः सद्भिर्जि-
गीपूर्णां सावधानता न भवतीति नीतिः । यमादीनां योगाज्ञानामवधानं विधेयं योगि-
नेति युक्तिः । निद्राजनितं सुप्रमिन्द्रियाणां निर्मोहन तद्रूपेण रसस्य प्रक्षयोऽयमिति
कण्ठाभरयो^२ ॥ ६६५ ॥

चौराण कामुआण अ पामरपदिभाण कुकुडो वउइ ।

रे रमह वहह वाहयह पत्थ तणुआभए रअणी ॥६९६॥

चौरान्कामुकांश्च^३ पामरपथिकांश्च^४ कुकुटो वरुति^५ ।

रे रमन^६ वहत वाहयत भग^७ तनुद्यायते एजनी ॥

१. A few syllables are missing here.

२. अवस्ववपति for अथ स्वपिति P.

३. P. 201. SK reads निद्रादिजनितं सुप्तं वाहेन्द्रियनिर्मोहनम् for निद्रा-जनितं सुप्रमिन्द्रियाणां निर्मोहनम् P.

४. पथिकानां कामुजानाम् for चौरा-न्कामुकांश्च P.

५. पामराणां चौराणां for पामरपथिकांश्च

६. कथयति for वदति P.

७. वहत रमत for रमत वहत P.

८. अथ is missing in P.

कश्चित्कुलवध्वा समं रात्रिं व्याप्य रतासक्तस्तं च तस्य सखा रम्यां विधाय
त्वरया स्वस्थानं गम्यतामित्यन्यापदेशेन बोधयति—पहिआयेति । रजनी तनुकायते
अल्पायते । अतः रे सम्बोधने यूयं पथिका बहव पथि गच्छत, कामुका रमत पामरा
वाहयत वृपान् अर्थात् चोराः पलायत । कुक्कुटः पथिकादीनामेव कृते कथयति । परेषां
विपत्तिं ज्ञात्वा धार्मिकेण सदुपदेशो देय इति धर्मः । आपातसुखहेतौ क्रमेण ज्ञायतां
विपदि नीतिज्ञेन तत्रोदास्तव्यमिति नीतिः । सांसारिकं कार्यं क्रमेण परिणामविरसं
ज्ञात्वा मुमुक्षुणा परिहरणीयमिति युक्तिः ॥ ६६६ ॥

संज्ञागहिअजलंजलिपडिमासंकंतगोरिमुहकमलं ।

अलिअं चिअ फुरिओहं विअलिअमंतं हरं णमह ॥ ६९७ ॥

सन्ध्यागृहीतजलाञ्जलिप्रतिमासङ्क्रान्तगौरीमुखकमलम् ।

अलीकमेव स्फुरितौष्ठं विगलितमन्त्रं हरं नमत ॥

अलीकरोपोद्गमो देवानामपि भवति किं पुनर्मानुषस्येति प्रणयरोपमसद्मानं
कमपि युवानं कापि सकलकामकलाभिज्ञा प्रतिष्ठिता बहुतरानुनयनप्रकारं स्त्री बोधयन्त्याह ।
प्रन्थान्ते नमस्कारगाथां या प्राह—संभेति । हरेयैव प्रकरणात्सन्धयोपासनार्थं गृहीतो
यो जलाञ्जलिस्तत्र प्रतिमया सङ्क्रान्तं गौरीमुखकमलं यस्मात्तं हरम् । अनर्थकं वृथैव
यथा स्यादेवं स्फुरित ओष्ठो यस्य तं हरं नमतेति सम्बन्धः । पमुवइयो इत्याद्यगाथाया-
मेवार्थत्रयमपरमुक्तं वेदितव्यम् ॥ ६६७ ॥

जुङ्गचवेडामोडिअजजरकण्णस्स जुण्णमल्लस्स ।

कच्छावंधो चिअ भीरुमल्लहिअअं समुक्खणइ ॥ ६९८ ॥

युद्धचपेटामोटितजर्जरकर्यास्य जीर्यामल्लस्य ।

कक्षाबन्ध एव भीरुमल्लहृदयं समुत्खनति ॥

कस्यचित् प्रतिष्ठितमल्लस्य बधुस्तदीयवधूपत्रमे सन्तप्रा उत्तानं चरणमवतंसयन्ती
कामपि वदति—जुङ्गेनि । युद्धे चपेटेन मोटितो जर्जर कर्यो यस्य तस्य जीर्यामल्लस्य
कक्षाबन्ध एव भीरुमल्लानां हृदयानि उत्खनति । 'कच्छावंधो' कक्षाबन्धः । स एव भीरुणां
मल्लानां हृदयानि उत्खनति उन्मूलयति, पूर्वावस्थातोऽवस्थान्तरं भीतिसहितं

१. व्यलीक० for अलीक० P.

२. स्फुरितौष्ठं for स्फुरितौष्ठम् P.

३. ०मन्युम् for ०मन्त्रम् P.

४. जीर्या is missing in P.

५. ०मल्लहृदयानि for ०मल्लहृदयम् P.

६. रनति for समुत्खनति P.

जनयति । तथा च तव पतिं मङ्गं सरुच्छ्रवन्धमेव दृष्ट्वाऽन्ये मङ्गा विभ्यति किं पुनर्युद्धा-
दिमिदित्यभिसन्धिः । एष एव धर्मो यत्पौहोरमन्तराण्यभिमत्तसिद्धिरिति धर्मः । तथा च
नीतिमता व्यवहर्तृत्वं यथा शत्रवो विभ्यतीति नीतिः । एकस्य मङ्गस्यावस्थामेदमाफलस्य
योगिता संसारे वदास्तन्वमिति युक्तिः ॥ ६६८ ॥

सर्वं साहसु देवर ! तह-तह चहुआरण सुणएण ।

णिग्घत्तिअकज्जपरम्मूहत्तणं सिक्खिअं कत्तो ॥ ६९९ ॥

सत्यं कथय देवर ! तथा तथा चाटुकारवेण शुनकेन^१ ।

निर्वर्त्तितकार्येपराद्मुखत्वं शिचितं कस्मात्^२ ॥

कश्चिदशिशुभ्रानृजायायामनुरक्तः प्रथमं कार्यसिद्धिपर्यन्तं तद्विषये मग्मुख
आसीत् । सिद्धे च कार्ये पराङ्मुखो वृत्त इति तमुद्दिश्य भ्रानृजायायै वदति । किं वा
पुनः सुरतविमुखं देवामनुकूचयन्ती काप्यन्यापदेशेनाह—सर्वमिति । यस्तु प्रथममेवं
विषयं करोति स कथमश्रियमाचरतीति भावः । अनुरक्तचित्ताः स्वहानिमाफलयन्तोऽपि
पराङ्मुखत्वेऽप्यर्थयन्त इति धर्मः । किं वा विदग्धा अस्थिरस्नेहं व्याजाटुपहसन्त्वैवेति
नीतिः । एकत्रैव सम्मुखत्वं पराङ्मुखत्वं विज्ञाय योगिनोवास्तन्वमिति युक्तिः ॥६६६॥

मा मा मुअ परिहासं देवर ! अणहोरणा वराई सा ।

सीयम्मि वि पासिज्जइ पुणो वि एसिं कुणसु छाये ॥७००॥

मा मा मुञ्च परिहासं देवर ! अप्रावरणा वराकी सा^१ ।

शोतेऽपि प्रस्विद्यति पुनरपि अस्याः कुह छायाम्^२ ॥

युवयोरन्योन्यरागो भया लक्षित इति प्रतिपाद्यन्ती कापि देवरमाह—मा मा
इति । मा मा सम्भ्रमनतिषये । परिहासं मुञ्च स्वज्ञ । त्वन्मस्वन्धिनीयं वराकी अप्रावरणा
अनाच्छादना नस्मात्स्वदेहेनैवास्या आच्छादनं कुर्विति भावः । नायिकाया अनुरागं
व्यस्रयन्ती प्राह—शोतेति । स्वदङ्गच्छायाजामादिति भावः । प्रस्वेदस्तु सात्त्विकं एव
नायकच्छायावन्धनादेव । अग्निं शीतादिक्लेशं न गणयन्तीति धर्मः । शोतात्तानां
परिहासेनाप्युपद्रवो न विधेय इति नीतिः । निरावरणा एव योगिनः परिहासशून्या भव-
न्तीति युक्तिः ॥ ७०० ॥

१. तत्तया for तथा तथा P.

२. भुनकेन for शुनकेन P.

३. छुतः for कस्मात् P.

४. ते for सा P.

५. कुह छायां तस्याः for अस्याः कुह
छायाम् P.

विरचयति सप्तशतेषु गायानां शतं यच्छ्रुत्वा कवयः ।
उन्नतभ्रूलताधूनितशीर्षं यथा स्यादेवं चमत्कुर्वन्ति ॥

सप्तशतान्ते गायामाह—विरञ्ज इति । सप्तशतेषु मध्ये गायानां शतं विरचयति,
विरचितवान् कृतवान् अर्थात् शालवाहनः । यद्गायानां शतं श्रुत्वा कवयश्चमत्कुर्वन्ति ।
उन्नता भ्रूलता यत्र तादृशं धूनितं कम्पितं शीर्षं यथा स्यादेवं चमत्कारयन्ति चमत्कारं
जनयन्ति । 'वर्तमानसामीप्ये वर्त्तमानवद्वा' इति भूते ॥

इति हारिताम्रश्रीपीताम्बरकृतायां सप्तशत्याष्टीकायां सप्तमं शतम् ॥
समाप्तोऽयं ग्रन्थः ॥

१. This verse is peculiar to
Pitāmbara and is not

found anywhere else.

पीताम्बरव्याख्यातानां गाथासप्तशतीप्राकृतायाणा-
मकारादिवर्णानुक्रमेण सूची ।

P. = Page V. = Verse.

अद् उज्जुप या लजसि	V. 681.	अनर्थं पित्र दिअर्थं-शालवाहनस्य	624.
अद्कोम्या वि सासू-निदग्धस्य	495.	अग्ने उज्जुअसीला पित्रो	669.
अद् दिभर ! किं या-अर्जुनस्य	571.	अतिअपसुरा नलंतमिम	651.
अद्दीह्राइ बहुए	678.	अवरएद्गा मजामाउअस्म	687.
अकअरागुअ ! घण्यवर्यां-मकरन्द- सेनस्य	602.	अवलांयद् ! मा संकह-दुर्दरस्य	394.
अकअरागुअ ! तुङ्गकए-कैशोरस्य	448.	अविरअपसरिअ-सारस्य	690.
अगण्णिअजयाववाथं-हरिराजस्य	484.	अविरलपदंअयवगलभारा-अदिलस्य	139.
अगथाइ छिवइ चुंअइ	644.	अविदत्तासंपिबंधं-सुभराजस्य	616.
अथासण्याविवाहे	659.	अदशं विभोअवतमुदे-अजयस्य	486.
अजं वि दात्र एषं-सर्वसेनस्य	504.	अहरमदृषाम्पारिदिआइ	665.
अज सदि ! केण-केरावस्य	389.	अह सुअइ दिण्य	695.
अजाइ यीलकंपुअ -मीनस्वामिनः	P.7. V.	अह सो विजगर-शालवाहनस्य	423.
अगुमारणपत्थि माए	638.	अदितिअइ पंकअ	690.
अगुहुत्तो करफंसो	661.	आअंरसोअयायं-अनङ्गकस्य	475.
अण्यां पि किं पि	612.	आअएणाअइदिअ-पोदिमस्य	696.
अएयाया नि होति-पुञ्जोनस्य	472.	आउअनि सिरेदि	684.
अएयावराहपुविभो-वनराजस्य	488.	आउअगविअअं-शालवाहनस्य	502.
अएयोसु पदिअ ! -शालवाहनस्य	634.	आम असइ इ ओसर-पालिनस्य	420.
अएयो को वि सुहवो	433.	आम ! बहला वयातो-पालिनस्य	580.
अएयकस्सयां एयापसिअयां	679.	आवएयाइ कुलाई -दृध्वीनायस्य	469.
अपहुप्पंतं महिमंइलमिम	401.	आसवणपिवाहदिणे-सेनेन्द्रस्य	481.
अप्याहंइ मरंतो पुचं	637.	[इह पञ्चमं समाप्त्यते P. 54.]	
अप्यंनसरनाओ उअरि-पालिनस्य	698.	V.	
		ईसामअररादिपदि-रेगायाः	609.
		उअर्थं सदिवं-रानवस्य	490.

उद्य शोऽल्लिखद् मोहं	645.	वाहनस्य	622.
उद्यगअचउत्थिमंगल	649.	कस्स करो बहुपुण्य—अनुरागस्य	577.
उद्य संभमविकित्तं—शालवाहनस्य	463.	कस्स क्षरिसि त्ति भणिए—सुरभि-	
उद्य सिधवपव्वअसच्छहाइ	683.	वत्सस्य	397.
उज्जागरअकसाइयगुरुअच्छी-दुर्लभ-		कह मे परियाइआले—शालवाहनस्य	569.
राजस्य	494.	कह सा सोहग्गुयां—विष्णुराजस्य	455.
उज्जुअरए णा तूसइ—अन्यलक्ष्म्याः	478.	कह सो णा संभरिज्जइ—शङ्करस्य	416.
उट्टंतमहारंभे धणाए—नीलभानोः	390.	फारिममायांदवडं	459.
उल्लावो मा विज्जउ—मन्मथस्य	517.	किं भणह मं सदीओ—वाग्पत्ति-	
उव्वहइ णावतयांकुर—इन्दीवरस्य	579.	राजस्य	620.
एएण शिअ कंकैलि ! कट्टिल्लस्य	403.	किं रुअसि किं व—ईश्वरस्य	519.
एककमपरिरक्खणा—चुल्लोहस्य	604.	बुक्खाहो विवह पडिओ—गजेन्द्रस्य	445.
एक शिअ रुअगुयां—अनङ्गस्य	574.	के उव्वरिआ के इह—गुणाढ्यस्य	476.
एकलमओ दिट्ठीअ—वाक्पतिराजस्य	621.	केत्तिअमेत्तं होहिइ—नारायणस्य	583.
एकेण वि बहवीअंउरेण	674.	केसररअविच्छेहे बुद्धैरस्य	395.
एको पयाइअइ—शालिवाहनस्य	412.	एणभंगुरेण पेन्मेण्ण—सरणस्य	426.
एत्ताइ शिअ मोहं	414.	एरपव्वारअगलत्थिअ—जीवदेवस्य	585.
एत्थ चउत्थं विरमइ	P 8.	एाणेण अ पाणेण अ	666.
	V.	रिप्पइ हारो थया—मकरन्दस्य	432.
एत्थ णिमज्जइअत्ता	671.	गंधं आयाअतअ—प्रवरसेनस्य	586.
एह इमीअ णिअच्छह—अनुत्साह-	2	गअबहुवेइव्वअरो पुत्तो—बोहायाः	635.
कस्य	581.	गज्ज महं चिअ उव्वरिं—फलशस्य	567.
एहि त्ति वाहरंतम्मि—सर्वसेनस्य	505.	गम्मिहिस्सिअस्स पासं म ह्यासुरस्य	610.
एहिसि तुमं त्ति—अल्लस्य	593.	गरुअडुशाउत्तिअस्स—मत्तगजेन्द्रस्य	391.
ओ हिअअ! ओहिदिअइ—उल्लोलस्य	410.	गामणिएरम्मि अत्ता	471.
कंठनेया अकंठं पल्लीज्मकम्मि	607.	गामणियो सग्गामु वि—कुमारिलस्य	452.
कत्थ गअं रइयियं—शालवाहनस्य	438.	गिज्जने मंगजगाइआहि	647.
कमलं मुअंतमहुअर !	645.	गिरिसोत्तो त्ति मुअंगं	674.
कमलेसु भमसि परिमलसि—शाल-		गेइ व वित्तराइअं—पालिनस्य	612.

गोचकपलयां सोऊण—दुर्दंरुदस्य	498.	य वि तह अद्रगकएण—निसहस्य	483.
चाओ सहावसरलं—कड्डणतुङ्गस्य	427.	य वि तह अय्यालवंती	565.
चोएण कामुआण अ	696.	यिअथयिअं उवऊइसु—चुल्लोहस्य	684.
चोरा समअसउण्हं—समर्थस्य	578.	यिअवरखातोविअ—गजेन्द्रस्य	446.
चोरिअरअसट्ठालुणि ! प्रहदरुस्य	418.	यिइं लहंति कहिअं—देवदेवस्य	421.
जं जं आलिहइ मयो	660.	यिण्णससरिद्धी	689.
जं जं ते या सुहाअइ—मेवचन्द्रस्य	618.	यिहुअण्णसिण्णं तह—सारस्य	691.
जं तणुआअइ सा—भीमस्वामिन.	614.	तत्तो विअ होंति कइ	653.
जं मुच्छिआइ या सुओ—पालितस्य	413.	तस्स कइकंटाइ	663.
जइ कोसिओ सि	676.	तह तस्स माणपरिवइइअस्स—	
जइ जूइ जूउ षाम—पोटिसस्य	611.	शालवाहनस्य	434.
जइया डिअमि पुण्णवइं—प्रवरसेनस्य	493.	तह तेषा वि सा दिट्ठो—माधवस्य	630.
जइ भमसि भमसु—शालवाहनस्य	450.	तह परिमलिआ गोपेया	642.
जइ लोकरियादिअं जइ—नि सहस्य	482.	ता सुदअ ! विलंब—चुल्लोहस्य	605.
जम्मंनरे वि चलयो—मुग्धस्य	444.	तुंगाया विसेसनिरंतराण—लक्ष्मणस्य	480.
जइ वितेइ परिअणो—शालवाहनस्य	633.	तुइ दंसयोण अण्णो—चन्द्रोहस्य	613.
जाइ वअयाइ अम्हं	654.	तुइ दंसयो सअण्णहा—श्रीमाधवस्य	608.
जारसतायासमुक्कमय—शालवाहनस्य	411.	तुइ निरटुज्जायरओ—महादेवस्य	487.
जाव या कोसविआस—जोअदेवस्य	447.	ते अ जुआया सा—शालवाहनस्य	620.
जुम्भचवेडामोडिअ	698.	दट्टया संदतुंडरगगिआगअं—विण्ह-	
जे जे रुण्णियो जे जे	675.	राजस्य	407.
जेत्तिअमेत्ता रच्छा—पालितस्य	400.	दट्टया हरिअदीहं	694.
जे लीयाभगरभर—दशरथस्य	425.	दरवेविरोकनुअलासु—मेवचन्द्रस्य	617.
ओ विया आणइ तस्स—अट्टराजस्य	141.	दिअहं-दिअहं सुमइ	691.
टाण्णकमट्टा परिगलिअपोयाआ	657.	दिट्ठो ज या दिट्ठो	507.
डम्मसि डम्मकु—शालवाहनस्य	406.	दीसतो याअणसुदो—राजरसिअस्य	424.
याअ विट्ठि योइ सुहं	650.	दीसंतो दिट्ठिसुदो	656.
यावकम्मिएण उअ पामरेय	692.	दीससि पिआइ जंविमि—राजस्य	489.
यावपल्लवं विसयया	697.	दुक्कंदुरारोहं पुत्तअ ! पृथ्वीनायकस्य	470.

दुग्धअचरन्मि घरिणी—मुकुन्दस्य	474.	बहुविहविलासरसिए -कहिलस्य	479.
दूरंतरिए वि पिए	662.	घालअ ! तुमाइ दिण्यां—सुहकस्य	422.
दे सुअगु ! पसिय—पोटिशस्य	468.	घालअ दे वच—मुग्धहरियास्य	589.
दोअंगुलअकवालअ—अनुरागस्य	623.	भग्गपिअसंगमं केत्तिअंव—दूरमानस्य	491.
घण्या ता—मलयशेखरस्य	402	भय को या रूसइ—महोदधेः	404.
घण्या वसंति यीसंक	640.	भमइ परिदो विसूरइ—दुर्गराजस्य	457.
घवलो जीअइ तुइ	643	भरयामिअगोलसाहग	664.
घवलो सि जइ वि	670.	भोइगिदिण्यापडेयाअ—चुलोहस्य	606.
घावइ पुरओ पासेसु—घसन्तस्य	458.	मंदं पि या आयाइ	603.
पंकमइलेया छीरेक -बहुगुणस्य	568	मअयागिगयो व्व धूमं—चारुदत्तस्य	573.
पचगुप्फुज्जदलुज्जसंत—सारस्य	592.	मगं चिअ अलहंतो	673.
पच्चूसमउद्दावलि—दुर्लभराजस्य	607.	मज्जएहपत्थिअस्स वि—मङ्गलक-	
पच्चूसामअ ! रंजिअ—शालवाहनस्य	601.	शीलस्य	403.
पढमं वामयाविहिणा—पालितस्य	428	मज्जे पअगुअपंकं	686.
पढगणिलीयामहुरमहु—परमेश्वरस्य	497.	मण्ये आअएयांता	648.
पप्फुज्जघण कलंबा	641.	मण्ये आसाओ चिअ—अनङ्गस्य	595.
परिओससुंदराइं सुरएसु	672.	मरगअसूईविद्धं व—पालितस्य	P. 7.
परिमलयासुहा गुरआ -पोटिसस्य	431.	मसियां चंकम्मंति—रेखाया	465.
पसि प्र पिए ! का—कुविन्दस्य	392.	महमइइ मलअवाओ—माधवस्य	499.
पाअडिअं सोहगं तंवाप—चुलोतस्य	462.	महिलायां चिअ दोसो—शेखरस्य	588.
पाअपडिअं अहव्वे ! शालवाहनस्य	398.	महुमच्छिआइ दट्टं	639
पाअपडिओ या गणि ओ—मानस्य	435.	मा गछइ विसभ पुत्तअ—पालितस्य	625.
पाअवलयाया मुट्टे	467.	मा मा मुअ परिहासं	700.
पिअइ कएयांजलिहिं	640	मामि सरिसउत्तराय—कुमारिलस्य	453.
पुच्छिअंती या भयाइ	652.	भारेसि फं या मुट्टे—महिपासुरस्य	506
पुमइ रयां धुअइ रयां—पालितस्य	436.	मालइउसुमाइ धुलुं चिऊया—मृगाङ्ग-	
पुससु मुई ता पुत्तिअ	685.	लक्ष्म्या	429.
पेच्छंति अण्णिमिसच्छा—सुरभि-		मालारीए वैज्जहल—शालवाहनस्य	699
वत्सस्य	396.	मालारी ललिपडु—शालवाहनस्य	698.

मा वषट् धीसंभं	688.	[विरचयति सप्तशतेषु P 124.]
मुदे अपसिञ्चति	682.	V.
सुसुंढरीअद्याआइ—रोहायाः	629.	विरहेण मन्दरेण व—शालवाहनस्य 477.
सुदपेच्छथो परं से—शालवाहनस्य	500.	विवरीअसुरअलेहृड ! पुच्छसि 658.
मेदमहिसस्स—फेज्जायाः	586.	विसमट्टिअपकेका—भीमस्वामिनः 597.
इकेलिहिअ—शालवाहनस्य	501.	वीसत्यइसअपरिसकिआया—शाल- वाहनस्य 609.
इविरमलजिअओ—जुओतस्य	461.	वेसोसि मीअ पंसुल !—रमिल्लस्य 513.
रकरोइ पुत्तअं—शाजवाहनस्य	626.	[पणं शतं समाप्यते 600]
रसिअ ! विअइह विलासिअ !—अह- चारिय.	409.	संगेलिओ व्य ग्याजइ 694.
राअविइहं व फहं—वल्लयास्य	P. 8. V.	संन्तागदिअ जलंजलि 697.
रंदारविदमंदिर—इन्द्रराजस्य	576.	संन्ताराओत्यदथो—चामीकरस्य 670.
रुअं सिट्टं चिअ से—देहलस्य	575.	संन्तासमए जलपूरिअंजलि 461.
रेइइ गलंकेस—शालवाहनस्य	449.	संतमसंतं दुकरं—बहुवलस्य 516.
रोवंति व्व अरपयो—दुलंभराजस्य	496.	संवाइयासुइरसनोसिण्य—पादवा- वर्तिनः 466.
वण्यकामरदिअस्स—भीमस्वामिनः	615.	सणं साइसु देअर ! 699.
वण्यवसिण विअत्थसि—चराइस्य	480.	सण्णिअं सण्णिअं ललिअं—जुओतस्य 460.
वसयाग्नि आणुडिवाग्गा—प्रतानस्य	388.	समविसमण्णिसिसेला 677.
वाआइ किं भण्णिजइ—चाइदसस्य	573.	सरए सरम्मि—शालवाहनस्य 627.
वाउद्धअसिचअ—पेजावस्य	510.	सअवाअरेण मग्गाइ 655.
वाउलिआपरिसोसण्ण—विदग्धस्य	632.	सहि ! साइसु—कजलराजस्य 466.
वाउनेलिअसाहुलि—शालवाहनस्य	603.	सा आम सुइअ !—यरा.सिइस्य 514.
वावारविसंवाअं—वाक्पतिराजस्य	619.	सामाइ सुइअजोअवण्ण—माणवस्य 442.
वासारत्ते उण्णअपओइरे—वालितस्य	437.	साहीणविअअमो—इंअरस्य 518.
वाहिता पडिअअयां—रोलदेवस्य	419.	सिआरिअमण्णिअमुइ—जन्दिपुत्रस्य 399.
वाहोइभरिअयंहाइराइ	621.	सुंदरजुआण्ण—विरइविलासस्य 492.
विन्नाइयालावं पल्ली	686.	सुअणो ण दीसइ—कुमारस्य 405.
विन्नाविजइ जलयो	410.	सुअखंनइलइइम—शालवाहनस्य 417.

मुप्पुत्त तइओवि—भ्रीशक्ते	415.	हत्थाहत्थि अहमह—शालवाहनस्य	582.
सूईवेहे मुसलं—विक्रमभानोः	503.	हसिएहि उधालंभा—कुमारिलस्य	516.
सेउल्लिअसव्वंगी—खरप्रहस्य	443.	हिअअं हिअए गिाहिअं - विदग्धस्य	485.
सो को वि गुयाइसओ—कुमारस्य	593.	हिअअम्मि वससि—रोलदेवस्य	511.
हंसेहि व लुह—चुल्लोतस्य	473.	हिअआहिंते पसरंति - चारुदत्तस्य	454.
हत्थप्फंसेया जरगवी—रेखायाः	464.		

